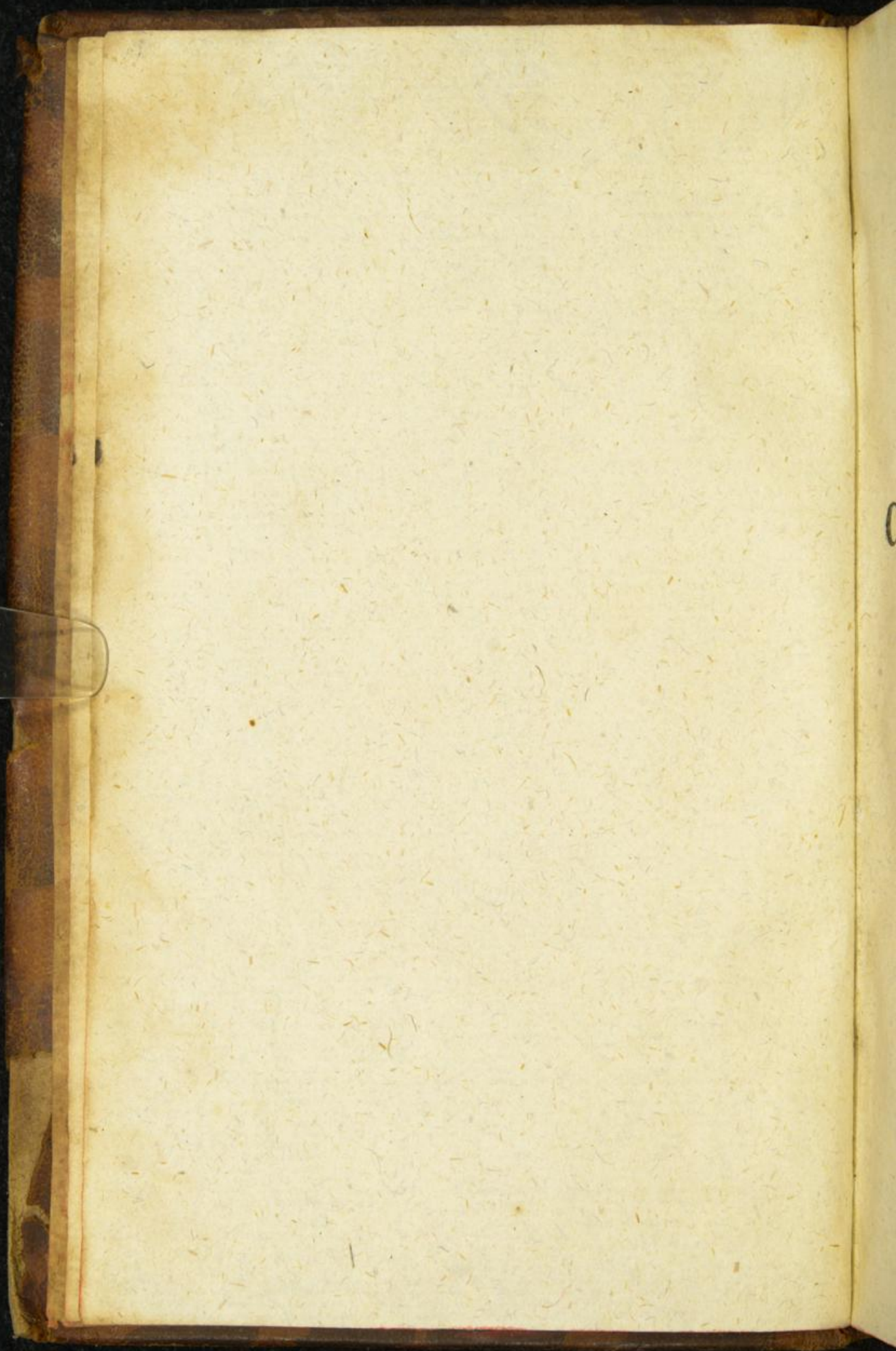

30

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS NONVS.

M. T. V. L. I. I.
C. I. G. E. R. O. N. I. S.
O. P. E. R. A. O. M. N. I. A.
T. O. M. I. S. M. O. N. A. T. I. S.

M. T V L L I I
C I C E R O N I S
O P E R A

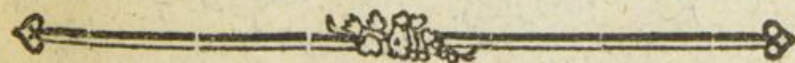
Q V A E S V P E R S V N T
O M N I A

SECUNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE
EDITIONES.

VOLV MEN NONVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXIII.

M. TVLLII CICERONIS

IN

V A T I N I V M

ORATIO, TERTIA ET TRICESIMA.

SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluiffem, feciffem ¹ id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium, propter turpitudinem vitæ, fordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverfarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paullo intemperantior fortaffe, quam debui. odio enim tui, in quo, etfi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pæne vincor, fic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odiffem, tamen vexatum potius, quam despectum, vellem dimittere. Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet; nulla me ad id causa impuliffet, nisi ut ferocitatem tuam istam compri-

merem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falso venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluiffem.

3 Sed hesternum pro testimonio esse mentitum, cum affirmares, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sextio accusando, sed ulla umquam de re fuisse, paullo ante imprudens indicasti: qui & T. Claudium tecum communicasse, & a te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos & subornatos; in altero inconstantiam tuam, cum levitate, tum etiam perjurio implicatam, refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse: quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum

libros dixeris dedisse. Nimium es vehemens, 2
 feroxque natura: non putas fas esse, verbum 4
 ex ore exire cujusquam, quod non jucun-
 dum & honorificum ad aures tuas accedat.
 Venisti iratus omnibus: quod ego, simulac
 te adspexi, prius quam loqui cœpisti, cum
 ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium,
 testimonium diceret, sensi atque providi. Re-
 pente enim te, tamquam serpens e latibulis,
 oculis eminentibus, inflato collo, tumidis
 cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille
 tuus in te * * veterem meum amicum, sed 5
 tamen tuum familiarem, defenderim, cum
 in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu
 nunc uteris, nonnumquam, defensio num-
 quam vituperari. Sed quæro a te, cur C.
 Cornelium non defenderem: num legem ali-
 quam Cornelius contra auspicia tulerit: num
 Aeliam, num Fusiam legem neglexerit: num
 consuli vim attulerit: num armatis homini-
 bus templum tenuerit: num intercessorem vi
 dejecerit: num religiones polluerit: ærarium
 exhausserit: rempublicam compilarit. Tua
 sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejus-
 modi nihil objectum est. Codicem legisse di-
 cebatur. Defendebatur, testibus collegis suis,
 non recitandi causa legisse, sed recognoscen-

di. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu vero, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis ob-
 6 jiciendam putaris. Attamen hoc, Vatini, memento, paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

3 Nam quod mihi discessum objecisti meum, & quod horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus, luctum & gemitum renovare voluisti; tantum tibi respondeo, me, cum tu, ceteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis, & cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exorbere, crudelitatem vestram, odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum ha-

bebatis, faturare cuperetis; scelus & furo-
 rem vestrum cedendo maluisse frangere, quam
 resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignos-
 cas, Vatini, cum patriæ pepercerim, quam
 servaram; &, si ego te perditorem & vexa-
 torem reipublicæ fero, tu me conservatorem
 & custodem feras. Deinde ejus viri discessum
 increpas, quem vides, omnium civium desi-
 derio, ipsius denique reipublicæ luctu esse
 revocatum? At enim dixisti, non mea, sed
 reipublicæ causa homines de meo reditu la-
 borasse. Quasi vero quisquam vir, excel-
 lenti animo in rempublicam ingressus, opta-
 bilius quidquam arbitretur, quam se a suis
 civibus reipublicæ causa diligi. Scilicet aspe-
 ra mea natura, difficilis aditus, gravis vul-
 tus, superba responsa, insolens vita: nemo
 humanitatem meam, nemo consuetudinem,
 nemo consilium, nemo auxilium requirebat:
 cujus desiderio (ut hæc minima dicam) fo-
 rum mœstum, muta curia, omnia denique
 bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil
 fit factum mea causa: omnia illa senatuscon-
 sulta, populi jussa, Italiæ totius, cunctarum
 societatum, collegiorum omnium decreta de
 me, reipublicæ causa esse facta fateamur.
 Quid ergo, homo imperitissime solidæ laudis

ac veræ dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos judicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Romano, non tam mea causa, quam reipublicæ; sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate tæterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ nomine.

4 Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum. boni viri judicent. id est maximo mi momenti & ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis; unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi; salus tanto studio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus; in salute, exspectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sextio, sed ut cum homine uno, non solum impudentissimo atque infimo conferam; de te

ipso, homine & arrogantissimo, & mihi inimicissimo, quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse & præstabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando ista, quæ sunt inflata, rumpan-
 tur: tum memoriter respondeo ad ea, quæ de te ipso rogaro. Atque illud tenebricosis-⁵
 simum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar late-¹¹
 re. licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obscuritate & sordibus tuis obtegatur.

Quæsturam petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat; tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneasne memoria, cum P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum adhæsisse?

- 12 In eo magistratu, cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a consule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? in eo negotio, cum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furacissime scrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terretes, conscendentes morarere; teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? Post quæsturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? cum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi; venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias umquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?
- 13 Factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimis-

que furtis interrogem?) quæro abs te primum, quod genus improbitatis & sceleris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) faucietur. in tuis pulmonibus ac visceribus hærebunt. Et, 6 quoniam omnium rerum magnarum a diis¹⁴ immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætere- dere; quæ tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare soleas; auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contemseris? initioque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram? Se- 15 cundum ea quæro, servarisne in eo fidem?

num quando tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de cœlo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas; sejungam te ab illo, non solum reipublicæ causa, verum etiam Cæsaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati adpersa videatur. Primum quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione, quod sentio,) si jam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas postea gessit, oblitterandum; id tu tibi, furcifer, sumes, & Vatiniï latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari? Sic enim ex te
7 quæro. Tribunus plebis fuisti: sejunge te
16 a consule: collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cœlo, quos irridebas, quos

privatos esse dicebas; de quibus duos prætextatos sedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obseffo atque afflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt: ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant; omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, iudex noster: quem, tu disrumperis, cum ædilitium vides. Volo uti mihi respondeas, num 17
quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, cum novem tui collegæ sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emersus e cœno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum esse de cœlo? Simul etiam illud volo uti re- 18
spondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Aelia & Fufia; quæ leges sæpenumero tribunicios furores debilitarunt & represierunt; quas contra, præter te,

nemo unquam est facere conatus; (quæ quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico conflagraverunt:) ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut unquam contra legem Aeliam aut Fufiam concilium advocaret? Quæ-
¹⁹ro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res ejusmodi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum putet,) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno, (nam cupis id audire,) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolorem, gemitumque susciperet, & ex desiderio clarissimi & fortissimi civis, & ex honore turpissimi atque improbissimi? adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque everfam putaris, ut augurem Vatinius
²⁰ferre possemus? Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua
 cogita-

cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus; illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quæro, si ad cetera vulnera, quibus putasti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui; utrum decreturus fueris id, quod augures omnes usque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo; 21
 (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu umquam, stante non modo majestate horum, sed etiam urbe, te augurem fore putasti: verum tamen, ut **Q** somnia tua relinquam, ad scelera veniam) volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dissensisti; sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum eum tu consulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent; fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus & constantissi-

mus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi
perditorum hominum incitata, turpissimo,
miserrimoque spectaculo, non in carcerem,
sed ad supplicium & ad necem duceretur?

- 22 Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres; cumque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio & parietum custodiis consulis vita tegeretur; miserisne viatorem, qui [M. Bibulum] domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non pos-
- 23 set? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus, ex cœno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis, conarere evertere: deinde sanctissimas leges, Aeliam &

Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drufi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, folus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui confulem morti objeceris, inclufum obfederis, extrahere ex fuis tectis conatus fis: qui in eo magiftratu non modo emerferis ex mendicitate, fed etiam divitibus nos jam tuis terras: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros & principes civitatis tollere & delere tua rogatione conareris? Cum L. IO Vettium, qui in fenatu confeffus effet, fe²⁴ cum telo fuiſſe, Cn. Pompejo, ſummo & clariffimo civi, ſuis manibus necem offerre voluiſſe, in concionem produxeris; indicem in Roſtris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quo, auctoritatis exquirendæ cauſa, ceteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam & vocem ſuam ſceleris & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret [L. Vettius] in concione tua, rogatus a te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus e civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet? M. Bibulum, cujus

inclusionem contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quam ab illa ætate postu-
25 landum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cujus dignitas & splendor præstrangebatur, credo, oculos Vatinius, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem, quæ de illo est atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum, hunc judicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem, pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset: hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paullum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem, quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus

exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam 26 gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, II ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, & civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, equosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret; qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? promulgarisne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus viris, indicium Vettio, præmia amplissima? quibus rebus, omnium mortaliū non voluntate sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejusque sceleris in te ipsum quæstio flagigaretur?

27 Et, quoniam crebro usurpas, legem te
 de alternis consiliis rejiciendis tulisse, ut
 omnes intelligant, te ne recte quidem facere
 sine scelere potuisse, quæro, cum lex esset
 æqua promulgata initio magistratus, multas
 etiam alias tulisses, expectarisne, dum C.
 Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clo-
 dianum? & posteaquam ille est reus factus,
 statim tuleris [in eum], *qui tuam post legem*
reus factus esset; ut homo consularis exclu-
 28 sionem & æquitatem legis tuæ? Dices, fami-
 liaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præ-
 clara defensio facinoris tui. nam Maximi qui-
 dem summa laus est, sumtis inimicitiiis, sus-
 cepta causa, quæsitore, consilioque delecto,
 commodiorem inimico suo conditionem reje-
 ctionis dare noluisse; nihilque Maximus fecit
 alienum aut sua virtute, aut illis viris claris-
 simis, Paullis, Maximis, Africanis; quorum
 gloriam hujus virtute renovatam non modo
 speramus, verum etiam jam videmus. tua
 fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud
 est, te id, quod promulgasses misericordiæ
 nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac
 nunc quidem C. Antonius hac una re mise-
 riam suam consolatur, quod imagines patris

& fratris sui, fratrisque filiam, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quam videre.

Et quoniam pecunias aliorum despicias, **I 2** de tuis divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogarisque pecunias ex ærario tuis legibus? eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Cæsare, partim a publicanis? Quæ cum ita sint, quæro ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima? ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam. apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

Atque illud etiam scire ex te cupio, quo **3º** consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse. optime. nullæ fuerint supplicationes. Vides-

ne, me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit. cedo, quis umquam cœnarit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit fune-
13 ris; epulæ quidem ipsæ, dignitatis. Sed
31 omitto epulum populi Romani, festum diem, argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo. quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data est? cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatuſ esset; tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato, ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam & tam gravem civitatem, subjectam esse non modo furori, ve-
32 rum etiam irrisioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer aut adolescens inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paullo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accu-

bere atratum videras, dominum cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

Quæro illud etiam ex te, quod privatus **14** admifisti; in quo certe jam tibi dicere non ³³ licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse conjunctam: postulatusne sis lege Licinia & Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac republica non modo factum ante numquam esset, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi; quamquam idipsum esset & novum, & non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ, tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cum jure, cum more, cum potestate judicium impedire non posset, rediit ad illam vim & furorem suum, ducemque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me di-

Etum in te potius putes, quam abs te esse
quæsitum; nullum onus imponam mihi testi-
monii: quæ mihi brevi tempore ex eodem
isto loco video esse dicenda, servabo, teque
non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci,
34 rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in
hac civitate post urbem conditam tribunos
plebis appellarit, ne causam diceret? num
quis reus in tribunal sui quæsitores adscende-
rit, eumque vi deturbarit? subsellia dissipar-
it? urnas delegerit? eas denique omnes res
in iudicio disturbando commiserit, quarum
rerum causa iudicia sunt constituta? sciasne
tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos
de tuis, tuorumque manibus ereptos? iudi-
ces quæstionum de proximis tribunalibus esse
depulsos? in foro, luce, inspectante populo
Romano, quæstionem, magistratus, morem
majorum, leges, iudices, scelerum poenam
esse sublatam? hæc omnia sciasne diligentia
C. Memmii publicis tabulis esse notata atque
testata? Atque illud etiam quæro, cum, post-
eaquam es postulatus, ex legatione redieris,
ne quis te iudicia defugere arbitraretur; te-
que, cum tibi, utrum velles, liceret, dicti-
taris, causam dicere maluisse; qui consenta-

neum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisse, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse?

Et quoniam legationis tuæ facta mentio **15** est, volo etiam audire de te, quo tandem senatus consulto legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas: tua lege, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? sperabasne id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi fordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera & prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provin- **36** ciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem: quæ numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in aliis: raro: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperato-

rem. Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? ante te nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti; neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti.

67 Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Aelia & Fufia, tu eam esse legem non putes: præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, paream: cum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QVO QVIS PETAT, PETITVRVSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITVTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias?

Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum

virorum, Marforum & Pelignorum, tribu-
 lum tuorum iudicio notatum, nec post Ro-
 mam conditam, præter te, tribulem quem-
 quam, tribum Sergiam perdidisse? Ac si hæc 16
 omnia contemnis ac despicias, quo ita tibi 38
 persuaseris, ut palam dictitas, te, diis ho-
 minibusque invitis, amore in te incredibili
 quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, con-
 secuturum; ecquid audieris, ecquisnam tibi
 dixerit, C. Cæsarem nuper Aquilejæ, cum
 de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C.
 Alfium præteritum permolestè tulisse, quod
 in homine summam fidem, probitatemque
 cognosset, graviterque etiam se ferre, præ-
 torem aliquem esse factum, qui a suis ratio-
 nibus dissensisset? tum quæsisse quendam, de
 Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respon-
 disse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fe-
 cisse? qui omnia in pecunia posuisset, hono-
 re animo æquo carere debere? Quodsi ipse, 39
 qui te, suæ dignitatis augendæ causa, peri-
 culo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipi-
 tem est facile passus, tamen te omni honore
 indignissimum iudicat: si te vicini, si affines,
 si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam
 triumphum suum duxerint: si nemo adspicit,

quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin exsecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tamquam auspiciū malum detestantur: si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, frumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & alii jam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticorum; quid est, quam ob rem præturam potius exoptes, quam mortem? præsertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis?

40 Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo
17 mo pauca de ipsa causa rogabo. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, cum in eundem nuper, ab eadem illa tæterrima furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio & potestas tua, ut, cum Clodianas operas, & facinorosorum hominum & perditorum manum

videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus & bestiariis obsedisse rempublicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed, cum T. 41 Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam adspargas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur,) verum etiam quæro, cum in republica administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, & eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, numquam soles confiteri; alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante:) quæro, qui possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, for-

tissimi viri, conjunctam cum hoc existimari?
quæ pro me a Sextio facta sint, bonis esse
grata? Non coarguo inconstantiam orationis
ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones
probatas bonis esse dicis, in eas pluribus
verbis testimonium dixisti: quicum autem
ejus causam, periculumque conjungis, eum
summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro,
num P. Sextiam, qua lege accusandum omni-
no fuisse negas, ea lege condemnari putes
oportere? aut, si te in testimonio consuli no-
lis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum
esse videatur, dixerisne in eum testimonium
de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri
debuisse?

M. TVLLII CICERONIS

PRO

M. COELIO

ORATIO, QVARTA ET TRICESIMA.

SI quis, iudices, forte nunc adfit, ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostræ: miretur profecto, quæ sit tanta atrocitas huius causæ, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditionis, consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod versetur in iudicio, requirat. cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari; sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accu-

Cicero. T. IX,

C

fari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit: oppugnari autem hunc opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio² liceat esse. Etenim, si attendere diligenter, & existimare vere de omni hac causa volueritis; sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare; pietati tribuo: si jussus est; necessitati: si speravit aliquid; pueritiæ: ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

² Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defensionis, adolescentiæ M. Coelii maxime convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causa, detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratia, dixerunt, primum respondeam. Objectus est pater varie,

quod aut parum splendidus ipse, aut parum
pie tractatus a filio diceretur. De dignitate
Coelius notis ac majoribus natu, etiam sine
mea oratione, tacitus, facile ipse respondet:
quibus autem, propter senectutem, quod jam
diu minus in foro nobiscum versatur, non
æque est cognitus; hi sic habeant: quæcum-
que in equite Romano dignitas esse possit,
quæ certe potest esse maxima, eam semper
in M. Coelio habitam esse summam, hodieque
haberi, non solum a suis, sed etiam ab omni-
bus, quibus potuerit aliqua de causa esse
notus. Equitis autem Romani esse filium,⁴
criminis loco poni ab accusatoribus, neque
his judicantibus oportuit, neque defendenti-
bus nobis. Nam, quod de pietate dixistis,
est quidem ista nostra existimatio, sed judi-
cium certe parentis. quid nos opinemur,
audietis ex juratis: quid parentes sentiant,
lacrymæ matris, incredibilisque mœror,
squalor patris & hæc præsens mœstitia, quam
cernitis, luctusque declarat. Nam, quod est⁵
objectum, municipibus esse adolescentem non
probatum suis; nemini umquam præsentibus Pu-
teolani majores honores habuerant, quam
absenti M. Coelio; quem & absentem in am-
plissimum ordinem cooptarunt, & ea non pe-

tenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc iudicium, & cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paullo latius commendatione ac iudicio meorum.

3° Nam, quod objectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbe feret M. Coelius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. Sunt enim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio

autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantius jactatur, conviciium; si facetius, urbanitas nominatur. Quam quidem partem accusationis, admiratus sum & moleste tuli, potissimum esse Atratino datam: neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset: aliquanto liberius, & fortius, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: 8
primum qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati, non possit, quam velit petulanter, etiam sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere vo-

luerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quod ornate, politeque dixisti. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam quoad aetas M. Coelii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia, disciplinaque munita: qui, ut huic virilem togam dedit: nihil dicam hoc loco de me: (tantum sit, quantum vos existimatis:) hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum. nemo hunc M. Coelium in illo aetatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Craffi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

10 Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Coelio est, longe ab ista suspitione abhorreere debet. Hoc enim adolescente scitis consultatum mecum petisse Catilinam: ad quem si accessit, aut si a me discessit umquam, (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt:) tum existimetur Coelius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus & vidimus, esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus aetatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum

est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætor me: non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit umquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. petebat Catilina mecum. numquam ad illum accessit: a me numquam recessit. Tot igitur ⁵ annos versatus in foro sine suspitione, sine ^{II} infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachiam toga constitutus; & ut exercitatione, ludoque campestri tunicati uteremur. eademque erat, si statim mereri stipendia cœperamus, castrensium ratio ac militaris. qua in ætate, nisi qui se ipse sua gravitate & castimonia, & cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia ætatis integra atque inviolata præstitisset; de ejus fama ac pudicitia, cum is jam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinæ, cum ¹²

jam aliquot annos esset in foro, Coelius. & multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis; & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ; erant etiam industriæ quidam stimuli ac laboris. flagrabant vitia libidinis apud illum; vigeabant etiam studia rei militaris. Neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibusque conflatum.

6 Quis clarioribus viris quodam tempore jun-
 13 cundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tætrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset,

& audacia: versare suam naturam, & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere & flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere. Hac ille tam ¹⁴ varia, multiplicique natura, cum omnes omnibus ex terris homines improbos, audacesque collegerat; tum etiam multos fortes viros & bonos specie quadam virtutis affimulatae tenebat. neque umquam ex illo delendi hujus imperii tam consceleratus impetus existisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis & patientiae radicibus niteretur. Quare ista conditio, iudices, respiciatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam pæne ille decepit, cum & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus ac fidelis videretur: cujus ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione, deprehendi; hujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Coelius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se, sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris

mei poenitet, quam ut istius amicitiae crimen
 7 reformidet. Itaque a maledictis pudicitiae
 15 ad conjurationis invidiam oratio est vestra
 delapsa. Posuistis enim, atque id tamen ti-
 tubanter & strictim, conjurationis hunc,
 propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse:
 in quo non modo crimen non hærebat,
 sed vix disertis adolescentis cohærebat oratio.
 Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum
 aut in moribus, naturaque vulnus, aut
 in re atque fortuna? ubi denique est in ista
 suspitione Cœlii nomen auditum? Nimum
 multa de re minime dubia loquor: hoc tamen
 dico, non modo si socius conjurationis,
 sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset,
 numquam conjurationis accusatione adolescentiam
 suam potissimum commendare vo-
 16 luisset. Quod, haud scio, an de ambitu, &
 de criminibus istis sodalium ac sequestrium
 (quoniam huc incidi) similiter respondendum
 putem. Numquam enim tam Cœlius amens
 fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset,
 ambitus alterum accusaret; neque
 ejus facti in altero suspicionem quæreret,
 cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret;
 nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum
 putaret, ipse alterum iterum ambitus

crimine arcefferet. quod quamquam nec sapienter, & me invito facit, tamen est ejusmodi [cupidinis], ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur.

Nam quod æs alienum objectum est, sum- 17
tus reprehensi, tabulæ flagitatæ; videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. versuram numquam omnino fecit ullam. Sumtus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic in ædiculis habitat, decem, ut opinor, millibus. vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

Reprehendistis, a patre quod semigravit. 18
quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum est. qui cum & ex reipublicæ causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, & per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: & cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius & nostras domos obire, & ipse a suis coli posset, conduxit in

8 Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paullo ante dixit, *Utinam ne in nemore Pelio . . . ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret.* „*Nam numquam hera errans hanc molestiam nobis exhiberet,* „*Medea animo aegra, amore saevo* „*saucia. . .* Sic enim, iudices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse.

19 Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam & fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, iudices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Coelio diceret. a quo quæram, si prodierit, primum cur statim nihil egerit: deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se: cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad hæc acute, arguteque responderit, tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. Nam si ipse orientur, & nascetur ex sese; fortasse, ut soleo,

commovebor. sin autem, ut rivulus, arces-
fitus & ductus ab ipso capite accusationis
vestræ; lætabor, cum tanta gratia, tantis-
que opibus accusatio vestra nitatur, unum
senatorem solum esse, qui vobis gratificari
vellet, inventum. Nec tamen illud genus ²⁰
alterum nocturnorum testium pertimesco.
Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent,
uxores suas, a cœna redeuntes, attrectatas
esse a Coelio. Graves erunt homines, qui
hoc jurati dicere audebunt; cum sit his con-
fitendum, numquam se, ne congressi quidem
& constituto cœpisse de tantis injuriis expe-
riri. Sed totum genus oppugnationis hujus, ⁹
judices, & jam prospicitis animis, &, cum
inferetur, propulsare debebitis. non enim
ab iisdem accusatur M. Coelius, a quibus op-
pugnatur. palam in eum tela jaciuntur, clam
subministrantur. Neque id ego dico, ut in- ²¹
vidiosum fit in eos, quibus gloriosum hoc
etiam esse debet. funguntur officio: defen-
dunt suos: faciunt, quod viri fortissimi so-
lent. læsi dolent, irati efferuntur, pugnant
laceffiti. Sed vestræ sapientiæ tamen est, ju-
dices, non, si causa justa est viris fortibus
oppugnandi M. Coelium, ideo vobis quoque
vos causam putare esse justam alieno dolori

potius, quam vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte projecerint; excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra: ut eodem tempore & hujus salutis, & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus; neque hujus iudicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam; quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

IO Itaque illam partem causæ facile patior
 23 graviter & ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod ex-

spectetis; quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Est enim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius. is iudicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiae suspicione absuit? &, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamia quidem est adpersus? At praevaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi praesertim, a quo illa causa defensa est. Sed Coelius optimam causam Ascitii esse arbitratur; cujusmodi autem sit, a sua putat esse sejunctam: neque solum Coelius, sed etiam adolescentes humanissimi & doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus praediti, Titus Cajusque Coponii: qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt; qui cum doctrinae studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habebat is apud L. Lucejum, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriae. Quid aut hic, aut summo splendore praeditus, frater ejus, de M. Coelio existimet, ex

25 ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causanitur, ad ea veniamus.

II Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. in quo etsi magna ex parte ingenio eius, & dicendi genere quodam tenebamini; tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, ad animos vestros sensim ac leniter accederet. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjucunde foret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cœlium, sicut neminem umquam parens. multa de incontinentia, intemperantiaque differuit. Quid quæritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea, quod egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ Cœlium familiarem, coenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue
falsa

falsa sunt. etenim eos una cœnasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas & plane pastoricia atque agrestis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas atque leges. siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id forte nesciat, timere videatur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ 27 me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior, plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus, cum se gravissime, vehementissimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima; tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. Aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondeo primum precario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumserit, qui Bajas viderit. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audiui, non 28

modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attingissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emerfisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant; faciles & tolerabiles haberi solent.

29 Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam. dies jam me deficiat, si, quæ dici in eam sententiam possint, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiose & graviter accusari potest. sed vestræ sapientiæ est, judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas, gravitasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in

tempora, emittere in hominem & in reum; cum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Ita- 30 que severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantia, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc postula, quin criminibus, quæ in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

Sunt autem duo crimina, auri & vene- I 3 ni; in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumtum a Clodia; venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosæ, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ. Horum 31

duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen & caput. Aureo opus fuit: sumfit a Clodia, sumfit sine teste, habuit quamdiu voluit. maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit; quæsit venenum; sollicitavit quos potuit; paravit; locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio exstitisse. Res est omnis in hac causa nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua præstanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quæ si se aurum Coelio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matremfamilias, secus quam matronarum sanctitas postulat, nominamus. si, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Coelium illis relinquuntur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent mihi inimicitia cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro. Nunc agam modice,

nec longius progrediar, quam me mea fides,
& causa ipsa coget. neque enim muliebres
umquam inimicitias mihi gerendas putavi,
præsertim cum ea, quam omnes semper ami-
cam omnium potius, quam cujusquam ini-
micam putaverunt. Sed tamen ex ipsa quæ- I4
ram prius, utrum me secum severe, & gra- 33
viter, & prisce agere malit, an remisse ac
leniter & urbane. si illo austero more ac
modo; aliquis mihi ab inferis excitandus est,
ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista
delectatur; sed illa horrida, quam in statuis
antiquis & imaginibus videmus; qui objur-
get mulierem, & pro me loquatur, ne ista
mihi forte succenseat. Existat igitur ex hac
ipsa familia aliquis; ac potissimum Cæcus
ille. minimum enim dolorem capiet, qui
istam non videbit. qui profecto si exstiterit,
sic aget, & sic loquetur: Mulier, quid tibi
cum Cœlio? quid cum homine adolescentu-
lo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris
huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam
inimica, ut venenum timeres? non patrem
tuum videras? non patruum, non avum,
proavum, atavum audieras consules fuisse?
non denique modo te Q. Metelli matrimo- 34
nium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi

viri, patriæque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupfisses, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? Nonne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? Non virgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrâhi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, & avita, & usque a nobis cum in viris, tum etiam in feminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferres? ideo aquam adduxi, ut ea tu incestu uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

15 Sed quid ego, iudices, ita gravem personam
 35 induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, & Cœlium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut vel severis-

simis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (jam enim ipse tecum, nulla persona introducta, loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ infimulas, quæ arguis, probare cogitas; rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Bajas, æctas, convivia, commissiones, cantus, symphonias, navigia jactant; iidemque significant, nihil se, te invita, dicere. quæ tu, quoniam mente, nescia qua, effrenata atque præcipiti, in forum deferri, judiciumque voluisti, aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare. Sin autem urbanus me ³⁶ agere mavis; sic agam tecum: removebo illum senem durum ac pæne agrestem: ex hisque tuis sumam aliquem, ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris,

foror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor hujus te, & proceritas vultus, oculique pepulerunt: sæpius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitratur, respuit, non putat tua dona esse tanti. confer te alio. habes hortos ad Tiberim; ac diligenter eo loco præparasti, quo omnis juvenus natandi causa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui te spernit, molesta es?

16 Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim, ac
37 mihi auctoritatem patriam, severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira. Aut illum, . . . O infelix, o scelestus . . . Ferrei sunt isti patres. . . Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis foedis factis facis, ut nequidquam velim. Vix ferenda diceret talis pater: Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti? cur alienam ullam mu-*

herem nosti? dide ac dislice, per me licebit.
si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, qui, aeta-
tis quod reliquum est, oblectem meae. Huic
 tritti ac directo seni responderet Coelius, se ³⁸
 nulla cupiditate inductum de via decessisse.
 Quid signi? nulli sumtus, nulla jactura,
 nulla versura. At fuit fama. Quotusquisque
 istam effugere potest in tam maledica civita-
 te? Vicinum ejus mulieris miraris male au-
 disse, cujus frater germanus sermones ini-
 quorum effugere non potuit? Leni vero &
 clementi patri, cujusmodi ille est: . . . *Fores*
effregit? restituentur: discidit vestem? resar-
cietur, Cœlii causa esset expeditissima. Quid
 enim esset, in quo se non facile defenderet?
 Nihil jam in istam mulierem dico: sed, si
 esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus
 pervulgaret, quæ haberet palam decretum
 semper aliquem, cujus in hortos, domum,
 Bajas, jure suo libidines omnium commea-
 rent: quæ etiam aleret adolescentes, & par-
 simoniam patrum suis sumtibus sustentaret:
 si vidua libere, proterva petulanter, dives
 effase, libidinosa meretricio more viveret;
 adulterum ego putarem, si quis hanc paullo
 liberius salutasset?

17 Dicet aliquis, Hæc igitur est tua discipli-
³⁹na? sic tu instituis adolescentes? ob hanc
 causam tibi hunc puerum parens commenda-
 vit & tradidit, ut in amore & voluptatibus
 adolescentiam suam collocaret; & hanc tu
 vitam atque hæc studia defenderes? Ego, si
 qui, iudices, hoc robore animi, atque hac
 indole virtutis ac continentiae fuit, ut respue-
 ret omnes voluptates, omnemque vitæ suæ
 curam in labore corporis, atque in animi
 contentione conficeret: quem non quies, non
 remissio, non æqualium studia, non ludi,
 non convivia delectarent: nihil in vita expe-
 tendum putaret, nisi quod esset cum laude
 & cum dignitate conjunctum: hunc mea sen-
 tentia divinis quibusdam bonis instructum
 atque ornatum puto. Ex hoc genere illos
 fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios,
 omnesque eos, qui hæc ex minimis tanta fe-
⁴⁰cerunt. Verum hæc genera virtutum non
 solum in moribus nostris, sed vix jam in li-
 bris reperiuntur. chartæ quoque, quæ illam
 pristinam severitatem continebant, obsoleve-
 runt; neque solum apud nos, qui hanc se-
 ctam, rationemque vitæ, re magis, quam
 verbis, secuti sumus, sed etiam apud Græ-
 cos, doctissimos homines; quibus, cum fa-

cere non possent, loqui tamen, & scribere honeste & magnifice licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt. Itaque alii voluptatis causa omnia ⁴¹ sapientes facere dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maxime inter se repugnantes dicendi facultate conjungerent: illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope jam soli in scholis sunt relictæ. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret; & interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo, aut prolapione vix posset, & multarum rerum jucundissimarum varietatem dedit, qua non modo hæc ætas, sed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem si quem forte inve- ⁴² neritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus omnem suavitatem; huic homini ego fortasse, & pauci, deos propitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo hæc deserta via & inculta, at- ¹⁸ que interclusa jam frondibus, & virgultis,

relinquatur : detur aliquid ætati : fit adolescentia liberior : non omnia voluptatibus denegentur : non semper superet vera illa & directa ratio : vincat aliquando cupiditas, voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio, moderatioque teneatur : parcat juvenus pudicitiaæ suæ, ne spoliet alienam; ne effundat patrimonium, ne scœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam : ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat : ne quem vi terreat : ne intersit insidiis : scelere careat : postremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiaæ cupiditates; revocet se aliquando ad curiam rei domesticæ, rei forensis, rei publicæ : ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contempsisse videatur.

43 Ac multi & nostra & patrum, majorumque memoria, judices, summi homines, & clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiaæ cupiditates defervissent, eximia virtutes, firmata jam ætate, exstiterunt. ex quibus neminem mihi necesse est nominare : vosmet vobiscum recordamini. Nolo enim cujusquam fortis atque illustris viri ne mini-

mum quidem erratum cum maxima laude
 conjungere. quod si facere vellem, multi a
 me summi atque ornatissimi viri prædicaren-
 tur; quorum partim nimia libertas in ado-
 lescentia, partim profusa luxuries, magni-
 tudo æris alieni, sumtus, libidines, nomi-
 narentur: quæ multis postea virtutibus ob-
 tecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione
 defenderet. At vero in M. Cœlio (dicam **19**
 enim jam, confidentius de studiis ejus hone-⁴⁴
 stis, quoniam audeo quædam, fretus vestra
 sapientia, libere confiteri) nulla luxuries re-
 perietur, nulli sumtus, nullum æs alienum,
 nulla convivorum ac lustrorum libido. quod
 quidem vitium ventris & gutturis non modo
 non minuit ætas hominibus, sed etiam au-
 get. Amores autem, & hæc deliciæ quæ
 vocantur, quæ firmiore animo præditis diu-
 tius molestæ non solent esse (mature enim &
 celeriter deflorescunt) numquam hunc occu-
 patum, impeditumque tenuerunt. Audistis,⁴⁵
 cum pro se diceret: audistis antea, cum ac-
 cusaret (defendendi hæc causa, non gloriandi
 loquor) genus orationis, facultatem, copiam
 sententiarum atque verborum, quæ vestra
 prudentia est, perspexistis. Atque in eo non
 solum ingenium elucere ejus videbatis: quod

sæpe, etiam si industria non alitur, valet ta-
 men ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me
 propter benivolentiam forte fallebat, ratio,
 & bonis artibus instituta, & cura & vigiliis
 elaborata. Atque scitote, iudices, eas cu-
 piditates, quæ obijciuntur Cœlio, atque hæc
 studia, de quibus disputo, non facile in eo-
 dem homine esse posse. Fieri enim non po-
 test, ut animus libidini deditus, amore, de-
 siderio, cupiditate, sæpe nimia copia, ino-
 pia etiam nonnumquam impeditus, hoc,
 quidquid est, quod nos facimus in dicendo,
 non modo agendo, verum etiam cogitando
 46 possit sustinere. An vos aliam causam esse
 ullam putatis, cur, in tantis præmiis elo-
 quentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta lau-
 de, tanta gratia, tanto honore, tam sint
 pauci, semperque fuerint, qui in hoc labore
 versentur? Obterendæ sunt omnes volupta-
 tes; relinquenda studia delectationis, iudi-
 ces; ludus, jocus, convivium, sermo est
 pæne familiarium deserendus: quæ res in
 hoc genere homines a labore, studioque di-
 cendi deterret; non, quo aut ingenia defi-
 47 ciant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese
 isti vitæ dedisset, consularem hominem ad-
 modum adolescens in iudicium vocavisset?

hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano, tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur ²⁰ illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum, verum etiam personant, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate & clarissima luce lætetur.

Verum si quis est, qui etiam meretriciis ⁴⁸ amoribus interdictum juventuti putet; est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modo ab hujus seculi licentia, verum etiam a majorum consuetudine, atque concessis. Quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Si quæ non nupta mu- ⁴⁹ lier domum suam patefecerit omnium cupi-

ditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviiis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Bajarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu: non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviiis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explorare
 50 libidinem voluisse videatur? Obliviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abs te, & testem ejus criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit hujusmodi, qualem ego paullo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo; quid est, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt esse; quid est, cur nos crimen hoc, si tu contempnis,

temnis, pertimescamus? Quare nobis daviam, rationemque defensionis. nam aut pudor tuus defendit, nihil a M. Cœlio petulantius esse factum; aut impudentia, & huic, & ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

Sed quoniam emerfisse jam e vadis, & 2E
scopulos prætervecta videtur oratio mea, 5I
perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, una in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumtum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejusdem Clodæ necandæ causa parasse Cœlium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceji servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luccejum habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis infidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciæ. Quo quidem in cri- 52
mine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiae scelere devinxit. tunc aurum ex armario tuo promere ausa es? tunc Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Ceterum cum scires, quantum

ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem
 legati, ad L. Luceji, sanctissimi hominis
 atque integerrimi, labem sceleris sempiterni;
 huic facinori tanto tua mens liberalis, con-
 scia; tua domus popularis, ministra; tua
 denique hospitalis illa Venus, adiutrix esse
 33 non debuit. Vidit hoc Balbus: celatam esse
 Clodiam dixit, atque ita Coelium ad illam
 attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quæ-
 rere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam
 tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa
 dicis, dixit profecto, quo vellet aurum. si
 tam familiaris non erat, non dedit. Ita si
 verum tibi Coelius dixit, o immoderata mu-
 lier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si
 22 non est ausus dicere, non dedisti. Quid ego
 nunc argumentis huic crimini, quæ sunt in-
 numerabilia, resistam? Possum dicere, mo-
 res M. Coelii longissime a tanti sceleris atro-
 citate esse disjunctos: minime esse creden-
 dum, homini tam ingenioso, tamque pru-
 denti non venisse in mentem, rem tanti sce-
 leris ignotis, alienisque servis non esse cre-
 dendam. Possum etiam, illa & ceterorum
 patronorum & mea consuetudine, ab accusa-
 tore perquirere, ubi sit congressus cum ser-
 vis Luceji Coelius: qui ei fuerit aditus. si

per se; qua temeritate? si per alium; per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed hæc, quæ sunt oratoris propria; quæ 54 mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem, usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, cum a me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. habeo enim, iudices, quem vos socium vestræ religionis, jurisque jurandi facile esse patiamini, L. Lucejum, sanctissimum hominem, & gravissimum testem: qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a Coelio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus atque doctrina, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? &, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisque publicis factum reprehenderet, id in urbe ac

suæ domi cœptum esse, leviter ferret? quod
 in alicujus agresis periculo non prætermi-
 teret, id homo eruditus in infidiis doctissimi
 55 hominis dissimulandum putaret? Sed cur
 diutius vos, iudices, teneo? ipsius jurati re-
 ligionem, auctoritatemque percipite, atque
 omnia diligenter testimonii verba cognoscite.
 Recita testimonium Luceji. TESTIMO-
 NIVM LVCCÉJI. Quid expectatis am-
 plius? an aliam vocem putatis ipsam pro se
 causam & veritatem posse mittere? Hæc est
 innocentia defensio, hæc ipsius causæ oratio,
 hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla
 suspicio est, & in re nihil est argumenti: in
 negotio, quod actum esse dicitur, nullum
 vestigium sermonis, loci, temporis: nemo
 testis, nemo conscius nominatur: totum cri-
 men profertur ex inimica, ex infami, ex cru-
 deli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: do-
 mus autem illa, quæ tentata scelere isto ne-
 fario dicitur, plena est integritatis, officii,
 religionis; ex qua domo recitatur vobis ju-
 rejurando devincta auctoritas: ut res minime
 dubitanda in contentione ponatur, utrum te-
 meraria, procax, irata mulier finxisse cri-
 men, an gravis, sapiens, moderatusque vir
 religiose testimonium dixisse videatur.

Reliquum est igitur crimen de veneno; ²³
 cuius ego neque principium invenire, neque ⁵⁶
 evolvere exitum possum. Quæ fuit enim
 causa, quamobrem isti mulieri venenum vel-
 let dare Cœlius? Ne aurum redderet? num
 petivit? ne crimen hæreret? num quis obje-
 cit? num quis denique fecisset mentionem,
 si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam
 Herennium dicere audistis, verbo se mole-
 stum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum
 eadem de re suo familiari absoluto, nomen
 hic detulisset. Credibile est igitur, tantum
 facinus nullam ob causam esse commissum?
 & vos non videtis, fingi sceleris maximi cri-
 men, ut alterius causa sceleris suscipiendi
 fuisse videatur? Cui denique commisit? quo ⁵⁷
 adjuvatore usus est? quo socio? quo conscio?
 cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam
 credidit? Servisne mulieris? sic enim obje-
 ctum est. Et erat tam demens hic, cui vos
 ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera, ini-
 mica oratione detrahitis, ut omnes suas for-
 tunas alienis servis committeret? At quibus
 servis? refert enim magnopere id ipsum: his-
 ne, quos intelligebat non communi conditio-
 ne servitutis uti, sed licentius, liberius, fa-
 miliarius cum domina vivere? quis enim hoc

non videt, iudices? aut quis hoc ignorat, in
 ejusmodi domo, in qua materfamilias mere-
 tricio more vivat, in qua nihil geratur, quod
 foras proferendum sit, in qua lustra, libidi-
 nes, luxuries, omnia denique inaudita vitia
 atque flagitia versentur; hic servos non esse
 servos? quibus omnia committantur, per
 quos gerantur, qui versentur iisdem in vo-
 luptatibus, quibus occulta credantur, ad
 quos aliquantum etiam ex quotidianis sumti-
 38 bus ac luxuria redundet? Id igitur Coelius
 non videbat? si enim tam familiaris erat mu-
 lieris, quam vos vultis; istos quoque servos
 familiares esse dominæ sciebat. sin ei tanta
 consuetudo, quanta a vobis inducitur, non
 erat; quæ cum servis potuit familiaritas esse
 24 tanta? Ipsius autem veneni quæ ratio fingi-
 tur? ubi quæsitum est? quemadmodum pa-
 ratum? quo pacto? cui, quo in loco tradi-
 tum? Habuisse ajunt domi, vimque ejus esse
 expertum in servo quodam, ad rem ipsam
 parato; cujus perceleri interitu esse ab hoc
 39 comprobatum venenum. Proh dii immor-
 tales! cur interdum in hominum sceleribus
 maximis, aut connivetis, aut præsentis frau-
 dis poenas in diem reservatis? Vidi enim,
 vidi, & illum hausi dolorem vel acerbissimum

in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu, gremioque patriæ, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia, quam in Rostris, quam in republica floruisset, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universæ civitati. quo quidem tempore ille, moriens, cum jam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicæ reservabat: cum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati: & cum parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset; quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere atque conantem, sua se manu interfectorum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vo-

cem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio & vocem meam fletu debilitavit & mentem dolore impedivit.

25 Sed tamen venenum unde fuerit, quem-
 61 admodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc ajunt P. Licinio, pudenti adolescenti & bono, Cœlii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum [constitutum]: cur illi servi non ad Cœlium domum venerint. si manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas; quid suspitionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? sin autem jam suberat simultas, extincta erat consuetudo, discidium existerat; hinc illæ lacrymæ nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam, & maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cœlio pollicerentur: sed, ut venenum,

cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit, balneas Senias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet, profilirent, hominemque comprehenderent. Quæ quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conijcere vellent; nec satis commode calceati & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer expectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifesto deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? vir-

tutem eorum, diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt. testes egregios! deinde temere profiluerunt. homines gravitati deditos! sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisset, atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisset. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per se ipsa defendat! Verum hæc ²⁷ tota fabella veteris & plurimarum fabularum ⁶⁴ poëtriæ, quam est sine argumento? quam nullum invenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut & comprehendi Licinius facile posset, & res multorum oculis esset testatior,) cur Licinium de manibus amiserunt? qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum confi-

Num mulieris, hæc istorum provincia, qui
 rogati sunt: quos quidem tu quamobrem te-
 mere profiluisse dicas, atque ante tempus,
 non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant
 ad hanc rem collocati, ut venenum, ut in-
 fidia, facinus denique ipsum ut manifesto
 comprehenderetur. Potueruntne meliori tem- 65
 pore profilire, quam cum Licinius venisset?
 cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ
 si cum jam erat tradita servis, evasissent
 subito ex balneis mulieris amici, Licinium-
 que comprehendissent; imploraret hominum
 fidem, atque a se illam pyxidem traditam
 pernegaret. quem quomodo illi reprehende-
 rent? vidisse se dicerent? primum ad se re-
 vocarent maximi facinoris crimen: deinde id
 se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati
 fuerant, non potuissent videre. Tempore
 igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius ve-
 nisset, pyxidem expediret, manum porrige-
 ret, venenum traderet. Mimi ergo est jam
 exitus, non fabulæ: in quo cum clausula
 non invenitur, fugit aliquis e manibus; de-
 inde scabilla concrepant, aulæum tollitur.
 Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæ- 28
 sitantem, cedentem, fugere conantem, mu- 66
 lieraria manus ista de manibus emiseric: cur

non comprehenderit: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperitur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. quos quidem ego testes, iudices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe
 67 delectationis exspecto. Prægestit animum jam videre, primum laetos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos: ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebres bellum gerentes, tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales, hunc & unum, & tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderit, aut fugientem consecuti sint: qui se numquam profecto, si istum in locum procefferint, explicabunt; quam volent in conviviiis faceti, dicaces, nonnum-

quam etiam ad vinum disertis sint. alia fori
vis est, alia triclinii: alia subfelliorum ratio,
alia lectorum: non idem iudicum, comeffa-
torumque conspectus: lux denique longe alia
est solis, & lychnorum. Quamobrem excu-
tiemus omnes istorum delicias, omnes ine-
ptias, si prodierint. sed, si me audiant, na-
vent aliam operam, aliam ineant gratiam,
in aliis se rebus ostendent: vigeant apud istam
mulierem venustate: dominantur sumtibus:
hæreant, jaceant, deserviant: capiti vero in-
nocentis & fortunis parcant.

At sunt servi illi de cognatorum senten-²⁹
tia, nobilissimorum & clarissimorum homi-⁶⁸
num, manumissi. Tandem aliquid inveni-
mus, quod ista mulier, de suorum propin-
quorum, fortissimorum virorum, sententia
atque auctoritate, fecisse dicatur. Sed scire
cupio, quid habeat argumenti ista manumis-
sio: in qua aut crimen est Coelio quæsitum,
aut quæstio sublevata, aut multarum rerum
consciis servis cum causa præmium persolu-
tum. At propinquis placuit. cur non place-
ret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi
allatam, sed a te ipsa compertam, deferre
diceres? Hic etiam miramur, si illam com-⁶⁹
mentitiam pyxidem obscenissima sit fabula

consecuta? nihil est, quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. Audita & percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, judices, jamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiam si est factum, certe a Cœlio non est factum. Quid enim attinebat? est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. sin autem est fictum; non illud quidem molestum, sed tamen est non infectum mendacium. quod profecto numquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

70 Dicta est a me causa, judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæretis; quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicæ pæne extremis temporibus, tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines & delicias
30 deposcitur. / Atque hoc etiam loco M. Ca-

murti & C. Eserni dominatio prædicatur. O 71
 stultitiamne dicam, an impudentiam singu-
 larem! Audetisne, cum ab ea muliere ve-
 niatis, facere istorum hominum mentionem?
 audetisne excitare tanti flagitii memoriam,
 non extinctam illam quidem, sed repressam
 vetustate? Quo enim illi crimine, peccato-
 que perierunt? nempe, quod ejusdem mu-
 lieris dolorem & injuriam Vettiano nefario
 sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur
 Vettii nomen in causa, ut illa vetus Afrania
 fabula refricaretur, idcirco Camurti & Eser-
 ni causa est renovata? qui quamquam lege
 de vi certe non tenebantur, eo maleficio ta-
 men erant implicati, ut ex nullius legis la-
 queis emittendi viderentur. M. vero Cœlius 72
 cur in hoc iudicium vocatur? cui neque pro-
 prium quæstionis crimen objicitur, nec vero
 aliquid ejusmodi, quod sit a lege sejunctum,
 & cum vestra severitate conjunctum. ejus
 prima ætas dedita disciplinis fuit, iisque ar-
 tibus, quibus instruimur ad hunc usum fo-
 rensem, ad capeffendam rempublicam, ad
 honorem, gloriam, dignitatem: iis autem
 fuit amicitils majorum natu, quorum imi-
 tari industriam, continentiamque maxime
 vellet; iis æqualium studiis, ut eundem,

quem optimi ac nobilissimi, petere cursum
 73 laudis videretur. Cum autem paullum jam
 roboris accessisset ætati, in Africam profe-
 ctus est, Q. Pompejo proconsuli contuberna-
 lis, castissimo viro atque omnis officii dili-
 gentissimo: in qua provincia cum res erant
 & possessiones paternæ, tum etiam usus qui-
 dam provincialis, non sine causa a majoribus
 huic ætati tributus. discessit illinc Pompeji
 judicio probatissimus, ut ipsius testimonio
 cognosceretis. Voluit vetere instituto, eorum
 adolescentium exemplo, qui post in civitate
 summi viri & clarissimi cives existerunt, in-
 dustriam suam a populo Romano ex aliqua
 31 illustri accusatione cognosci. Vellem alio po-
 74 tius eum cupiditas gloriæ detulisset: sed ab illi
 hujus tempus querelæ. Accusavit C. Anto-
 nium, collegam meum; cui misero præclaris
 in rempublicam beneficii memoria nihil pro-
 fuit, nocuit opinio maleficii cogitati. postea
 nemini concessit æqualium, plus ut in foro,
 plus ut in negotiis versaretur, causisque ami-
 corum, plus ut valeret inter suos gratia.
 quæ nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi
 industrii, consequi non possunt, omnia labo-
 75 re & diligentia est consecutus. In hoc flexu
 quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus
 huma-

humanitate ac sapientia vestra,) fama adolescentis paullum hæsit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & insolentia voluptatum; quæ cum inclusæ diutius, & prima ætate compressæ & constrictæ fuerunt, subito se nonnumquam profundunt atque ejiciunt universæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emerfit, totumque se ejecit atque extulit; tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab sese inimicitias, odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desidiæque moreretur, (fecit, me mercurio invito, & multum repugnante, sed tamen fecit,) nomen amici mei de ambitu detulit; quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ studia in his jam ætatibus nostris contractiora esse debent; in adolescentia vero, tamquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim

semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inferenda.

77 Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus, vel in suscipiendis, vel in gerendis Inimicitiiis, vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minorum horum aliquid offendit; si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deserverint; jam ætas omnia, jam ista dies mitigarit.

32 Conservate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modo nos ipsi reipublicæ satisfecimus, numquam hunc a nostris rationibus sejunctum fore. quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam obligarit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune umquam esse largitor. Habet a M. Cœlio republica, judices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel pignora volun-

tatis. Quare oro, obtestorque vos, iudices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis; qui ædes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia; M. Cœlium libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo conjuge & fratre, turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiae, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate sustentate;

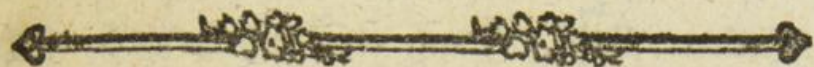

ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, iudices, aut hunc jam natura ipsa occidentem, velle maturius extinguere vulnere vestro, quam suo fato; aut hunc nunc primum florentem, firmata jam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut subita tempestate pervertere.

80 Conservate parenti filium, parentem filio; ne aut senectutem jam prope desperatam contempsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicæ conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis; omniumque huius nervorum ac laborum vos potissimum, iudices, fructus uberes, diuturnosque capietis.

M. TVLLII CICERONIS

DE

PROVINCIIIS
CONSULARIBVS

ORATIO, QVINTA ET TRICESIMA.

SI quis vestrûm, patres conscripti, exspe-
ctat, quas sim provincias decreturus, consi-
deret ipse secum, qui mihi homines ex pro-
vinciis potissimum detrahendi sint: non du-
bitabit, quid me sentire conveniat, cum,
quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac,
si princeps eam sententiam dicerem; lauda-
retis profecto: si solus; certe ignosceretis:
etiam si paullo minus utilis vobis sententia
videretur; veniam tamen aliquam dolori
meo tribueretis. Nunc vero, patres conscri-
pti, non parva afficior voluptate, vel quod
hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam,
Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil
a communi utilitate dissentiat; vel quod ha-
beo auctorem P. Servilium, qui ante me sen-

tentiam dixit, virum clarissimum, & cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentia singulari. Quodsi ille & paullo ante, &, quotiescumque ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium, & Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pæne funera, cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit; quonam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt ad expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. quo animo unusquisque vestrûm debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum, & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo; ad ulciscendi tempora reservabo.

2 Quatuor sunt provinciæ, patres conscri-
 3pti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; & Syria, & Macedonia; quas, vobis invitis & oppres-

fis, pestiferi illi consules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronia duæ. quid est, quod poſſimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint: quam auctoritatem veſtram e civitate exterminarint: quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani ſalutem, quam me, ac meos omnes foediſſime, crudeliſſimeque vexarint. Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto; 4 quæ tanta ſunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias. quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, ſed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphisque pacata; ſic a Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, poſiti in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa noſtra, quæ per Macedoniam eſt uſque ad Hellespontum militaris, non ſolum excuſſionibus Barbarorum ſit infeſta, ſed etiam caſtris Thraciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace ute-

rentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro emta pace bellum nobis prope
 5 justum intulerunt. Jam vero exercitus ille
 3 noster superbissimo delectu, & durissima con-
 3 quisitione collectus, omnis interiit. Magno
 hoc dico cum dolore. miserandum in modum
 milites populi Romani capti, necati, deserti,
 dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vasti-
 tate consumti: ut, quod est indignissimum,
 scelus imperatoris in pœnam exercitus ex-
 petitum esse videatur. Atque hanc Macedo-
 niam, domitis jam gentibus finitimis, Bar-
 bariaque compressa, pacatam ipsam per se &
 quietam, tenui præsidio, atque exigua ma-
 nu, etiam sine imperio, per legatos, nomine
 ipso populi Romani tuebatur: quæ nunc
 consulari imperio atque exercitu ita vexata
 est, vix ut se possit diuturna pace recreare:
 cum interea, quis vestrûm hoc non audivit,
 quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam
 pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac por-
 torium Dyrrhachinorum totum in hujus unius
 quæstum esse conversum? urbem Byzantio-
 rum, vobis, atque huic imperio fidelissimam,
 hostilem in modum esse vexatam? quo ille,
 posteaquam nihil exprimere ab egentibus,

nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his præposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto 6 jurisdictionem in libera civitate contra leges, senatusque consulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbissimum existat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pæne ad justum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse. Nec hæc idcirco omitto, quod non gravissima sint; sed quia nunc sine teste dico. Ipsam vero urbem 4 Byzantium, fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi exhausti sumtibus, bellisque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque erumpentem, ægre repulsum, & cervicibus interclusum suis sustinerent, tum, inquam, Byzantii, & postea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenuerunt: te imperatore infelicissimo & tæterrimo, Cæ- 7 sonine Calventi, civitas libera, & proximis suis beneficiis a senatu & a populo Romano liberata, sic spoliata atque nudata est, ut,

nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota, tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum fit? Emisti a sceleratissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra senatusconsultum, & contra legem generi tui, dicere liceret. Id emtum ita vendidisti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres. Quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiamsi non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præsens in oculis vestris, mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte & supercillio, non pudore & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patie-

mini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior, an infelicioꝝ esset, judicare. An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad caedem faciendam, tamquam aliquem Thracem, conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi & emta & emenda esse clamaret. Jam vero publicanos miseros (me⁵ etiam miserum, illorum ita de me meritorum¹⁰ miseris ac dolore) tradidit in servitutem Judæis & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ulla injuria factas rescidit: custodias sustulit: vectigales multos ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum esse vetuit.

quid multa? crudelis haberet, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus.

- I** Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pæne afflictos jam atque everfos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis ærarum, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non potestis; qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt: quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria; quem is frui non sinit, qui est, etiamsi non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactio-
es: qui hoc etiam se pluris esse, quam col-

legam, putet, quod ille vos tristitia, vultu-
que deceperit, ipse numquam se minus, quam
erat, nequam esse simularit. Piso autem alio
quodam modo gloriatur, se brevi tempore
perfecisse, ne C. Gabinius, unus omnium ne-
quissimus existimaretur.

Hos vos de provinciis, si non aliquando 6
deducendi essent, deriandos non putaretis? 13
& has duplices pestes sociorum, militum
clades, publicanorum ruinas, provinciarum
vastitates, imperii maculas, teneretis? At
iidem vos, anno superiore, hos eosdem re-
vocabatis, cum in provincias jam pervenis-
sent. quo tempore si liberum vestrum judi-
cium fuisset, nec toties dilata res, nec ad ex-
tremum e manibus erepta esset; restituisse-
tis, id quod cupiebatis, vestram auctorita-
tem, iis, per quos erat amissa, revocatis, &
his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro sce-
lere atque everfione patriæ consecuti: qua e 14
pœna si tum aliorum opibus, non suis, in-
vitissimis vobis, evolarunt; at aliam multo
majorem, graviolemque subierunt. Quæ
enim homini, in quo aliquis si non famæ pu-
dor, at supplicii timor est, gravior pœna ac-
cidere potuit, quam non credi litteris his,
quæ rem bene gestam in bello nuntiarent?

Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primam, homini sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde, a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo, ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impurissimi & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & a suis Græcis subtilius eruditus, quibuscum jam in exoetra helluatur, antea post siparium solebat; aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ litteræ perferuntur.

⁷ Hosce igitur imperatores habebimus? quorum ¹⁵ alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarum non cessarint, necesse est paucis diebus poeniteat audere. cujus amici si qui sunt, aut si belluæ tam immani, tamque tætræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a proprætore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperio-

que confectum. deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat. constabat enim, Græcum hominem ac levem, in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegata notavit. Sed frustra sane hoc solatio; atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, iniusta est, putet esse leviolem; dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum expectet: præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conciderit, ignominia senatus.

Atqui duas Gallias qui decernit consulis duobus, hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam; tamen alterum retinet, & in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Pisoni & Gabinio succedatur statim. Si hic finat. tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulis iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quam primum videamus, quos

Sanimo æquo videre non possumus. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis expectandus: quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur.

18 Quodsi essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paullo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari. omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque adju tore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei; possumne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum & clarissimorum civium facere possim? An non Ti. Gracchus, (patrem dico, cujus utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna!) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissi-

micissimus & ipsius, & fratris ejus, Africanus, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit 19 C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus. alii inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt a Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace devinctæ. bellum affectum videmus, &, vere ut dicam, pæne confectum; sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus: si succeditur; periculum fit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini, amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas 20 inimicitias depono reipublicæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum homi-

9 num factis mihi censuerim petenda. An vero non M. ille Lepidus, qui bis consul, & pontifex maximus fuit, non solum memoriæ testimonio, sed etiam annalium litteris & summi poëtæ voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ com-
 21 muni animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem respublica
 22 reconciliavit, quæ alienarat. Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium & M. Lucillum: (utinam etiam L. Lucullus ille viveret!) Quæ fuerunt inimicitiae graviores in civitate, quam Lucullorum atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum exstinxit respublica, dignitasque ipsorum, sed etiam ad amicitiam, consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi maximi, per motus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gra-

tiam? An ego possum huic esse inimicus, cu-
 jus litteris, fama, nuntiis celebrantur aures
 quotidie meæ novis nominibus gentium, na-
 tionum, locorum? Ardeo, mihi credite, ²³
 patres conscripti, (id quod vosmet de me
 existimatis, & facitis ipsi,) incredibili quo-
 dam amore patriæ: qui me amor & subveni-
 re olim impendentibus periculis maximis cum
 dimicatione capitis, & rursus, cum omnia
 tela undique esse intenta in patriam viderem,
 subire coëgit, atque excipere unum pro uni-
 versis. Hic me meus in rempublicam animus
 pristinus ac perennis, cum C. Cæsare redu-
 cit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod ²⁴
 volent denique, homines existiment; nemini ^{IO}
 ego possum esse bene de republica merenti
 non amicus. Etenim si iis, qui hæc omnia
 flamma ac ferro delere voluerunt, non ini-
 micitias solum, sed etiam bellum indixi at-
 que intuli, cum partim mihi illorum familia-
 res, partim etiam, me defendente, capitis
 judiciis essent liberati; cur eadem republi-
 ca, quæ me in amicos inflammare potuit,
 inimicis placare non possit? Quod mihi odium
 cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosam
 patriæ civem fore putabam, qui turpissima
 libidine incensus, duas res sanctissimas, re-

lligionem & pudicitiam, uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex his rebus, quas is egit, agitque quotidie, quia ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo; nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint?

25 Ego me a C. Cæsare in republica dissensisse fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non audet mittere, qui Gabinii litteras insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello; honore, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras, voluntatesque mutastis; me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis.

Sed quid est, quod in hac causa maxime **II** homines admirentur & reprehendant meum ²⁶ consilium, cum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus. In quo ego, (quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus sententia primum duplicata est supplicatio consularis; mihi enim estis assensi, cum, ejusdem Pompeji litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis) sum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampllorem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, ho-

nos, & novitas, & numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi, gloriæque concessus est.

28 Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui: tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniæ, retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere posse: sed decus illud & ornamentum triumphi minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem.

12 At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor; cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ

tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum, nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus; an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget ejus desiderium, an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam ³⁰ eximia fortuna, propter utilitatem reipublicæ, frui non properat, ut omnia illa conficiat; quid ego senator facere debeo, quem, etiamsi ille aliud vellet, reipublicæ consuleret oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit,

omnia aliâ esse nobis vacua ab omni periculo,
Si atque etiam ab omni suspitione belli? Jam-
 diu mare vidimus illud immensum, cujus
 fervore non solum maritimi cursus, sed ur-
 bes etiam, & viæ militares jam tenebantur,
 virtute Cn. Pompejii sic a populo Romano,
 ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tam-
 quam unum aliquem portum, tutum & clau-
 sum teneri: nationes eas, quæ numero ho-
 minum ac multitudine ipsa poterant in pro-
 vincias nostras redundare, ita ab eodem esse
 partim recisas, partim repressas, ut Asia,
 quæ imperium antea nostrum terminabat,
 nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur.
 Possum de omni regione, de omni hostium
 genere dicere: nulla gens est, quæ non aut
 ita sublata sit, ut vix exstet; aut ita domita,
 ut quiescat; aut ita pacata, ut victoria nos-
 tra, imperioque lætetur. Bellum Gallicum,
⁸² patres conscripti, C. Cæsare imperatore, ge-
 stum est: antea tantummodo repulsum. Sem-
 per illas nationes nostri imperatores refutan-
 das potius bello, quam laceffendas putave-
 runt. Ipse ille C. Marius, cujus divina at-
 que eximia virtus magnis populi Romani lu-
 ctibus, funeribusque subvenit, influentes in
 Italiam Gallorum maximas copias repressit,

non ipse ad eorum urbes, sedesque penetra-
 vit. Modo ille meorum laborum, periculo-
 ram, consiliorum socius, C. Pomptinius, for-
 tissimus vir, ortum repente bellum Allobro-
 gum, atque hac scelerata conjuratione exci-
 tatum, proeliis fregit, eosque domuit, qui
 lacefferant; & ea victoria contentus, repu-
 blica metu liberata, quievit. C. Cæsaris
 longe aliam video fuisse rationem. non enim
 sibi solum cum iis, quos jam armatos contra
 populum Romanum videbat, bellandum esse
 duxit, sed totam Galliam in nostram ditio-
 nem esse redigendam. Itaque cum acerri-
 mis nationibus & maximis Germanorum &
 Helvetiorum proeliis felicissime decertavit:
 ceteras contrivit, domuit, [compulit,] im-
 perio populi Romani parere assuefecit, &
 quas regiones, quasque gentes nullæ nobis
 antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas
 fecerat, has noster imperator, nosterque
 exercitus, & populi Romani arma peragra-
 runt. Semitam tantum Galliæ tenebamus
 antea, patres conscripti: ceteræ partes a gen-
 tibus aut inimicis huic imperio, aut infidis,
 aut incognitis, aut certe immanibus, & bar-
 baris, & bellicosis tenebantur; quas natio-
 nes nemo umquam fuit, qui non frangi, de-

marique cuperet: nemo sapienter de repu-
 blica nostra cogitavit jam inde a principio
 hujus imperii, quin Galliam maxime timen-
 dam huic imperio putaret: sed propter vim
 ac multitudinem gentium illarum, numquam
 est antea cum omnibus dimicatum. Restiti-
 mus semper laceffiti. nunc denique est per-
 fectum, ut imperii nostri, terrarumque illa-
 14 rum idem esset extremum. Alpibus Italiam
 34 munierat ante natura, non sine aliquo divi-
 no numine. nam, si illè aditus Gallorum
 immanitati, multitudinique patuisset, num-
 quam hæc urbs summo imperio domicilium
 ac sedem præbuisset: quæ jam licet confidant.
 nihil est enim ultra illam altitudinem mon-
 tium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ per-
 timescendum. Sed tamen una atque altera
 æstas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præ-
 miis, vel armis, vel legibus potest totam
 Galliam sempiternis vinculis adstringere. im-
 politæ vero res, & acerbæ si erunt relictæ;
 quamquam sunt accisæ, tamen efferent se
 aliquando, & ad renovandum bellum revi-
 35 rescent. Quare sit in ejus tutela Gallia, cu-
 jus virtuti, fidei, felicitati commendata est.
 Etenim si Fortunæ muneribus amplissimis or-
 natus, sæpius ejus deæ periculum facere nol-

let: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suæ gloriæ jam pridem, reipublicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam, revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare atque impedire debemus.

Nam illæ sententiæ virorum clarissimo- 15
rum minime probandæ sunt: quorum alter³⁶
ulteriorem Galliam decernit cum Syria, al-
ter citeriorem. Qui ulteriorem; omnia illa,
de quibus differui paullo ante, perturbat;
simul ostendit, eam se sciscere legem, quam
esse legem neget; &, quæ pars provinciæ sit,
cui non possit intercedi, hanc se avellere;
quæ defensorem habeat, non tangere: simul

& illud facit, ut, quod illi a populo datum fit, id non violet; quod senatus dederit, id §7 senator properet auferre. Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. præfinit enim successori diem. qui mihi nihil videtur minus a dignitate, disciplinaque majorum dissidere, quam ut, qui consul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non sortiri absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permansit. Quæ cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminatione provinciæ, contumeliosum est; neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

16 Ego vos intelligo, patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, &

prope singulares: si quod ita meritus erat, grati; sin etiam, ut quam conjunctissimus huic ordini esset, sapientes, ac divini fuisset. Neminem umquam est hic ordo complexus honoribus & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtreptionem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. qui si ex illa jactatione, cursuque populari, bene gesta republica, referunt ad spectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendati esse volunt; non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi. Monemur a fortissi- 39
mo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne ceterior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati; perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, præsertim monitus a sapientissimo consule, & diligentissi-

mo custode pacis & otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus a senatu eximilis ac novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minime vos velitis; per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quod quisque animo futurus sit, nescio; quid sperem, video. præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur.

40 Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reipublicæ causa.

17 Sed non alienum esse arbitror, quo minus sæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio, & causa cum Cæsare. Ac primum illud tempus familiaritatis & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, prætermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut

DE PROVINCIIS CONSULAR. III

in disjunctione sententiæ conjuncti tamen
amicitia maneremus. Consul ille egit eas ⁴¹
res, quarum me participem esse voluit: qui-
bus ego si minus assentiebar, tamen illius
mihi judicium gratum esse debebat. me ille,
ut quinquæviratum acciperem, rogavit: me
in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse
voluit: mihi legationem, quam vellem, quan-
to cum honore vellem, detulit: quæ ego
omnia non ingrato animo, sed obstinatione
quadam sententiæ repudiavi: quam sapien-
ter, non disputo; multis enim non probabo:
constanter quidem, & fortiter certe: qui cum
me firmissimis opibus contra scelus inimico-
rum munire, & populares impetus populari
præsidio propulsare possem, quamvis exci-
pere fortunam, subire vim atque injuriam
malui, quam aut a vestris sanctissimis men-
tibus dissidere, aut de meo statu declinare.
Sed non is solum gratus debet esse, qui ac-
cepit beneficium, verum etiam is, cui pote-
stas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta,
quibus ille me ornabat, decere me, & con-
venire iis rebus, quas gesseram, non puta-
bam. Illum quidem amico animo me habe-
re eodem loco, quo principem civem, suum
generum, sentiebam. Traduxit ad plebem ⁴²

inimicum meum; siue iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi; siue exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria. nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi; non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicæ sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria
 43 in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, & subita atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina atque incendium civitatis: terror injectus Cæsari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus; consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adjutus; non debuit: si desertus; sibi fortasse providit: si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt; violata amicitia est, accepi injuriam, inimicus esse debui, non nego: sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me, ut carissimum filium, desiderabatis; & si vos eidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris a salute mea non abhorrere; &, si illius voluntatis

tatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompejus idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponsor est illi de mea; nonne vobis videor & ultimi temporis recollectione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possum evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi non ⁴⁴ licet per aliquos ita gloriari, me dolorem, atque inimicitias meas reipublicæ concessisse, quod magni cujusdam hominis, & persipientis videtur; utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri. A viris fortissimis, & de me optime meritis ¹⁹ quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum & incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, præsertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possim defendere. Nam sum- ⁴⁵

mi civitatis viri, quorum ego consilio rem publicam conservavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, & ceteras, illo consule, rogatas, jure latis negabant: iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis, rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, funus esse reipublicæ, sed funus justum & indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo; sed mihi ad id, quod sentio, assumo. Nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo servarat; oblitine erant, tum, cum ille, qui id egerat, plebejus est lege curiata factus, dici de cælo esse servatum? qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? &, cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse; ejus non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservata, jure latæ videbuntur?

46 Quare aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abroga-

tam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cœlo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium iudicium ac notionem, & illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas; si plebejus, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret; qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversæ ac perditæ civitatis.

Extremum illud est. Ego, si essent inimi- 20
citiæ mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tem- 47
pore reipublicæ consulere, inimicitias in
aliud tempus reservare deberem. possem et-
iam summorum virorum exemplo inimicitias
reipublicæ causa deponere: sed, cum inimi-
citiæ fuerint numquam; opinio injuriæ be-
neficio sit extincta: sententia mea, patres
conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, ho-
mini tribuam: si honos quidam, senatus
concordiæ consulam: si auctoritas decreto-

rum vestrorum , constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo : si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo : si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus , patres conscripti : sed levissime feram, si forte aut iis minus proba- ro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt; aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vitupe- rabunt, cum ipsi, & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

M. TVLLII CICERONIS

PRO

L. CORNELIO BALBO

ORATIO, SEXTA ET TRICESIMA.

SI auctoritates patronorum in judiciis valent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa¹ defensa est: si usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minime voluntati paris. nam ceteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video; ego, quantum ei debeam, alio loco. Principio orationis hoc oppono, a me omnibus, qui amici fuerint salutis & dignitati meæ, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at prædicanda & habenda certe satis esse facturum. Quæ fuerit hæsterno die Cn. Pompeji gravitas in dicendo,

judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure subtilius dici videretur, nihil de more majorum, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa & crimine ornatus: ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli, litteris ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quam facillime tractare. Quæ enim in L. Craſſo potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse, a pueritia usque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non præterveſta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus infederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea,

sed cujusquam oratione capere possitis. Sed 2
 mos est gerendus non modo Cornelio, cujus
 ego voluntati in ejus periculis nullo modo
 deesse possum; sed etiam Cn. Pompejo, qui sui
 facti, sui judicii, sui beneficii, voluit me esse,
 ut apud eosdem vos, judices, nuper in alia
 causa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum rei videtur, 5
 hoc deberi hujus excellentis viri præstantissi-
 mæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii,
 hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn.
 Pompejum constet, id omnes & licuisse con-
 cedant. Nam verius nihil est, quam quod
 hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de
 fortunis omnibus dimicare, ut nullius in de-
 lecti crimen vocaretur. Non enim furatus
 esse civitatem, non genus [suum] ementitus,
 non in aliquo impudenti mendacio detulisse,
 non irrepisse in censum dicitur: unum obji-
 citur, natum esse Gadibus: quod negat ne-
 mo. Ceterum accusator fatetur, hunc in
 Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello,
 cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu
 fuisse, &, ut Pompejus in Hispaniam vene-
 rit, Memmiumque habere quæstorem cœpe-
 rit, numquam a Memmio discessisse: Cartha-
 ginem possessum ille: acerrimis illis proeliis

& maximis, Sucronensi & Turiensi interfuisse: cum Pompejo ad extremum belli tempus
 6 fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii: talis in
 rempublicam nostram labor, assiduitas, di-
 micatio, virtus digna summo imperatore,
 spes pro periculis præmiorum. præmia qui-
 dem ipsa non sunt in ejus facto, qui adeptus
 3 est, sed in ejus, qui dedit. Donatus igitur
 est ob eas causas a Cn. Pompejo civitate. Id
 accusator non negat; sed reprehendit: ut in
 Cornelio causa ipsius probetur, pœna quæ-
 ratur; in Pompejo causa lædatur, pœna sit
 nulla. Sic famam, sic innocentissimi homi-
 nis fortunas, præstantissimi imperatoris fa-
 ctum condemnari volunt. Ergo in judicium,
 caput Cornelii, factum Pompeji vocatur.
 hunc enim in ea civitate, in qua sit natus,
 honestissimo loco natum esse concedis, & ab
 ineunte ætate, relictis rebus suis omnibus,
 in nostris bellis, nostris cum imperatoribus
 esse versatum: nullius laboris, nullius obses-
 sionis, nullius prælii expertem fuisse. hæc
 sunt omnia cum plena laudis, tum propria
 Cornelii; nec in his rebus crimen est ullum.
 7 Ubi igitur est crimen? quod eum Pompejus
 civitate donavit. Hujuscemodi crimen? mi-
 nime: nisi honos, ignominia putanda est.

Cujus igitur? re vera nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. qui si adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. quidquid vero non licet, certe non oportet.

Hic ego nunc cuncter sic agere, judices, non esse fas dubitare, quin, quod Cn. Pompejum fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui & concedi putaremus? ususne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minus sæpe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot

funt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cum etiam ipsi casus, eventusque rerum, non duces, sed comites ejus confiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium iudicio, plus homini, quam deæ, tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requisita est? quem provinciae nostrae, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando umquam, aut optando cogitarunt?

10 Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. cui senatus, populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti: hujus de factò, iudices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra scædus enim, id est, contra populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur,) non turpe populo Romano? nonne vobis?

5 bis? Audivi hoc de parente meo puer: cum

11 Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus, fuit: qui de

civitate decedere, quam de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos, & se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas retulisset, dubitasse quisquam, verumne an falsum esset, videretur: nos Cn. Pompeji decretum, de consilii sententia pronuntiatum, recognoscemus? cum legibus conferemus? cum foederibus? omnia acerbissima diligentia perpendemus? Athenis ajunt, 12 cum quidam apud eos, qui sancte, graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, & (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamasse. Cum Græci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem esse constrictam; nos etiam, in ipsa religione & legum & foederum conservanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus? Utrum enim inscientem vultis 13 contra foedera fecisse, an scientem? si scientem? o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeji sic late, longeque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus termi-

netur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeji non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulæ, litoraque. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non existent hujus cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam, incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, constantia præditum, fœdera scientem neglexisse, violasse, **6** rupisse, dicere audebit? Gratificatur mihi **14** gestu accusator: inscientem Cn. Pompejum fecisse significat. quasi vero levius sit, cum in tanta republica versere, & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod scias non licere; an omnino nescire, quid liceat. Et enim cum in Hispania bellum acerrimum & maximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat? an, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompejum ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli denique scire **25** profiteantur? Equidem contra existimo, ju-

dices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompejus excellat, singularem quandam laudem ejus, & præstabilem esse scientiam in foederibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum; in universo denique belli jure ac pacis. nisi forte, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompejum, neque cum requiesceret, litteræ; neque, cum rem gereret, res ipsæ docere potuerunt. Atque, ut ego sentio, judices, causa dicta est temporis magis hujus vitio, quam hominis; neque ego de tam iniquo genere judicii plura dicam. Est enim hæc seculi labes quædam & macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo atque equite [Romano] sæpe communis salutis auxilium expetisset: cujus res gestæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terra, marique peragrassent: cujus tres triumphus testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra foedus factum diceretur, quis audiret? nemo pro-

fecto. mors enim cum extinxisset invidiam, res ejus gestæ sempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret; hujus præsens, experta atque perspecta, obtrektorum voce lædatur?

7 Omittam igitur Pompejum jam oratione
 17 mea reliqua: sed vos, iudices, animis ac memoria tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostræ; renovabo ea, quæ dicta sunt. nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam & pro facultate, & pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem; peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio hanc suscepisse operam ac munus putetis.
 18 Ac prius, quam aggrediar ad jus, causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrum, deprecandæ malivolentiæ causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrum est, iudices, natus, aut, si in qua fortuna est

nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere debet, & si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor & industria, pœna sunt affiendi; non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis atque fortibus, constitui lex vitæ & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem; non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potius, quam impedimento esse malitis.

Nascitur, judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. qua lege videmus,

fatis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompejus de consilii sententia singulatim civitate donarit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur. sed negat, ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire. O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc poenam foederibus adscribat, ut omnium præmiorum, beneficiorumque nostrorum expectes faciat foederatos. Quid enim potuit dici Imperitius, quam foederatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum jussisset populus Romanus aliquid, si id adscivissent socii populi ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, resedisset; ut tum lege eadem is populus teneretur; non, ut de nostro jure aliquid diminueretur, sed ut illi populi, aut jure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. Tulit apud majores nostros

tros legem C. Furius de testamentis: tulit Q.
 Voconius de mulierum hereditatibus: innu-
 merabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ:
 (quas Latini voluerunt, adsciverunt:) ipsa de-
 nique Julia, qua lege civitas est sociis & Latinis
 data, qui fundi populi facti non essent, civita-
 tem non haberent. In quo magna contentio
 Heracliensium & Neapolitanorum fuit, cum
 magna pars in iis civitatibus foederis sui liber-
 tatem civitati antepferret. Postremo hæc vis
 est istius & juris, & verbi, ut fundi populi,
 beneficio nostro, non suo jure fiant. Cum ²²
 aliquid populus Romanus jussit, id si est ejus-
 modi, ut quibusdam populis sive foederatis,
 sive liberis, permittendum esse videatur, ut
 statuunt ipsi non de nostris, sed de suis re-
 bus, quo jure uti velint; tum, utrum fundi
 facti sint, an non, quærendum esse videatur:
 de nostra vero republica, de nostro imperio,
 de nostris bellis, de victoria, de salute, fun-
 dos populos fieri noluerunt. Atqui, si im- ⁹
 peratoribus nostris, si senatui, si populo Ro-
 mano non licebit, propositis præmiis elicere
 ex civitatibus sociorum atque amicorum for-
 tissimum atque optimum quemque ad sub-
 eunda pro salute nostra pericula; summa uti-
 litate ac maximo sæpe præsidio in periculis

atque asperis temporibus carendum erit.
 23 Sed, per deos immortales! quæ est ista societas, quæ amicitia, quod scædus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit; nulla conditio-
 24 ne hujus civitatis præmiis affici possit? Et enim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, & in eos, de quibus agimus, scæderatos, injuriosum & contumeliosum est, his præmiis, & his honoribus exclusos esse fidelissimos & conjunctissimos socios, quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant sæpe servis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno usui reipublicæ nostræ fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum jus & fortunæ con-

ditio infima est, bene de republica meritos, per sæpe libertate, id est, civitate, publice donari videmus. Hanc tu igitur, patrone IO fœderum ac fœderatorum, conditionem sta-²⁵ tuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redegitimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur; id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret; ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret; Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret: privatim vero, ne quis vir & animo & virtute præcellens pro nostro imperio periculo suo dimicaret; graviter jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari. Atqui nihil interest, ju-²⁶ dices, utrum hæc fœderati jura constituent, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere; an, quæ nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim

magis uteremur his adiutoribus, sublatis præmiis virtutis, quam, si omnino his ver-
fari in nostris bellis non liceret. Etenim,
cum pro sua patria pauci, post genus homi-
num natum, reperti sint, qui, nullis præ-
miis propositis, vitam suam hostium telis ob-
jecerint; pro aliena republica quemquam fore
putatis, qui se opponat periculis, non modo
nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

II Sed, cum est illud imperitissime dictum,
²⁷ de populis fundis, quod commune est libero-
rum populorum, non proprium foederato-
rum: ex quo intelligi necesse est, aut nemi-
nem ex sociis civem fieri posse, aut etiam
posse ex foederatis: tum vero jus omne noster
iste magister mutandæ civitatis ignorat; quod
est, iudices, non solum in legibus publicis
positum, sed etiam in privatorum voluntate.
Jure enim nostro neque mutare civitatem
quisquam invitus potest, neque, si velit, mu-
tare non potest, modo adsciscatur ab ea ci-
vitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si
Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive
Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna
potestas sit nostro civi mutandæ civitatis, nec
foedere impediatur, quo minus ex cive Ro-
²⁸ mano civis Gaditanus possit esse. Duarum

civitatum civis esse, nostro jure civili, nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solum dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Sæmyrnæ vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent, quam hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate, indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Quodsi civi Romano licet esse Gaditanum, five exilio, five postliminio, five re-¹²jectione hujus civitatis: (ut jam ad fœdus veniam, quod ad causam nihil pertinet: de civitatis enim jure, non de fœderibus disceptamus:) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat?

Equidem longe secus sentio. nam cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates; tum vero, ut quæque nobiscum maxime societate, amicitia, sponfione, pactio-
 ne, foedere conjuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur. Atqui ceteræ civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri. sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis præ-
 30 terea; ceteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri juris ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam
 I3 civitatem se dicitavit. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutandarum civi-

tatum: nihil habet, quod sit proprium religionis ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adfciscere civem, aut civitate donare possimus. O jura præclara atque divinitus jam inde a 3° principio Romani nominis a majoribus nostris comparata! ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse est:) ne quis invitus civitate mutetur; neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cujus auctoritate & exemplo numquam est intermissa a majoribus nostris largitio & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvini, & ex ceteris generibus

gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui nolissent, nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum fœdus eorum videretur.

I4 At enim quædam fœdera exstant, ut Germanorum, Intubrium, Helvetiorum, Japidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quodsi exceptio facit, ne liceat; ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. ac sicubi esset; lex id Gallia & Cornelia, quæ definite potestatem Pompejo civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, si quid sacrosanctum esset. Ignosco tibi, si neque Pœnorum jura calles (reliqueras enim civitatem tuam;) neque nostras potuisti leges inspicere; ipsæ enim te a cognitione sua judicio publico repul-
33 runt. Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo a Gellio, & a Lentulo consulibus, lata est, in quo aliquid sacrosanctum exce-

ptum videretur? Primum enim, sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt aut genere ipso, aut obtestatione & consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejusmodi? Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino umquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: de quibus etiamsi latum esset, neque legem, neque pœnam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur. de his, cum populus Romanus nihil umquam jusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse? Nec 15
 vero hæc oratio mea ad infirmandum fœdus³⁴ Gaditanorum, judices, pertinet. neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ nostræ, cum præpotens terra, marique Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, &

cum duo fulmina nostri imperii, subito in Hispania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidissent; L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis foedus icisse dicitur. quod cum magis fide illius populi, iustitia nostra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur; sapientes homines & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum, vel istum, de quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui injussu suo, nullo pacto potest religione
35 obligari. Ita Gaditana civitas quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit; quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est; quod publica religione sanciri potuit; id abest. populus enim senusquam obligavit. neque ideo est Gaditanorum causa deterior. gravissimis enim & plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est. Quodsi hoc foedus, quod
16 populus Romanus, auctore senatu, commen-

datione & iudicio vetustatis, voluntate & sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso foedere Gadiitanum in civitatem nostram recipi non liceret? nihil est enim aliud in foedere, nisi, ut PIA ET AETERNA PAX sit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: MAJESTATEM POPULI ROMANI COMITER CONSERVATO. id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior. Primum verbi genus ³⁶ hoc conservandi, quo magis in legibus, quam in foederibus, uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero silentur; certe ille populus in superiori conditione, causaque ponitur, cujus majestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *Comiter esse Communiter*: quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. . . *Qui erranti comiter monstrat viam*, benigne & non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, caveri foedere ³⁷ re, ut majestatem populi Romani communi-

ter conservent; id est, ut populus Romanus suam maiestatem esse saluam velit. quod si iam ita esset, ut esse non potest; tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra maiestas a Gaditanis benigne conseruari, si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non possumus? potest esse ulla denique maiestas, si impedi-mur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deseramus?

17 Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si
 38 Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum iussisse de civitate tribuenda: huic generi legum fundos populos fieri non solere: Cn. Pompejum de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri iussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. si esset; tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem. additum etiam esse illud, ut maiestatem illi nostram conseruare deberent: quæ certe minueretur, si aut adiutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam ha-

beremus. Nunc vero quid ego contra Gadi- 39
 tanos loquar, cum id, quod defendo, volun-
 tate eorum, auctoritate, legatione ipsa com-
 probetur? qui, a principio sui generis ac
 reipublicæ, ab omni studio, sensuque Pœno-
 rum mentes suas ad nostrum imperium, no-
 menque flexerunt? quos, cum maxima bella
 nobis inferrent, mœnibus excluderunt? clas-
 sibus infecuti sunt? corporibus, copiis, opi-
 bus depulerunt? qui & veterem illam spe-
 ciem fœderis Marciani, semper omni arce
 duxerunt sanctiorem, & hoc fœdere, Catuli,
 senatusque auctoritate, se nobiscum conjun-
 ctissimos esse arbitrati sunt? quorum mœnia,
 delubra, agros, ut ipse Hercules itinerum
 ac laborum suorum, sic majores nostri, im-
 perii ac nominis populi Romani terminos esse
 voluerunt? Testantur & mortuos nostros im- 40
 peratores, quorum vivit immortalis memo-
 ria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios,
 Cassios, Metellos, & hunc præsentem Cn.
 Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus,
 acre & magnum bellum gerentem, commea-
 tu pecuniaque juverunt; & hoc tempore ipso
 populum Romanum, quem in caritate anno-
 næ, ut sæpe ante fecerant, frumento suppe-
 ditato, levaverunt; se hoc jus esse velle, ut

fibi, & liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum prætoriiis, sit denique inter signa atque in acie locus; sit his gradibus adscensus etiam ad ci-
18 vitatem. Quod si Afris, si Sardis, si Hispa-
41 nis, agris stipendioque multatis, virtute ad-
 pisci licet civitatem; Gaditanis autem, offi-
 ciis, vetustate, fide, periculis, fœdere con-
 junctis, hoc idem non licebit: non fœdus
 sibi nobiscum, sed iniquissimas leges imposi-
 tas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc,
 judices, non a me fingi orationem, sed me
 dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipsa de-
 clarat. Hospitium, multis annis ante hoc
 tempus, cum L. Cornelio Gaditanos fecisse
 publice, dico. proferam testes, proferam le-
 gatos: excitabo laudatores, quos ad hoc ju-
 dicium, summos homines ac nobilissimos, de-
 precatores hujus periculi, missos videtis. re-
 denique multo ante Gadibus inaudita, fore,
 huic ut ab illo periculum crearetur, gravissi-
 ma tum in istum civem suum Gaditani sena-
42 tusconsulta fecerunt. Potuit magis fundus
 populus Gaditanus fieri (quoniam hoc ma-
 gnopere delectare verbo) si tum sit fundus,
 cum scita ac iussa nostra sua sententia com-
 probat, quam cum hospitium fecit, ut &

civitate illum mutatum esse fateretur, & hujus civitatis honore dignissimum judicaret? potuit certius interponere iudicium voluntatis suæ, quam cum etiam accusatorem hujus multa & pœna multavit? potuit magis de re judicare, quam cum ad vestrum iudicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Et- 43 enim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum præmium civitatis; & magnopere iis esse lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus; gratiam & facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit hujus studio, cura, diligentia, commendatior? Omitto, quantis ornamentis 19 populum istum C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, controversias sedarit, jura, ipsorum permisso, statuerit; inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus, disciplinaque delerit; summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia & beneficia contulerit. Multa prætereo, quæ quotidie, labore hujus & studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur. Itaque & adsunt

principes civitatis, & defendunt: amore, ut suum civem; testimonio, ut nostrum; officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem; studio, ut diligentissimum defensorem com-
 44 modorum suorum. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat, eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quam ceterorum; consolabor & hos praesentes, viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem; simul & vos, non ignorantes, iudices, admonebo, quo de jure hoc iudicium constitutum sit, de eo numquam omnino esse dubitatum.

45 Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis esse arbitramur? eos profecto, qui jam imperia ac bella gesserunt. Etenim, si Q. Scaevola ille augur, cum de jure praedatorio consulere-
 20 runt. Etenim, si Q. Scaevola ille augur, cum de jure praedatorio consulere-
 tur, homo juris peritissimus, consultores suos nonnumquam ad Furium & Cascellium, praedatores, rejiciebat; si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quam C. Aquillium consulebamus, quod assiduus usus uni rei
 dedi-

deditus, & ingenium, & artem sæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre? Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod a te reprehendiur, C. Marium? quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus, sanctissimum atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur? Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest, ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis: dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella egisset, quanta & gessisset, & confecisset; si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur:

a se ex conjunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguvinitium, neque Camertium foedere esse exceptum; quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur. Itaque, cum paucis annis post hanc⁴⁸ civitatis donationem acerrima de civitate quæstio, Licinia & Mucia lege, venisset; num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? Nam Spoletinus L. Matrinus, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma & illustri. quem cum disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cum lege Apuleja coloniarum non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sub⁴⁹lata, valere debere. Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam gra-

vitate sua defenderit & probarit. Quis enim
 esset, iudices, qui imperatoribus nostris, in
 bello, in acie, in exercitu, delectum virtu-
 tis; qui sociis, qui foederatis, in defendenda
 republica nostra spem praemiorum eripi vel-
 let? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille
 imperatorius ardor oculorum, si recentes
 triumphus, si praesens valuit aspectus; va-
 leat auctoritas, valeant res gestae, valeat me-
 moria, valeat fortissimi & clarissimi viri no-
 men aeternum. sit hoc discrimen inter gra-
 tiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur
 opibus suis; horum, etiam mortuorum, (si
 quisquam hujus imperii defensor mori po-
 test,) vivat auctoritas immortalis. Quid? 22
 Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello ma-⁵⁰
 ximis gestis, P. Caesium, equitem Romanum,
 virum bonum, qui vivit Ravennae, foedera-
 to ex populo, nonne civitate donavit? quid?
 cohortes duas universas Camertium? quid?
 Heraclienfium legionem, P. Crassus, vir am-
 plissimus, ex ea civitate, quacum prope sin-
 gulare foedus Pyrrhi temporibus, C. Fabri-
 cio consule, ictum putatur? quid? Massi-
 liensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de
 Gaditanis agimus, idem heros novem Gadi-
 tanos? quid? vir sanctissimus, & summa re-

ligione ac modestia, Q. Metellus Pius, Q.
 Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest,
 a quo hæc, quæ ego nunc percurro, subti-
 lissime sunt omnia perpolita, M. Craffus,
 non Aletrinem scæderatum civitate dona-
 vit, homo tum gravitate & prudentia præ-
 stans, tum vel nimium parcus in largienda
 51 civitate? Hic tu, Cn. Pompeji beneficium,
 vel potius iudicium, & factum infirmare co-
 naris, qui fecit, quod C. Marium fecisse au-
 dierat; fecit, quod P. Craffum, quod L. Sul-
 lam, quod Q. Metellum, quod denique do-
 mesticum auctorem, patrem suum, facere
 viderat? Neque vero in uno Cornelio id fe-
 cit. nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bel-
 lo illo Africano, & Mamertinos obvios, &
 quosdam Uticenses, & Saguntinos fabros,
 civitate donavit. Etenim, cum ceteris præ-
 miis digni sunt, qui suo labore & periculo
 nostram rempublicam defenderunt; tum cer-
 te dignissimi sunt, qui civitate ea donentur,
 pro qua pericula ac tela subierunt. Atque
 utinam, qui ubique sunt propugnatores hu-
 jus imperii, possent in hanc civitatem venire,
 & contra, oppugnatores reipublicæ de civi-
 tate exterminari! Neque enim ille summus
 poëta noster, Hannibalis illam magis cohor-

tationem, quam communem imperatorum, voluit esse, *Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthaginensis, Quisque erit, cujatis fiet*: id habent omnes leve, & semper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adsciverunt, & hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiae prætulerunt.

Habetis imperatorum summorum, & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæstioni præfuerunt: dabo universi populi Romani: dabo & sanctissimum judicium senatus. Judices cum præ se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi; Mamertini, publice suscepta causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis, fœderatisque populis, sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa at-

que usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Coelio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus manus est factus? An lingua & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit; manu & virtute non potuit? an de nobis trahere spolia foederatis licebit; de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora praemia, quam bellatori, esse voluerunt? Quodsi acerbissima lege Servilia principes viri ac gravissimi, & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Licinia & Muclia lege, cum praesertim genus ipsum accusationis & nomen, ejusmodi praemium, quod nemo assequi posset, nisi ex senatoris calamitate, neque sena-

tori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse posset; dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata essent, in eodem judicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos arbitramur aut Servilia lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium civitatis? Cognoscite nunc iudicium 55 senatus, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris, iudices, summa maiores nostri religione confici, cæremoniaque voluerunt: quæ cum essent assumpta de Græcia, & per Græcas semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata. sed cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina & externa, mente domestica & civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velienses fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos

Velienses, aut sacerdotem illam, civem Romanam factam non esse, aut fœdus & a senatu & a populo Romano violatum arbitramur?

25 Intelligo, iudices, in causa aperta, mi-
56 nimeque dubia, multo & plura, & a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postuleret. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probarem, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidiorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis incertentium, etiam ad vestras aures permanerent, & in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, & quantacumque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quam correpta esse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi, Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio; ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis, non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem: emtionibus ea so-

lere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire. Objectum est etiam, quod in tribum 57 Crustumnam pervenerit; quod hic affectus est legis de ambitu præmio, minus invidioso, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam, & prætextam togam consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est; per quam Cornelius nihil est, præterquam propinquorum suorum hereditates, affectus.

Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant; non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui 58 amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. Nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem umquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc five meum, five reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa

inclinatio communium temporum incumbere-
ret. Non modo non exultavit in ruinis nos-
tris [nostrisque discordiis] Cornelius; sed
omni officio, lacrymis, opera, consolatione,
59 omnes, me absente, meos sublevavit. Quo-
rum ego testimonio ac precibus munus hoc
meritum huic, &, ut a principio dixi, jus-
tam & debitam gratiam refero: speroque,
judices, ut eos, qui principes fuerunt con-
servandæ salutis, aut dignitatis meæ, diligi-
tis, & caros habetis, sic, quæ ab hoc pro-
facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata
esse vobis, & probata. Non igitur a suis,
quos nullos habet, sed a suorum, qui &
multi & potentes sunt, urgetur inimicis:
quos quidem hesterno die Cn. Pompejus co-
piosa oratione & gravi, secum, si vellent,
contendere jubebat; ab hoc impari certami-
27 ne, atque injusta contentione avocabat. Et
60 erat æqua lex, & nobis, judices, atque omni-
bus, qui nostris familiaritatibus implicantur,
vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi
inter nos geramus, amicis nostrorum inimi-
corum temperemus. Ac, si mea auctoritas
fatis apud illos in hac re ponderis haberet,
cum me præsertim rerum varietate, atque
usu ipso, jam perdoctum viderent; etiam

ab illis eos majoribus discordiis avocarem. Ita enim contendere de republica, cum id defendas, quod esse optimum sentias, & fortium virorum, & magnorum hominum semper putavi; neque huic umquam labori, officio, muneri defui. sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. Vo- 61
 luimus quædam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt. dolorem alii, nos luctum, mœroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Cæsarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem, in angustiis ærarii, victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & princeps & auctor fui: neque me diffensionî meæ pristinæ putavi potius assentiri, quam præsentibus rei publicæ temporibus & concordie convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortasse in sententia firmiores. reprehendo neminem; sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipu-

62 blicæ tempestate moderari. Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit, quos video esse nonnullos; cum ducibus ipsis, non cum comitatu, affectatoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt; hanc vero iniquitatem omnes, cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, judices, possumus; vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

28 Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus. in prætura, in consulatu præfectum fabrûm detulit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum. Sed, quoniam C. Cæsar abest longissi-

me, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt; nolite, per deos immortales! iudices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Misere mini ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed, periculo suo, de publico jure disceptat: quod jus si Cn. Pompejus ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompejus pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicarunt, si foederati populi, si focli, si illi antiqui Latini; videte, ne utilius vobis & honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis; nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiat. Simul & illa, iudices, omnia ante oculos vestros proponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fo-

deratos civitate donarunt; deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit; populum, qui jussit; judices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremo illud, judices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeji judicaturos.

M. TVLLII CICERONIS

IN

L. CALPVRNIUM

PISONEM

ORATIO, SEPTIMA ET TRICESIMA.

Fragmenta principii ab Asconio serdata.

CIRCA VERS. A PRIMO *

* Quod minimum specimen in te ingenii.
ingenii autem? immo ingenui hominis, ac
liberi; qui colore ipso patriam aspernaris,
oratione genus, moribus nomen.

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam
pertinet, unde se is ortum gloriari solet: ne-
que enim hoc mea natura fert; nec municipi-
pii, præsertim de me optime meriti, digni-
tas patitur.

PAVLO POST.

De avo Pisonis paterno.

Hic cum ad Padum Placentiæ forte con-

sedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus est.

CIRCA VERS. A PRIMO *

Lautiorem pater tuus socerum, quam C. Piso * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

I * * Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ fit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum, nescio quem, de grege novitorum, factum esse consulem. non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum
 imagi-

imaginum, quarum simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se² omnes magistratus sine repulsa affecutum? Mihi ista licet de me, vera cum gloria, prædicare. omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nominant mandabant tuo. Aedilis es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Nam quid ego de³ consulatu loquar? parto vis, ane gesto? Miserium me! cum hac me nunc peste atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar; at tamen ea, quæ sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renunciatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur,) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus consulibus Cæsare & Bibulo, cum hoc non recusares, quin ii, a

quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, existiffes. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit.

2 Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum. fit sane Fors domina campi. magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus.

4 Ego Kalendis Januar. senatum & bonos omnes legis Agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi; si oportuit, melioribus auctoribus reservavi: ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipublicæ statum convulsuri viderentur, meis inimicitis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi: ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi: ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam & ornatam,

quam cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicæ ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano: ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus: ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi: ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendere, protuli, exstinxi. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriæ nominavit: mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit: mihi togato senatus, non, ut multis, bene gestæ, sed, ut nemini, conservatæ reipublicæ, singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram, cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permetteret, sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Romanus?

universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale, atque tantum juratus ipse, una voce, & consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo Romano egerim: ut semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum.

8 Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cuius fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus, (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam,) sed ille designatus consul, cum quidam tribunus plebis suo auxilio magistratos ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit; atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctori-

tate. Tu, cum in III Kalendas Jan. Com-
 pitaliorum dies incidissent, Sex. Clodium,
 qui numquam antea prætextatus fuisset, lu-
 dos facere, & prætextatum volitare passus
 es, hominem impurum, atque non modo fa-
 cie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo 9
 his fundamentis positus consulatus tui, triduo
 post, inspectante & tacente te, a P. Clodio,
 fatali portento, prodigioque reipublicæ, lex
 Aelia & Fufia eversa est, propugnacula mu-
 rique tranquillitatis atque otii: collegia, non
 ea solum, quæ senatus sustulerat, restituta,
 sed innumerabilia quædam nova ex omni
 fece urbis ac servitio concitata. Ab eodem
 homine, in stupris inauditis, nefariisque ver-
 sato, vetus illa magistra pudoris & mode-
 stix, severitas censoria, sublata est: cum tu
 interim, bustum reipublicæ, qui te consu-
 lem tum Romæ dicis fuisse, verbo numquam
 significaris sententiam tuam tantis in naufra-
 giis civitatis. Nondum, quæ feceris, sed 5
 quæ fieri passus sis, dico. neque vero mul-
 10
 tum interest, præsertim in consule, utrum
 ipse perniciosus legibus, improbis concioni-
 bus rempublicam vexet, an alios vexare pa-
 tiatur. An potest ulla esse excusatio, non di-
 cam male sentienti, sed sedenti, cunctanti,

dormienti in maximo reipublicæ motu consuli? Centum prope annos legem Aeliam & Fufiam tenueramus; quadringentos iudicium, notionemque censoriam. quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere; quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans
II conatus est. Hæc sunt, o carnifex! in gremio sepulta consulatus tui. Persequere conexos his funeribus dies. Pro Aurello tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati turpe duxit. Arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum, cum tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc com-

memoro, quæ sunt palam;) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquam adspirasti, sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuiti. Mihi vero ipsi, coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris¹² esse Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses; a senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, ficuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. ipse certe agnoscet, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. Memini¹³ sine, cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pifone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum isto ore foetido tæterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibus-

dam medicaminibus solere curari? quam nos
causam cum accepissemus, (quid enim facere
poteramus?) paulisper stetimus in illo ga-
nearum tuarum nidore atque fumo: unde tu
nos, cum improbissime respondendo, tum
14 turpissime eructando ejecisti. Idem illo fere
biduo productus in concionem ab eo, cui sic
æquatum præbebas consulatum tuum, cum
esses interrogatus, quid sentiret de consula-
tu meo; gravis auctor, Calatinus credo ali-
quis, aut Africanus, aut Maximus, & non
Cæsonius Semi-Placentinus Calventius, re-
spondes, altero ad frontem sublato, altero
ad mentum depresso supercilio, *Crudelitatem*
7 *tibi non placere*. Hic te ille homo, dignissi-
mus tuis laudibus, collaudavit. Crudelita-
tis tu, furcifer, senatum consul in concione
condemnas? non enim me, qui senatui pa-
rui. Nam relatio illa salutaris & diligens fue-
rat consulis; animadversio quidem & judi-
cium, senatus. quæ cum reprehendis, osten-
dis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris
illo tempore consul futurus. stipendio, me-
hercule, & frumento Catilinam esse putas
15 juvandum. Quid enim interfuit inter Cati-
linam, & eum, cui tu senatus auctoritatem,
salutem civitatis, totam rempublicam, pro-

vinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere; vos sustulistis: leges incendere; vos abrogastis: interire patriam; vos adjuvistis. Quid est, vobis consulibus, gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem; vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se tectis privare voluerunt; sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat, ante vos consules, libertas insita, ut emori potius, quam servire præstaret. Illud vero geminum con-¹⁶ filiis Catilinæ & Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompejum domum suam compulistis. Neque enim, me stante, & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus im-

plorum, in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod conjuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis?

17 Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet, qui, cum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatusconsulto ne obtemperet; quo scœdius nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis.

18 Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra, quam ipse censuisset, ad vestitum rediret.

Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis: mœroris aufers insignia. eripis lacrymas, non consolando, sed minando. Quodsi vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen, id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ: cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent; tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicæ lugere vetuisti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis restitiffem. Quasi vero non modo ego, qui multis sæpe auxilio fuiffem, sed quisquam tam inops fuerit umquam, qui, isto non modo propugnatore, tutiorem se, sed advocatione, aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc ma-

jali invenire non possem, qui tantam reipublicæ causam gravitate & consilio suo tneretur; sed qui, tamquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum; neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbi-

nibus ac fluctibus reipublicæ navem guber-
 nassent, salvamque in portu collocassent,
 frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui con-
 taminatum spiritum pertimescerem. *Alis* 21
 ego vidi ventos: alias prospexi animo procel-
 las: alias impendentibus tempestatibus non
 cessi, sed his unum me pro omnium salute
 obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi
 nefarii gladii de manibus crudelissimis exci-
 derunt: cum quidem tu, o vecors & amens,
 cum omnes boni abditi, inclusique mœerent,
 templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent,
 complexus es illud funestum animal ex nefa-
 riis stupris, ex civili cruore, ex omnium sce-
 lerum importunitate, & flagitiorum impuni-
 tate concretum, atque eodem in templo, eo-
 dem & loci vestigio & temporis, arbitria
 non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti.
 Quid ego illorum dierum epulas, quid læti- IO
 tiam & gratulationem tuam, quid cum tuis 22
 sordidissimis gregibus intemperantissimas per-
 potationes prædicem? quis te illis diebus so-
 brium, quis agentem aliquid, quod esset li-
 bero dignum, quis denique in publico vidit?
 cum collegæ tui domus cantu & cymbalis
 personaret, cumque ipse nudus in convivio
 saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum

suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helleo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum foetore atque vino. quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, 23 an effuderit. Tu etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura; toto denique munere consulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum seravorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce & palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu,

revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret; cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicaret, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones ²⁴ igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna **II** species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mehercule, ut dici audiebam, te, ut primum adspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non

fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit inces-
 25 sus saltem Seplasia dignus & Capua. Gabi-
 nium denique si vidissent duumvirum vestri
 illi unguentarii, citius agnovissent. Erant
 illi comti capilli, & madentes cincinnorum
 simbrizæ, & fluentes, ceruffatæque buccæ,
 dignæ Capua, sed illa vetere. nam hæc qui-
 dem, quæ nunc est, splendidissimorum ho-
 minum, fortissimorum virorum, optimorum
 civium, mihiq; amicissimorum multitudine
 redundat: quorum Capuæ te prætextatum
 nemo adspexit, qui non generet desiderio
 mei; cujus consilio cum universam rempu-
 blicam, tum illam ipsam urbem meminerant
 esse servatam. me inaurata statua donarant:
 me patronum unum adsciverant: a me se ha-
 bere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur:
 me & præsentem contra latrocinium tuum
 suis decretis, legatisque defenderunt, & ab-
 sentem, principe Cn. Pompejo referente, &
 de corpore reipublicæ tuorum scelerum tela
 26 revellente, revocarunt. An tu eras consul,
 cum in Palatio mea domus ardebat, non casu
 aliquo, sed ignibus injectis, instigante te?
 Ecquod in hac urbe majus unquam incen-
 dium fuit, cui non consul subvenerit? At
 tu illo ipso tempore, apud socrum tuam pro-
 pe

pe a meis ædibus, cujus domum ad meam
 exhauriendam patefeceras, sedebas, non ex-
 stinctor, sed auctor incendii, & ardentes fa-
 ces furiis Clodianis pæne ipse consul ministra-
 bas. An vero reliquo tempore consulem te 12
 quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quis-
 quam in curiam venienti affurrexit? quis-
 quam consulenti respondendum putavit? nu-
 merandus est ille annus denique in republi-
 ca, cum obmutuisset senatus, judicia conti-
 cuissent, moererent boni, vis latrocinii vestri
 tota urbe volitaret, neque civis unus ex ci-
 vitate, sed ipsa civitas tuo & Gabinii sceleri,
 furorique cessisset?

At ne tum quidem emerfisti, lutulente²⁷
 Cæsonine, ex miserrimis naturæ tuæ fordi-
 bus; cum experrecta tandem virtus clarissi-
 mi viri, celeriter & verum amicum, & opti-
 me meritum civem, & suum pristinum mo-
 rem requisivit: neque est ille vir passus, in
 ea republica, quam ipse decorarat atque au-
 xerat, diutius vestrorum scelerum pestem
 morari: cum tamen ille, qualiscumque est,
 qui est ab uno te improbitate victus, Gabi-
 nius, collegit ipse se, vix, sed collegit tamen,
 & contra suum Clodium, primum simulate,
 deinde non libenter, ad extremum tamen

pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira populi Romani æquitas erat. uter eorum perisset, tamquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat; immortalē vero quæ-
 28 stum, si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnat. Tu, scilicet homo religiosus & sanctus, scædus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisse. caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicæ visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Et
 29 quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam senatus auctoritate servarat, is neque in Italia: qui omnes omnium gentium partes tribus

triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? Quæ lex privatis hominibus esse³⁰ lex non videbatur, iniusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunicia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis; quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non

si jura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emtas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando; at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequerentur.

14 Tune etiam, immanissimum ac foedissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me & amoris & judicii; qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis & semivivi furor³²em, petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset; tamen misericordia dignior, quam contumelia, & cum gloria potius esse conjunctus, quam cum probro putaretur; atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. cum vero, (forsitan hoc, quod

dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam, quod sentio,) cum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modo illam calamitatem esse non duco, sed, si quid mihi potest a republica esse sejunctum, quod vix potest; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque, ut tuum lætissimi- 33
mum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precantur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, justo præfertim & debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia esset optatior.

Sed perge porro. nam si illud meum turbulenti- 15
ssimum tempus profectiois tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post 34
obitum, occasumque nostrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus senatus, con-

cursu Italiae, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, non, ut tu, Insuber, dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicae, commendavit. Ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce & litteris implorandum putavit. Mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit: de mea salute, P. Lentuli, praestantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeji, clarissimi atque invictissimi civis, ceterorumque principum, celeberrimae & gratissimae conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus sententiae principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi factus, restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgassent, praeter

unum prætorem , a quo non fuit postulandum ; fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia : quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi ac justissimi viri, sapientiaque, conjunxit. Quæ³⁶ lex quemadmodum accepta sit, quid me atinet dicere ? ex vobis audio, nemini civiliam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam : nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorum fuisse : hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum : &, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

Confer nunc, Epicure noster, ex hara¹⁶ producte, non ex schola, confer, si audes,³⁷ absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. Nam, lege Cæsaris justissima atque optima, populi liberi, plane & vere erant

liberi : lege autem ea , quam nemo legem ,
præter te & collegam tuum , putavit , omnis
erat tibi Achaja , Theſſalia , Athenæ , cuncta
Græcia addiſta . habebas exercitum tantum ,
quantum tibi non ſenatus aut populus Ro-
38 manus dederat , ſed quantum tua libido con-
ſcripſerat : ærarium exauferas . Quas res
geſſiſti in imperio , exercitu , provincia con-
ſulari ? quas res geſſerit , quæro . qui , ut
venit , ſtatim (nondum commemoro rapinas ,
nondum exactas pecunias , non captas , non
imperatas , non neces ſociorum , non cædem
hoſpitem , non perfidiam , non immanitatem ,
non ſcelera prædico : mox , ſi videbitur , ut
cum fure , ut cum ſacrilego , ut cum ſicario ,
diſputabo : nunc meam ſpoliatam fortunam
conferam cum florente fortuna imperatoris .)
Quis umquam provinciam cum exercitu ob-
tinuit , qui nullas ad ſenatum litteras miſe-
rit ? tantam vero provinciam cum tanto exer-
citu , Macedoniam præſertim , quæ tantis
barbarorum gentibus attingitur , ut ſemper
Macedonicis imperatoribus iidem fines pro-
vinciæ fuerint , qui gladiatorum atque pilo-
rum : ex qua aliquot prætorio imperio , con-
ſulari quidem nemo rediit , qui incolumis
fuerit , qui non triumpharit . Eſt hoc ne-

vum: multo illud magis. appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) imperator. Ne tum quidem, Paule noster, 17 tabulas Romam cum laurea mittere audebas? 39

Mifi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu, conscientia oppressus scele- rum tuorum, nihil umquam ausus sis scribe- re ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui ta- bulas abdiderint, iidemque silentio suo teme- ritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, amicos suos plus habuisse & pudoris & consilii, quam aut te videri pudentio-rem fuisse, quam toles, aut tuum factum non esse condemna- tum iudicio amicorum. Quod si non tuis ne- 40 fariis in hunc ordinem contumeliis in per- petuum tibi curiam præclusisses; quid tan- dem erat actum, aut gestum in illa provin- cia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Ma- cedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theffalonicæ? an obsessio mili- taris viæ? an exercitus nostri interitus, ferro,

fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia
 41 paulo tamen, quam ille, demissior. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cum equites Romanos in provincia, cum publicanos, nobiscum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitæque privasset, cum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos, ausus est (quid enim ille non auderet?) a senatu supplicationem per
 18 litteras postulare. O dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines, scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatusconsulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicarum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare numquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas scæ
 42 dissimæ turpitudinis notas subleritis? An ego, si te & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri lace-

ratione, quam afficior ex famæ? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Græci: quos utinam ita audires, ut erant audlendi! numquam te in tot flagitia ingurgitaffes. Verum audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo & vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset umquam esse vir bonus non beatus. Quæ 43 est igitur pœna? quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota justî senatus, amissio dignitatis. Nec 19 mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsus & naufragum vidit. fortunæ enim ista tela sunt,

non culpæ; supplicium autem est pœna peccati. neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, (in quo dii immortales meas preces audiverunt,) morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista execratio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

*Ut tu naufragio expulsus, uspiam saxis
fixus asperis,*

*Evisceratus latere penderes (ut ait ille)
saxa spargens tabo,*

Sanie, sanguine atro. - - -

44 Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit. in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum & fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas fit ad senatum litteras mittere ausus. Ex qua provincia modo vir

omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus,
 magnis rebus gestis, me referente, ab sena-
 tu imperator est appellatus: unde his paucis
 annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Lu-
 culli justissimos triumphos vidimus, ex ea,
 te imperatore, nuntius ad senatum allatus
 est nullus, ab altero allatæ litteræ, recitatæ,
 relatum ad senatum. Dii immortales! idne 45
 ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua
 nemo umquam, ignominia notaretur? ut se-
 natus is, qui in eam jam benignitatis con-
 suetudinem venit, ut eos, qui bene rempu-
 blicam gesserint, novis honoribus afficiat, &
 numero dierum, & genere verborum; hu-
 jus unius litteris nuntiantibus non crede-
 ret? postulantibus denegaret? His ego re- 20
 bus pascor, his delector, his perfruor: quod
 de vobis hic ordo opinatur non secus, ac
 de tæterrimis hostibus: quod vos equites
 Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta
 civitas odit: quod nemo bonus, nemo de-
 nique civis est, qui modo se civem esse
 meminerit, qui vos non oculis fugiat, auri-
 bus respuat, animo aspernetur, recordatione
 denique ipsa consulatus vestri perhorrescat.
 Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc 46
 optavi, hæc precatus sum. plura etiam acci-

derunt, quam vellem. Nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. illud etiam accidit præter optatum meum; sed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem, furorem & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios & consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. hæ sunt impiorum furix, hæ flammæ, hæ fa-
47 ces. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere, (nam id est caput) deinde paulo ante, Torquato, gravissimo & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi vero exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem?

quod senatusconsultum? quod jus? quod exemplum? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent: præsidium tu populi Romani, custodiam provinciæ, injussu populi, senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, 21 quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque sociorum exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem extruendum: cum jam egeret; cum illa ejus immensa & intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, nomen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Aegypcio vendidit. Cum fines provinciæ 49 tantos haberet, quantos voluerat, quantos

optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat; his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Aegyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? Hic si mentis esset suæ, nisi poenas patriæ, diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insania penderet; ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissime vetant. Sed hæc omitto. Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicitissimus huic ordini, cum & auctoritate senatus, & forte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiamsi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum poenæ vetarent?

Sed,

Sed, quoniam fortunarum contentionem 22
facere cœpimus; de reditu Gabinii omitta- 51
mus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego ta-
men, os ut videam hominis, exspecto. Tuum,
si placet, reditum cum meo conferamus. Ac
meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque
Romam agmen perpetuum totius Italiæ vi-
derem. neque enim regio fuit ulla, neque
municipium, neque præfectura, aut colo-
nia, ex qua non publice ad me venerint gra-
talatum. Quid dicam adventus meos? quid con-
cursum ex agris patrumfamilias cum conju-
gibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi
deorum immortalium festi atque sollemnes,
sunt adventu meo, redituque celebrati?
Unus ille dies mihi quidem immortalitatis 52
instar fuit, quo in patriam redii, cum fena-
tum egressum vidi, populumque Romanum
universum; cum mihi ipsa Roma prope con-
vulsa sedibus suis, ad complectendum con-
servatorem suum procedere visa est. quæ me
ita accepit, ut non modo omnium generum,
ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres,
omnis fortunæ ac loci, sed etiam moenia ipsa
viderentur & tecta urbis ac templa lætari.
Me consequentibus diebus in ea ipsa domo,

qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihi que, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt.

- 53 Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula, flexionesque quæfisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? Nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romanam vero ipsam foedavit adventus tuus. O 23 familiæ, non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? 54 Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, qui-

bus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narraret. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum proelio imperator appellatus eras, cum non longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? dico venisse pæne ne- 55
minem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent, & illo ipso, & multis ante diebus, admoniti & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, & catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Cœli-
montana porta introisse dixissem, sponsione me, ni Esquiliana introisset, homo promptissimus laceffivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, ut vestrûm quispiam audierit,

aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali; quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

24 At audistis, patres conscripti, philo-
 56 phi vocem. negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus, o pestis, o labes! cum exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provinciæ: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arfisse defendes? sæpe enim vidi, qui & mihi & ceteris cupidores provinciæ viderentur, triumphî nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non præ-
 37 texat cupiditatem triumphî. Quod si te senatus, populusque Romanus aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coëgisset: tamen erat angusti animi atque demissi, justî triumphî honorem atque dignitatem contemnere. Nam,

ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falsæ gloriæ confectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non everisæ per te, sed perditæ civitatis; cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium: cum orbabas Italiam juventute: cum mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non est integrum 58 Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo. erravit enim. non gustarat istam tuam philosophiam. ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est, quod, confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P.

Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius, quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontinio, necessario meo, jam non est integrum. religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum confu-
 25 lum, qui triumpharunt! Sed, quoniam præ-
 59 terita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo & summo imperatori, genero suo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate justæ & magni triumphæ. non didicit eadem ista, quæ tu. mitte ad eum libellum. sed jam, si ipse coram con-
 gredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restinguas. valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tan-

topere delectent? in quibus homines errore
ducuntur: quas dii negligunt: qui, ut noster
ille divinus dixit Epicurus, neque propitii
cuiquam esse solent, neque irati. Non fa-
cies fidem scilicet, cum hæc disputabis. tibi
enim & esse & fuisse deos videbit iratos.
Vertes te ad alteram scholam: differes de
triumpho: Quid tandem habet iste currus?
quid vincti ante currum duces? quid simula-
cra oppidorum? quid aurum? quid argen-
tum? quid legati in equis, & tribuni? quid
clamor militum? quid tota illa pompa? ina-
nia sunt ista, mihi crede, delectamenta pæ-
ne puerorum, captare plausus, vehi per ur-
bem, conspici velle. quibus ex rebus nihil
est, quod solidum tenere, nihil, quod re-
ferre ad voluptatem corporis possis. Quin
tu me vides, qui, ex qua provincia T. Fla-
mininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Di-
dius, innumerabiles alii, levi cupiditate com-
moti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad
portam Esquilinam, Macedonicam lauream
conculcarim; ipse cum hominibus quindecim
male vestitis ad portam Cœlimontanam fi-
tiens pervenerim: quo in loco mihi libertus,
præclaro imperatori, domum ex hac die bi-
duo ante conduxerat: quæ vacua si non fuif-

set, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat; neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, litteras profuisse. ita enim sunt perscriptæ scite & litterate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum oÿxerai.* Hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adscendentem in
26 currum possis revocare. O tenebræ, o lu-
62 tum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphî causam aliquam quæreret: eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, al-

teri mors ademit. Irrisa abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere: qui etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictura est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piso; prudentior, quam Cotta; abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quod si reprehendis, 63 quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti, neque vero contemisti, licet sis Themista sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisse.

Jam vides, quandoquidem ita mihi met sui inimicus, ut me tecum compararem, & degressum meum, & absentiam, & reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam 64 in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensam, consilium, au-

xilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es in-
 27 fimo ac desperatissimo antelaturus? Age, senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictozem & perditorem non modo dignitatis & auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus & ornatissimus, L. Aelius, est te consule relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu superbissi-
 65 me decreta & preces repudiasti. Fac hujus odii tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant post hominum memoriam apparatusissimi, magnificentissimique ludi, quales non modo numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? Ubi sunt vestræ scholæ? Ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. manus tibi ne afferantur, times. dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudine, verba sunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito. non audebit accedere ad ludos.

Convivium publicum non dignitatis gratia
inibit, (nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est,
cum amoribus suis cœnet,) sed plane animi
sui causa: ludos nobis idiotis relinquet. fo- 66
let enim in disputationibus suis, oculorum
& aurium delectationi abdominis voluptates
anteferre. Nam, quod vobis iste tantummo-
do improbus, crudelis olim furunculus, nunc
vero etiam rapax, quod fordidus, quod con-
tumax, quod superbus, quod fallax, quod
perfidiosus, quod impudens, quod audax esse
videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil
libidinosius, nihil posterius, nihil nequius.
luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare.
est enim quædam, quamquam omnis est vi- 67
tiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero
dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil ele-
gans, nihil exquisitum: (laudabo inimicum:)
ne magnopere quidem quidquam, præter li-
bidines, sumtuosum. toreuma nullum: ma-
ximi calices, & hi, ne contemnere suos vi-
deatur, Placentini: exstructa mensa, non
conchyliis aut piscibus, sed multa carne sub-
rancida: servi fordidati ministrant; nonnulli
etiam senes: idem coquus, idem atriensis:
pistor domi nullus, nulla cella: panis & vi-
num a propola atque de cupa: Græci stipati,

quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus,
 bibiturus, quæ eodem de folio ministrentur.
 Ubi galli cantum audivit, avum suum revivisse
 29 putat: mensam tolli jubet. Dicit aliquis,
 68 Unde tibi hæc nota sunt? non mehercule,
 contumeliæ causa describam quemquam,
 præsertim ingeniosum hominem atque eruditum,
 cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, non possum. Est quidam
 Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut
 dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tam-
 diu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum.
 Is cum istum adolescentem, jam tum cum
 hac diis irata fronte, vidisset, non fugit ejus
 amicitiam, cum esset præsertim appetitus:
 dedit se in consuetudinem, sic ut profus una
 viveret, nec fere ab isto umquam discederet.
 Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in
 hominum eruditissimorum & humanissimorum
 coetu loquor. Audistis profecto dici, philosophos
 Epicureos, omnes res, quæ sunt homini expetendæ,
 voluptate metiri. recte, an secus, nihil ad nos;
 aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus: sed tamen
 lubricum genus orationis adolescenti, non acriter
 69 intelligenti, sæpe præceps. Itaque admissarius iste,
 simul atque audivit, a philosopho volunta-

tem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo ajunt, pilam retinere; quod acceperat, testificari; tabulas obsignare velle: Epicurum disertim dicere. Est tamen: dicit, ut opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus. Quid multa? 70

Græcus facilis & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de quo loquor, non 28 philosophia solum, sed etiam litteris, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poëma porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. in quo reprehendat eum licet, si qui volet; modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poëtam. Devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Græcus atque advena, quo tam sapiens & tanta civitas. revocare se non poterat, familiaritate implicatus; &

simul inconstantiae famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia coenarum, conviviorumque genera, adulteria denique ejus delicatissimis versibus
 71 exprefferit. In quibus, si quis velit, possit istius tamquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa, a multis lecta & audita, recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam; siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam
 72 videtur. Sed idem casus illum ignarum, quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimae atque intemperantissimae pecudis coeno & fordibus inquinavit.

Qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset: quae quidem laudatio hominis turpissimi, mihi ipsi erat pæne turpis: Non

illa tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna poena, te consule, constituta est, sive malo poëtae, sive libero. Scripsisti enim, CEDANT ARMA TOGAE. — Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, *Velitis, jubebatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit: sed quod vindicarit.*

Verum tamen, quoniam te non Aristar-³⁰chum, sed Phalarim grammaticum habemus,⁷³ qui non notam apponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGAE. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed factibus. non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum & gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne & otii, toga; contra autem arma tumultus atque belli; more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poëta: 74 probabit genus ipsum, & agnoscet, neque te

nihil sapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, **CONCEDAT LAVREA LAVDI.** Immo mehercule, habeo tibi gratiam. hærerem enim, nisi tu me expedisses, nam cum tu timidus ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquillinam abjecisti, indicasti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ita ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum; ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur

75 mibi perniciæ esse quæsitæ. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissim, multis sæpe orationibus, scriptisque decorassim, hunc uno violare versu. Sed fit offensus: primo nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quodsi est commotus, ad perniciemne, non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

31 Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad
tuum

tuum & Gabinii scelus; neque id occulte. Nam paulo ante dixisti, me cum iis confli- gere, quos despicerem; non attingere eos, qui plus possunt, quibus iratus esse deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obstitentibus ejus 76 erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judica- vit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae cri- minationes insidiarum mearum, illius peri- culorum, nefarie fictae, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbilissimo- rum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestrae capi- ditates provinciarum, effecerunt, ut ego ex- cluderer, omnesque, qui me, qui illius glo- riam, qui rempublicam salvam esse cupie- bant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo 77 stare iudicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed au- xilium retardassent. Nonne ad te L. Lentu- lus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non

L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas. quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susceperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatus consulto rempublicam defendentibus, se arguam sumtuum. Ecquid, infelix, recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitisssem: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno plebis defuturum. Hic tu hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi debere esse dicis? Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensisse, quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis com-

municavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restituissem; cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meam? Sed præterita omitto. me ut Cn. Pompejus⁸⁰ omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur; hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi & adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? que-

rum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus, ac sibi; alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi.

81 Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum diffidebamus. Habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species ejus & pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

33 Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, & quod vobis audientibus sæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexpiabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum, transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus obijicio & oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruisent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis, Italiam munitam haberemus. Sed, cum

me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimicitiiis ad similitatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosse conjunctionem meam & Cæsaris, eludebas, cum a me tremantibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

*Numquam istam imminuam curam infitians
do tibi:*

tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquam languet juvenus, nec perinde, atque debebat, in laudis & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver; consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflictio, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus existisses.

An vero tu parum putas investigatas esse ³⁴
a nobis labe imperii tui, stragesque provin- ⁸³
ciæ? quas quidem nos non vestigiis odoran-

tes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis & cubilibus. persecuti sumus. Notata a nobis sunt, & prima illa scelera in adventu, cum, accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque servis symphoniacis & aliis muneribus acceptis, timentem, mutumque dubitantem confirmasti, & Theffalonicam fide tua venire jussisti. quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret: cum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes; quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia & auxilia a Bessis peditum, equitumque polliceretur. neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum

defectione Macedonica, C. Sentium præto-
rem, tutata est, nefarium bellum & crudele
intulisti; eisque cum fidelissimis sociis uti
posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita
perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores
ac perditores effecisti. Vestigalia nostra per-
turbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros,
socios nostros in servitutem abduxerunt, fa-
milias abriperunt, pecus abegerunt; Thes-
salonicenses, cum oppido desperassent, mu-
nire arcem coegerunt. A te Jovis Urii fa-³⁵
num antiquissimum barbarorum, sanctissi-⁸⁵
mumque direptum est: tua scelera dii im-
mortales in nostros milites expiaverunt: qui
cum uno genere morbi affligerentur, neque
se recreare quisquam posset, qui semel inci-
disset; dubitabat nemo, quin violati hospi-
tes, legati necati, pacati atque socii nefario
bello laceffiti, fana vexata, hanc tantam ef-
ficerent vastitatem. Cognoscis ex particula
parva scelerum & crudelitatis tuæ genus uni-
versum.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis ⁸⁶
implicata est, summam nunc explicem? Ge-
neratim ea, quæ maxime nota sunt, dicam.
Nonne sestertium centies & octogies, quod,
quasi vasarii nomine, in venditione mei ca-

pitis adscriperas, ex ærario tibi attributum,
 Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cum ce-
 talenta tibi Apolloniatae Romæ dedissent, ne
 pecunias creditas solverent, ultro Fusidium,
 equitem Romanum, hominem ornatissimum,
 creditorem, debitoribus suis addixisti? Non-
 ne, hiberna cum legato, præfectoque tradi-
 distes, evertisti miseras funditus civitates:
 quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam
 nefarias libidinum contumellas, turpitudi-
 nesque subierunt? Qui modus tibi fuit fru-
 menti æstimandi? qui honorarii? si quidem
 potest vi & metu extortum, honorarium no-
 minari. quod cum peræque omnes, tum
 acerbissime Bœotii, & Byzantii, Cherronen-
 ses, Theffalonica sensit. unus tu dominus,
 unus æstimator, unus venditor, tota in pro-
 vincia, per triennium, frumenti omnis fui-
 36 sti. Quid ego rerum capitalium quæstiones,
 87 reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas
 damnationes, libidinosissimas liberationes
 proferam? tantum locum aliquem cum mihi
 notum senseris, tecum ipse licebit, quot in
 eo genere, & quanta sint crimina, recordere.
 Quid? illam armorum officinam ecquid re-
 cordaris, cum omni totius provinciæ pecore
 compulsio, pellum nomine, omnem quæ-

stum illum domesticum, paternumque renova-
 vasti? Videras enim grandis jam puer, bello
 Italico, repleti quæstu vestram domum, cum
 pater armis faciendis tuis præfuisset. Quid?
 vectigalem provinciam, singulis rebus, quæ-
 cumque venirent, certo portorio imposito,
 servis tuis publicanis a te factam esse memi-
 nisti? Quid? centuriatus palam venditos? 88
 quid? per tuum servulum ordines assignatos?
 quid? stipendium militibus per omnes annos
 a civitatibus, mensis palam propositis, esse
 numeratum? Quid illa in Pontum profectio
 & conatus tuus? quid debilitatio atque ab-
 jectio animi tui, Macedonia prætoriam nun-
 tiata, cum tu non solum, quod tibi succede-
 retur, sed quod Gabinio non succederetur,
 exsanguis & mortuus concidisti? quid quæ-
 stor ædilitius rejectus? præpositus legato-
 rum tuorum optimus abs te quisque viola-
 tus? tribuni militum non recepti? M. Bæ-
 blus, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid? 89
 quod tu toties diffidens ac desperans rebus
 tuis, in fordibus, lamentis, luctuque jacui-
 sti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad
 bestias amicos, sociosque misisti? quid?
 quod, cum sustentare vix posses mœrorem
 tuum, doloremque decessionis, Samothra-

ciam te primum, post inde Thasum cum tuis
 teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Atha-
 man'a, & Timocle, formosis fratribus, con-
 tulisti? Quid? quod, cum inde te recipiens,
 in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti,
 jacuisti moerens aliquot dies; atque inde ob-
 soletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus,
 noctuque veniſti? qui, cum concurſum plo-
 rantium, ac tempeſtatem querelarum ferre
 non poſſes, in oppidum devium Beroeam pro-
 fugiſti: quo in oppido cum tibi ſpe falſa,
 quod Q. Ancharium non eſſe ſucceſſurum pu-
 tares, animos rumor inflaſſet; quo te modo
 ad tuam intemperantiam, ſclerate, innova-
 37 ſti? Mitto aurum coronarium, quod te diu-
 90 tiſſime torſit, cum modo velles, modo nol-
 les. lex enim generi tui & decerni & acci-
 pere vetabat, niſi decreto triumpho. In
 quo tu, accepta tamen & devorata pecunia,
 ut in Achæorum centum talentis, evomere
 non poteras: vocabula tantum pecuniarum,
 & genera mutabas. Mitto diplomata tota in
 provincia paſſim data: mitto numerum na-
 vium, ſummamque prædæ: mitto rationem
 exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam
 libertatem populis, ac ſingulis, qui erant af-
 fecti præmiis nominatim, quorum nihil eſt,

quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, fanaticum diligenter. Aetoliam, quæ procul a 91 barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio continetur, (o Pœna, o Faria sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arfinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu, Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinæ atque Dolopum demigrare, & aras & focos relinquere coëgisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Aetoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere. Atque, ut duorum Epicureorum 38 similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est. hic cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum,

provinciæ præsidio & reliquis militibus or-
 batae, ad sempiternum dedecus sui generis
 & nominis, funesta indicia constituit: idem-
 que, ut esset, quod in basi tropæorum in-
 scribi, incidique posset, Dyrrhachium ut ve-
 nit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militi-
 bus, quos paulo ante Torquato respondit,
 beneficii causa ab se esse dimissos. quibus
 cum juratus affirmasset, se, quæ deberen-
 tur, postero die persoluturum, domum se
 abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus,
 veste servili, navem conscendit, Brundisium-
 que vitavit, & ultimas Hadriani maris oras
 93 petivit. Cum interim Dyrrhachii milites do-
 mum, in qua istum esse arbitrabantur, ob-
 sidere cœperunt, &, cum latere hominem
 putarent, ignes circumdederunt. Quo me-
 tu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu
 crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi
 autem statuatam, istius persimilem, quam stare
 celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi
 hominis memoria moreretur, deturbant, affli-
 gunt, comminuunt, dissipant. sic odium,
 quod in ipsum attulerant, id in ejus imagi-
 94 nem ac simulacrum profuderunt. Quæ cum
 ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ
 excellent, me nosse videas; non existimes,

mediam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. admoneri me fatius est. admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu umquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, 39
 ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos post hac iudices simus habituri? non æque legentur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur. nulli conicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conicientur. Iudices iudicabunt illos, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitum invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolum, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem 95 supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit hæc

civitas innocentiae. major mihi iudicium & reipublicae poena illa visa est, quam Rutilii. L. Optimus eiectus est e patria, is, qui praetor & consul maximis rempublicam periculis liberarat. non in eo, cui facta est injuria, sed in illis, qui fecerunt, sceleris ac conscientiae poena permanfit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonae deae pulvinariibus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita iudicarent, pari scelere obstrictos arbitrate-

40 tur? An ego expectem, dum de te quinque
 90 & septuaginta tabellae diribeantur; de quo jam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum iudicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a republica detestantur. legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites extant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratae Athenae: Dyrrhachium & Apollonia exinanita:

Ambracia direpta: Parthini & Bullienses illu-
lusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Bœotii
exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæ-
bia, Athamanumque gens vendita: Mace-
donia condonata barbaris: Aetolia amissa:
Dolopes, finitimique montani, oppidis at-
que agris exterminati: cives Romani, qui in
iis locis negotiantur, te unum solum suum
depeculatorem, vexatorem, prædonem, ho-
stem venisse senserunt. Ad horum omnium 97
judicia, tot atque tanta, domesticum iudicium
accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus
adventus, furtivum iter per Italiam, introi-
tus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad
senatum e provincia litteræ, nulla ex trinis
æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio:
non modo quid gesseris, sed ne quibus in lo-
cis quidem fueris, dicere audes. Ex illo
fonte & seminario triumphorum, cum arida
folia laureæ retulisses; cum ea abjecta ad
portam reliquisti, tum tu ipse de te **FECIS-**
SE VIDERI pronuntiavisti. qui si nihil
gesseras dignum honore; ubi exercitus? ubi
suntus? ubi imperium? ubi illa uberrima
supplicationibus, triumphisque provincia?
sin autem aliquid sperare volueras, si cogi-
taras id, quod imperatoris nomen, quod lau-

reari fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris & risus, te commentatum esse declarant; quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempublicam esse gestam, neque præsens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper ita⁹⁸ persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cujusque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram fortunamque pendere? Te indemnatum videri putas, quem focii, quem foederati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipse oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet?

⁹⁹ Numquam ego sanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod posset esse improbis & probis commune, supplicium le-

gis ac iudicii; sed abjectum, contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum & relictum, circumspectantem omnia; quidquid increpuiſſet, pertimescentem; diffidentem tuis rebus; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum; nec minus lætabor, cum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum videbo.

M. TVLLII CICERONIS

PRO

T. ANNIO MILONE

ORATIO, OCTAVA ET TRICESIMA.

IETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro
¹fortissimo viro dicere incipientem timere,
 minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse
 magis de reipublicæ salute, quam de sua per-
 turbetur, me ad ejus causam parem animi
 magnitudinem afferre non posse; tamen hæc
 novi iudicii nova forma terret oculos, qui, quo-
 cumque inciderint, veterem consuetudinem
 fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt.
 Non enim corona confessus vester cinctus est,
 ut solebat: non usitata frequentia stipati su-
²mus. Nam illa præsidia, quæ pro templis
 omnibus cernitis, etsi contra vim collocata
 sunt, nobis afferunt tamen horrores aliquid;
 ut in foro, & in iudicio, quamquam præsi-
 diis salutaribus & necessariis septi [sumus],
 tamen ne non timere quidem sine aliquo ti-
 more possimus. Quæ si opposita Miloni pu-

tarem; cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji, sapientissimi & iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatæ concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensionis meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est; neque eorum quisquam, quos undique intuentes cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & huius exitum iudicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit; qui hesternæ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid iudicaretis. quorum clamor si qui forte

fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, 4
judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si umquam de bonis & fortibus viris; si umquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit; si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significassent, re & sententiis declararent; hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus; an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. 5
Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus. Equidem ceteras tempestates & procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos

fenserat: in iudicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa, iudices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas; nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis; nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sin illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, iudices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque vitam ut impune liceat defendere.

Sed, antequam ad eam orationem venio, ³ quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ⁷ ea esse refutanda, quæ & in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione sæpe ab improbis, & paulo ante ab accusatoribus;

ut, omni terrore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri; qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quærat, aut negari solere omnino esse factum; aut recte ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Tl. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ

sententia liberatum. Quodsi duodecim ta-⁹
 bulæ nocturnum furem, quoquo modo; diur-
 num autem, si se telo defenderit, interfici
 impune voluerunt; quis est, qui, quoquo
 modo quis interfectus sit, puniendum putet,
 cum videat aliquando gladium nobis ad oc-
 cidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?
 Atqui si tempus est ullum jure hominis ne-⁴
 candi, quæ multa sunt, certe illud est non
 modo justum, verum etiam necessarium,
 cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum
 eriperet militi tribunus [militaris] in exerci-
 tu C. Marii, propinquus ejus imperatoris,
 interfectus ab eo est, cui vim afferebat. fa-
 cere enim probus adolescens periculose, quam
 perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir
 summus, scelere solutum, periculo liberavit.
 Infidiatore vero & latroni quæ potest inferri
 injusta nex? Quid comitatus nostri, quid ¹⁰
 gladii volunt? quos habere certe non liceret,
 si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc,
 judices, non scripta, sed nata lex: quam
 non didicimus, accepimus, legimus; verum
 ex natura ipsa arripimus, haufimus, ex-
 pressimus: ad quam non docti, sed facti;
 non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita
 nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela

aut latronum, aut inimicorum incidisset; omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa re-

II petenda. Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices. non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, infidiatorem jure interfici posse.

5
12 Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi,

qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæstionem, etsi ¹³ non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi; nec tantum mœrorem ac luctum senatus mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro, judicium decernendi senatui potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rem-

14 publicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda; sed nonnumquam est necessaria. nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini, etiam si e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum ineffet in re vis & insidiæ, crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione, sublata est.

15 At enim Cn. Pompejus rogatione sua & de re & de causa iudicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? at constat. a quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti,

juris tamen defensionem fufcipi poffe. Quod
 nifi vidiffet, poffe abfolvi eum, qui fatere-
 tur; cum videret nos fateri; neque quæri
 umquam juffiffet, nec vobis tam salutarem
 hanc in judicando litteram, quam illam tri-
 ftem dediffet. Mihi vero Cn. Pompejus non
 modo nihil gravius contra Milonem judicaffe,
 fed etiam ftatuiffe videtur, quid vos in judi-
 cando fpectare oporteret. Nam qui non pœ-
 nam confessioni, fed defensionem dedit, is
 caulam interitus quærendam, non interitum
 putavit. Jam illud dicet ipfe profecto, quod 16
 fua fponte fecit, Publione Clodio tribuendum
 putarit, an temporî. Domi fuæ nobiliffimus 7
 vir, fenatus propugnator, atque, illis qui-
 dem temporibus, pæne patronus, avunculus
 hujus noftri judicis, fortiffimi viri, M. Cato-
 nis, tribunus plebis M. Drufus, occifus eft.
 Nihil de ejus morte populus confultus, nulla
 quæftio decreta a fenatu eft. Quantum lu-
 ctum in hac urbe fuiffe a noftris patribus ac-
 cepimus, cum P. Africano, domi fuæ quie-
 fcenti, illa nocturna vis effet illata? quis
 tum non gemuit? quis non arfit dolore?
 quem immortalem, fi fieri poffet, omnes effe
 cuperent, ejus ne neceffariam quidem ex-
 fpectatam effe mortem? Num igitur ulla 17

quæstio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuro necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infirmorum. mors quidem illata per scelus iisdem & pœnis teneatur, & legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. hoc enim sæpe ab istis dicitur. perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune suis posteris latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragedias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti fici

de manibus. Caruit foro postea Pompejus: caruit senatu: caruit publico: janua se ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Infidator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. minus dolendum fuit, re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. luget senatus: mœret equester

ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profecto causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudiciis legendis amicos meos. neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea, quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis. ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit

legere non studiosos mei. Quod vero te, L. 22
 Domiti, huic quæstioni præesse maxime vo-
 luit, nihil quæsit aliud, nisi justitiam, gra-
 vitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut
 consularem necesse esset: credo, quod prin-
 cipum munus esse ducebat, resistere & levi-
 tati multitudinis, & perditorum temeritati.
 Ex consularibus te creavit potissimum. dede-
 ras enim, quam contemneres populares insa-
 nias, jam ab adolescentia documenta maxima.
 Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam
 crimenque veniamus: si neque omnis con-²³
 fessio facti est inusitata; neque de causa quid-
 quam nostra aliter, ac nos vellemus, a se-
 natu judicatum est; & lator ipse legis, cum
 esset controversia nulla facti, juris tamen
 disceptationem esse voluit; & electi judices,
 isque præpositus quæstioni, qui hæc juste sa-
 pienterque disceptet: reliquum est, judices,
 ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi,
 uter utri infidias fecerit. quod quo facilius
 argumentis perspicere possitis, rem gestam
 vobis dum breviter expono, quæso diligen-
 ter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in 24
 prætura vexare rempublicam, videretque ita
 tracta esse comitia anno superiore, ut non

multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non, ut fit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat ei, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere,
 occidenz

occidendum Milonem. Servos agrestes & 26
 barbaros, quibus silvas publicas depopulatus
 erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino de-
 duxerat, quos videbatis. res erat minime
 obscura. etenim palam dictitabat, consula-
 tum Miloni eripi non posse, vitam posse. si-
 gnificavit hoc sæpe in senatu: dixit in con-
 cione. quin etiam Favonio, fortissimo viro,
 quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo,
 respondit, triduo illum, ad summum qua-
 triduo, periturum. quam vocem ejus ad hunc
 M. Catonem statim Favonius detulit. Interim IO
 cum sciret Clodius (neque enim erat difficile 27
 scire) iter sollemne, legitimum, necessarium,
 ante diem XIII Kalendas Febr. Miloni esse
 Lanuvium ad flaminem prodendum, quod
 erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse
 profectus pridie est, ut ante suum fundum
 (quod re intellectum est) Miloni infidias col-
 locaret. Atque ita profectus est, ut concio-
 nem turbulentam, in qua ejus furor deside-
 ratus est, quæ illo ipso die habita est, relin-
 queret: quam, nisi obire facinoris locum,
 tempusque voluisset, numquam reliquisset.
 Milo autem cum in senatu fuisset eo die, 28
 quoad senatus dimissus est, domum venit:
 calceos & vestimenta mutavit: paulisper,

dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam fere: cum hic infidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore vereretur in rheda, pænulatus, magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum
29 puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. adversi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda, rejecta pænula, defiluisset, seque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus qui animo fideli in dominum & præsentem fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio

audirent, & ita esse putarent; fecerunt id [servi Milonis] (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est,) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ita gesta II sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa³⁰ vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni. nihil sane id profero Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. Si id jure non posset; nihil habeo, quod defendam. sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa praescripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse per-eundum. Quodsi ita putasset; certe optabi-³¹lius Miloni fuisset dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum peti-tum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. sin hoc nemo ve-

strum ita sentit; illud jam in iudicium venit; non, occisusne sit, quod fatemur; sed jure, an injuria: quod multis in causis sæpe quaesitum est. Infidias factas esse constat; & id est, quod senatus contra rempublicam factum iudicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est, ut quaereretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit; & Pompejus de jure, non de facto, quaestio-

12 nem tulit. Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi, uter utri infidias fecerit? profecto nihil. si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamus.

32 Quonam igitur pacto probari potest, infidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FVERIT, in his personis valeat; etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam, ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret,

se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; &, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An 33
 vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis & pestes reipublicæ,) fuerit impositurus nobis omnibus atque iniustus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legem vestrarum, quod te ajunt eripuisse e domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut præclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu 13
 me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare?

Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis seminstulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. quam rem etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At non, P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. non modo igitur nihil prod-est, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium, fecit iratus, fecit inimi- 35
 cus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui.
 Quid? si hæc, non dico, majora fuerunt in
 Clodio, quam in Milone, sed in illo maxi-
 ma, nulla in hoc; quid vultis amplius?
 Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac
 materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odi-
 um, quo omnes improbos odimus? Ille
 erat, ut odisset, primum defensorem salutis
 meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem
 armorum suorum; postremo etiam accusato-
 rem suum. reus enim Milonis, lege Plotia,
 fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem ani-
 mo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum
 odium illius, &, in homine injusto, quam
 etiam justum?

Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, 14
 consuetudoque defendat: hunc autem hæc 36
 eadem coarguant. Nihil per vim umquam
 Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo,
 judices? cum, mœrentibus vobis, urbe ces-
 si, judiciumne timui? non servos, non ar-
 ma, non vim? Quæ fuisset igitur causa justa
 restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi?
 Diem mihi, credo, dixerat, multam irroga-
 rat, actionem perduellionis intenderat; &
 mihi videlicet in causa, aut mala, aut mea,

non & præclarissima, & vestra, iudicium
 mendum fuit. Servorum & egentium civium
 & facinorosorum armis meos cives, meis
 consiliis, periculisque servatos, pro me ob-
 37 jici nolui. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q.
 Hortensium, lumen & ornamentum reipubli-
 cæ, pæne interfici servorum manu, cum mi-
 hi adefset: qua in turba C. Vibienus, sena-
 tor, vir optimus, cum hoc cum effet una,
 ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque
 quando illius postea fica illa, quam a Catili-
 na acceperat, conquievit? Hæc intentata no-
 bis est: huic ego vos objici pro me non sum
 passus: hæc infidiata Pompejo est: hæc istam
 Appiam, monumentum sui nominis, nece
 Papii cruentavit: hæc, hæc eadem, longo
 intervallo, conversa rursus est in me: nuper
 quidem, ut scitis, me ad regiam pæne con-
 38 fecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis
 hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in ju-
 dicio detrahi non posset, vi oppressam civi-
 tatem teneret. quem si interficere voluisset,
 quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ
 fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos pe-
 nates suos, illo oppugnante, defenderet,
 jure se ulscisci? potuitne, cive egregio, &
 viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vul-

nerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcili, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitavit, facti illius gloriam libens agnovisset; ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hostis; cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est; qui populum Romanum cohortatus est; qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei; quem si qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis co-

40 gitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem impetus factus est; quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret; qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? Cum se ille fugiens in scallarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit, conficere illam pestem nulla sua invidia,

41 Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irrupisset, gladios destringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

16 Quem igitur cum omnium gratia noluit; hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus; hunc injuria, iniquo

loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præsertim, iudices, cum 42 honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque & quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus; rumorem, fabulam fictam, falsam, levem perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc 43 diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, iudices, quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio?

qui ita iudicia pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

44 Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubita-
 17 re, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum
 45 dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat. vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores nisi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic

Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit? quod 46 vos idem in Clodio quærere non potestis: ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alli, ex quibus id facillime scire posset; omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? quæsierit sane. videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus, & idem comes P. Clodii: cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, iudices, quantæ res his 18 testimoniis sint confectæ. primum certe li- 47 beratur Milo, non eo consilio profectus esse, ut infidiaretur in via Clodio; quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agam

negotium,) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem ac ficarium abjecti homines & perditii describebant. Jacent suis testibus hi, qui Clodium negant eodie Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera. nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum heredem & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum, postridie hora decima denique **19** ei nuntiabatur? Age, sit ita factum: quæ **49** causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causam festinationis? quod heres erat? primum erat

nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque expectandum fuit. Noctu, invidioso & pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit Clodius ad se, ad Albanum. Quod ut sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret; nec eo in loco subsedit, quò ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; 52 hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiata[m] Miloni & prædictam palam; nihil umquam auditum ex Milone: profectio- nis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

20 Videamus nunc id, quod caput est: lo-
53 cus ad infidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium. edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore
puta-

putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, iudices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videre- 54
tis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda pænulatus, una federet uxor. quid horum non impeditißimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeji; Pompejum ut videret? sciebat in Alfiensi esse; villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. quid ergo erat? mora & tergiversatio. dum hic veniret, locum relinquere noluit.

Age nunc, iter expediti latronis, cum 21
Milonis impedimentis comparate. Semper 55
ille antea cum uxore; tum sine ea: numquam non in rheda; tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in
Cicero. T. IX. R

comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, ta-
 56 men mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. semper ille, & quantum interesset P. Clodii, se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille aude-
 ret, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam & pæne addictam sciebat, numquam in periculum sine præsidio & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpe spoliante-
 tem jam & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. adde incitiam pransi, poti, oscitantis ducis; qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles

pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos 57
manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent;
ne dolorem perferre non possent; ne tormen-
tis cogerentur, occisum esse a servis Milonis
in Appia via P. Clodium confiteri. Quid
opus est tortore? quid quæris? occideritne?
occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem.
Facti enim in eculeo quæstio est, juris in ju-
dicio. Quod igitur in causa quærendum est, 22
id agamus hic: quod tormentis invenire vis,
id fatemur. Manu vero cur miserit, si id
potius quæris, quam cur parum amplis affe-
cerit præmiis; nescis inimici factum repre-
hendere. Dixit enim hic idem, qui omnia 58
semper constanter & fortiter, M. Cato, di-
xitque in turbulenta concione, quæ tamen
hujus auctoritate placata est, non libertate so-
lum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos
fuisse, qui domini caput defendissent. Quod
enim præmium satis magnum est tam bene-
volis, tam bonis, tam fidelibus servis, pro-
pter quos vivit? etsi id quidem non tanti est,
quam quod propter eosdem non sanguine &
vulneribus suis crudelissimi inimici mentem,
oculosque fatiavit. quos nisi manumisisset,
tormentis etiam dedendi fuissent conservato-
res domini, ultores sceleris, defensores necis.

Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium
59 perfolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat; cuius de morte, tamquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quin non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum
60 veniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu Ruscio, verbi causa, cave sis mentiaris. Clodius infidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a ceteris, & in arces conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum

dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

Quodsi nondum satis cernitis, cum res²³ ipsa tot tam claris argumentis, signisque lu-⁶¹ceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse; recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præfidiis & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat: cui numquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; & poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa⁶²

causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero oblitus estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleffet odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo [legibus], secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinquere, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portentosa loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera existissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste, vereque defendere.

Quid, quæ postea sunt in eum congesta? 24
 quæ quemvis, etiam mediocrium delictorum
 conscientia, perculissent, ut sustinuit, dii
 immortales! sustinuit? immo vero ut con-
 temsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque
 maximo animo nocens, neque innocens, nisi
 fortissimus vir, negligere potuisset. Scuto-
 rum, gladiatorum, frenorum, spatorum, pi-
 lorumque etiam multitudo deprehendi posse
 indicabatur. nullum in urbe vicam, nullum
 angiportum esse dicebant, in quo Miloni non
 esset conducta domus: arma in villam Ocri-
 culanam devecta Tiberi: domum in clivo Ca-
 pitolino scutis refertam: plena omnia mal-
 leolorum ad urbis incendia comparatorum.
 Hæc non delata solum, sed pæne credita;
 nec ante repudiata sunt, quam quæsitæ.
 Laudabam equidem incredibilem diligentiam 65
 Cn. Pompeji; sed dicam, ut sentio, iudices:
 nimis multa audire coguntur, neque aliter
 facere possunt ii, quibus tota commissa est
 respublica. Quin etiam audiendus fuerit
 popa Licinius, nescio quis, de circo: servos
 Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos
 esse, se de interficiendo Cn. Pompejo conju-
 rasse; deinde postea se gladio percussam esse
 ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in

hortos nuntiavit. Arcessor in primis. de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popæ: confessionem fervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris
 66 probari. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo fenserat. tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa lo-
 25 queretur. Omnia falsa atque insidiosè ficta
 67 comperta sunt. Quodsi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim

jam appello ea voce, ut me audire possis,) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas: si Italiæ delectus, ut nonnulli conquiritores tui dicitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta Juventus, quæ tuum corpus, domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipubli- 63
 cæ partes ægras & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quodsi Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini carriorem fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa tæterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, ad-

jutum in petitione præturæ: duos se habere
 semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio,
 me suo. Quæ si non probaret: si tibi ita pe-
 nitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli
 modo posset: si denique Italia a delectu,
 urbs ab armis, sine Milonis clade numquam
 esset conquietura: næ iste haud dubitans ces-
 sisset patria, is, qui ita natus est, & ita con-
 suevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod
 26 nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vi-
 69 tæ commutabilisque ratio, quam vaga, vo-
 lubilisque fortuna, quantæ infidelitates in
 amicis, quam ad tempus aptæ simulationes,
 quantæ in periculis fugæ proximorum, quan-
 tæ timiditates. Erit, erit illud profecto tem-
 pus, & illucescet aliquando ille dies, cum
 tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed
 fortasse motu aliquo communium temporum
 immutatis, (qui quam crebro accidat, ex-
 perti debemus scire,) & amicissimi benevolen-
 tiam, & gravissimi hominis fidem, & unius
 post homines natos fortissimi viri magnitudi-
 70 nem animi desideres. Quamquam quis hoc
 credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris
 majorum, rei denique publicæ peritissimum,
 cum senatus ei commiserit, ut videret, NE
 QUID RESPUBLICA DETRIMENTI

CAPERET; quo uno versiculo satis armati
semper consules fuerunt, etiam nullis armis
datis; hunc exercitu, hunc delectu dato,
judicium expectaturum fuisse in ejus confi-
liis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret?
Satis judicatum est a Pompejo, satis, falso
ista conferri in Milonem: qui legem tulit,
qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vo-
bis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.
Quod vero in illo loco, atque illis publico-⁷¹
rum praesidiorum copiis circumfusus sedet;
satis declarat, se non terrorem inferre vobis,
(quid enim illo minus dignum, quam cogere,
ut vos eum condemnatis, in quem animad-
vertere ipse, & more majorum, & suo jure
posset?) sed praesidio esse; ut intelligatis,
contra hesternam concionem illam licere vo-
bis, quod sentiatis, libere judicare.

Nec vero me, judices, Clodianum cri-²⁷
men movet; nec tam sum demens, tamque⁷²
vestri sensus ignarus atque expers, ut ne-
sciam, quid de morte Clodii sentiatis. de
qua, si jam nollem ita diluere crimen, ut di-
lui, tamen impune Miloni palam clamare at-
que mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi,
non Sp. Maelium, qui annona levanda, ja-
cturisque rei familiaris, quia nimis amplecti

plebem putabatur, in suspicionem incidit re-
 gni appetendi: non Ti. Gracchum, qui col-
 legæ magistratum per seditionem abrogavit;
 quorum interfectores implerunt orbem terra-
 73 rum nominis sui gloria: sed eum, (auderet
 enim dicere, cum patriam periculo suo libe-
 rasset,) cujus nefandum adulterium in pulvi-
 naribus sanctissimis nobilissimæ feminæ com-
 prehenderunt: eum, cujus supplicio senatus
 sollemnes religiones expiandas sæpe censuit:
 eum, quem cum sorore germana nefarium
 stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæ-
 stionibus habitis, dixit comperisse: eum,
 qui civem, quem senatus, quem populus,
 quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium
 conservatorem judicarent, fervorum armis
 exterminavit: eum, qui regna dedit, ade-
 mit, orbem terrarum, quibuscum voluit,
 partitus est: eum, qui, plurimis cædibus in
 foro factis, singulari virtute & gloria civem
 domum vi & armis compulit: eum, cui ni-
 hil unquam nefas fuit nec in facinore, nec
 in libidine: eum, qui ædem Nympharum in-
 cendit, ut memoriam publicam recensio-
 nis, tabulis publicis impressam, exstingeret:
 74 eum denique, cui jam nulla lex erat, nul-
 lum civile jus, nulli possessionum termini:

qui non calumnia litium, non injustis vindi-
 ciis ac sacramentis alienos fundos, sed ca-
 stris, exercitu, signis inferendis petebat: qui
 non solum Etruscos, (eos enim penitus con-
 temserat,) sed hunc Q. Varium, virum for-
 tissimum, atque optimum civem, judicem
 nostrum, pellere possessionibus, armis, ca-
 strisque conatus est: qui cum architectis &
 decempedis villas multorum, hortosque per-
 agrabat: qui Janiculo & Alpibus spem posses-
 sionem terminabat suarum: qui cum ab equi-
 te Romano, splendidissimo & forti viro, T.
 Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu
 Prelio venderet, repente lintribus in eam in-
 sulam materiam, calcem, cæmenta, atque
 arma convexit; dominoque trans ripam in-
 spectante, non dubitavit ædificium exstruere
 in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro? 75
 dii immortales! (quid enim ego de mulier-
 cula Scantia? quid de adolescente Aponio
 dicam? quorum utrique mortem est minita-
 tus, nisi sibi hortorum possessione cessisset;)
 sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecu-
 niam, quantam poposcerat, non dedisset,
 mortuum se in domum ejus illaturum; qua
 invidia huic esset tali viro conflagrandum:
 qui Appium fratrem, hominem mihi conjun-

etum fidissima gratia, absentem de possessione
 fundi dejecit: qui parietem sic per vesti-
 bulum sororis instituit ducere, sic agere fun-
 damenta, ut sororem non modo vestibulo
 28 privaret, sed omni aditu & limine. Quam-
 76 quam hæc quidem jam tolerabilia videban-
 tur; etsi æqualiter in rempublicam, in pri-
 vatos; in longinquos, in propinquos; in alie-
 nos, in suos irruebat: sed nescio quomodo
 jam usu obduruerat & percalluerat civitatis
 incredibilis patientia. Quæ vero aderant
 jam, & impendebant, quonam modo ea aut
 depellere potuissetis, aut ferre? Imperium si
 ille nactus esset (omitto socios, exterarum na-
 tiones, reges, tetrachas: vota enim facere-
 tis, ut in eos se potius mitteret, quam in
 vestras possessiones, vestra tecta, vestras pe-
 cunias: pecunias dico?) a liberis, a liberis,
 medius fidius, & a conjugibus vestris num-
 quam ille effrenatas suas libidines cohibuis-
 set. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc,
 quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? ser-
 vorum exercitus illum in urbe conscripturum
 fuisse, per quos totam rempublicam, resque
 77 privatas omnium possideret? Quamobrem,
 si cruentum gladium tenens clamaret T. An-
 nius: Adeste, quæso, atque audite cives:

P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quoniam modo id ferret civitas. nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judi- 78
ces. spero multa vos, liberosque vestros in republica bona esse visuros: in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodia, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civi-

tati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

- 29 Non timeo, iudices, ne odio inimicitarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum
 79 exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices. Nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ; &, quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis; sed ita, si P. Clodius revixerit. quid vultu extimulistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompejus, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset,

potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii
 ferre, sic ipsum ab inferis excitare; utrum
 putatis potius facturum fuisse? etiam si pro-
 pter amicitiam voluisset illum ab inferis re-
 vocare, propter rempublicam non fecisset.
 Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vi-
 tam, si putetis per vos restitui posse, nolitis;
 & de ejus nece lata quæstio est, qui si ea-
 dem lege reviviscere posset, lata lex num-
 quam esset. Hujus ergo interfector qui es-
 set, in confitendo ab iisne pœnam timeret,
 quos liberasset? Græci homines deorum ho- 80
 nores tribuunt iis viris, qui tyrannos neca-
 verunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis
 in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus
 institutas viris? quos cantus? quæ carmina?
 prope ad immortalitatis & religionem & me-
 moriam consecrantur. Vos tantî conservato-
 rem populi, tantî sceleris ultorem, non mo-
 do honoribus nullis afficietis, sed etiam ad
 supplicium rapi patiemini? Confiteretur,
 confiteretur, inquam, si fecisset, & magno
 animo & libente se fecisse, libertatis omnium
 causa. quod ei certe non confitendum modo
 fuisset, verum etiam prædicandum. Etenim, 30
 si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignos- 81
 catur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præ-

mia laudis essent petenda? nisi vero gratus putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si gratus esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset; magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratus, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter
32 quem ceteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque & invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi gratus est, præmiis afficere bene meritos de republica cives; viri fortis, ne suppliciis quidem

moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quam- 83
obrem uteretur eadem confessione T. Annius,
qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua
Marius, qua nosmet ipsi: & si grata res-
publica esset, lætaretur; si ingrata, tamen,
in gravi fortuna, conscientia sua niteretur.

Sed hujus benefici gratiam, judices,
fortuna populi Romani, & vestra felicitas,
& dii immortales sibi deberi putant. nec ve-
ro quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui
nullam vim esse ducit, numenve divinum:
quem neque imperii vestri magnitudo, neque
sol ille, nec cœli signorumque motus, nec
vicissitudines rerum atque ordines movent,
neque, id quod maximum est, majorum
nostrorum sapientia: qui sacra, qui cœremo-
nias, qui auspicia & ipsi sanctissime colue-
runt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.
Est, est profecto illa vis: neque in his cor- 31
poribus, atque in hac imbecillitate nostra 84
inest quiddam, quod vigeat & sentiat, & non
inest in hoc tanto naturæ tam præclaro mo-
tu. nisi forte idcirco esse non putant, quia
non apparet, nec cernitur: proinde quasi
nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua
providemus, qua hæc ipsa agimus ac dici-
mus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit,

sentire possimus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem exstinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceffere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & libertatem sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, quas ille, præceps amentia, cæcis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debitæ poenæ

solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum 86
 esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ
 deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in
 primis honesti & ornati adolescentis, ante
 ipsam, inquam, Bonam deam, cum proelium
 commisisset, primum illud vulnus acciperet,
 quo tæterrimam mortem obiret; ut non ab-
 solutus iudicio illo nefario videretur, sed ad
 hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero 32
 non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus
 iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine
 cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamen-
 tis, sine laudationibus, sine funere, oblitus
 cruore & luto, spoliatus illius supremi diei
 celebritate, quam concedere etiam inimici
 solent, ambureretur abjectus. Non fuisse
 credo fas, clarissimorum virorum formas illi
 tæterrimo parricidæ aliquid decoris asferre,
 neque ullo in loco potius mortem ejus lace-
 rari, quam in quo vita esset damnata.

Dura mihi, medius fidius, jam fortuna 87
 populi Romani, & crudelis videbatur, quæ
 tot annos illum in hanc rempublicam insul-
 tare videret & pateretur. Polluerat stupro
 sanctissimas religiones: senatus gravissima
 decreta perfregerat: pecunia se palam a ju-
 dicibus redemerat: vexarat in tribunatu se-

natum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratum privatorumque cædes fecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc
88 anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem: ipsum illum, qui poterat obitare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemserat: Milo
33 unus urgebat. Hic, dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perditio ac furioso, ut huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc,
89 aliquid profecerat. An consules in prætore

coërcendo fortes fuissent? Primum Milone occiso, habuisset suos consules. deinde quis in eo prætor consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem crudelissime vexatum esse meminisset? oppressisset omnia, possideret, teneret; lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros, libertos suos fecisset. postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ⁹⁰ ille vero consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno, qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid significer

pro vivo non effret aufus? In curiam potiffimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, 91 quam vivus everterat. Et funt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo fpirante forum putent potuiffe defendi, cujus non refiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, fi potestis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix fufinetis furias infepulti? nifi vero fufinuiffis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caftoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiffis populum Romanum, concionem gladiis difturbari, cum audiretur filentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir & in republica fortiffimus, & in fufcepta caufa firmiffimus, & bonorum voluntati, & auctoritati fenatus deditus, & in hac Milonis five invidia five fortuna, fingulari, divina, & incredibile fide.

34 Sed jam fatis multa de caufa: extra cau-
 92 fam etiam nimis fortaffe multa. Quid refat, nifi ut orem obtefterque vos, iudices, ut eam mifericordiam tribuatis fortiffimo viro, quam ipfe non implorat; ego, etiam repugnante hoc, & imploro, & expofco? Nolite, fi in noftro omnium fletu nullam lacrymam adfpexiffis Milonis: fi vultum femper

eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoribus pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit. tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: & quam primam tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogi-

tationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi umquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me
35 obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc,
95 judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit; timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. plebem & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit

meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero, & vestrorum ordinum occurrationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit 96 etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderarit; populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consullem declaratum: nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil invita, nisi præclarissime fecisse; siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus: nec tamen eos 97 miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum

98 viderentur adscendere. De me, inquit, sem-
 per populus Romanus, semper omnes gentes
 loquentur, nulla umquam obmutescet vetu-
 stas. quin hoc tempore ipso, cum omnes a
 meis inimicis faces meæ invidiæ subjiun-
 tur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis
 agendis, & gratulationibus habendis, & omni
 sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos,
 & actos, & institutos dies: centesima lux est
 hæc ab interitu P. Clodii, &, ut, opinor, al-
 tera; qua fines imperii populi Romani sunt,
 ea non solum fama jam de illo, sed etiam
 lætitiâ peragravit. Quamobrem, ubi corpus
 hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omni-
 bus in terris & jam versatur, & semper ha-
 36 bitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum
 99 sæpe, his absentibus; sed iisdem audientibus,
 hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quum
 isto animo es, satis laudare non possum; sed,
 quo est ista magis divina virtus, eo majore
 a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eri-
 pleris, reliqua est illa saltem ad consolandum
 querela, ut his irasci possim, a quibus tan-
 tum vulnus accepero. non enim inimici mei
 te mihi eripient, sed amicissimi: non male
 aliquando de me meriti, sed semper optime.
 Nullum umquam, judices, mihi tantum do-

lorem inuretis (etsi quis potest esse tantus?)
 sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar,
 quanti me semper feceritis. Quæ si vos ce-
 pit oblivio, aut si in me aliquid offendistis;
 cur non id meo capite potius luitur, quam
 Milonis? præclare enim vixero, si quid mihi
 acciderit prius, quam hoc tantum mali vi-
 dero. Nunc me una consolatio sustentat,¹⁰⁰
 quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris,
 nullum studii, nullum pietatis officium de-
 fuit. Ego inimicitias potentium pro te appe-
 tivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci
 armis inimicorum tuorum: ego me plurimis
 pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas,
 ac liberorum meorum, in communionem tuo-
 rum temporum contuli: hoc denique ipso die,
 si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis
 futura, deponco. Quid jam restat? quid ha-
 beo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me
 meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque
 erit tua, ducam meam? Non recusor, non
 abnuo: vosque obsecro, iudices, ut vestra
 beneficia, quæ in me contulistis, aut in hu-
 jus salute augeatis, aut in ejusdem exitio oc-
 casura esse videatis. His lacrymis non mo-³⁷
 vetur Milo. est quodam incredibili robore¹⁰¹
 animi: exilium ibi esse putat, ubi virtuti

non sit locus : mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est. quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exter-
 102 minabitur? projicietur? O me miserum, o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquirerant. quo deprecante
 103 te? me. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi,

judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxī? omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur hi, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiolem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab his, per quos restitutus sum? Utinam dii immor- 38
tales fecissent: (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, 104
& a vobis, judices, conservandum virum! Minime, minime, inquit. immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? hujus vos animi monumenta retinebitis; corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsū a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ 105

hunc virum exceperit: hanc ingratham, si eje-
cerit; miseram, si amiserit! Sed finis fit.
neque enim præ lacrymis jam loqui possum;
& hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro,
obtestorque, iudices, ut in sententiis feren-
dis, quod sentietis, id audeatis. Vestram
virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is
maxime probabit, qui in iudiciis legendis,
optimum, & sapientissimum, & fortissimum
quemque legit.

M. TVLLII CICERONIS

PRO

C. RABIRIO POSTVMO

ORATIO, VNDEQVADRAGESIMA.

SI quis est, iudices, qui C. Rabirium, quod I
 suæ fortunæ, fundatas præsertim atque opti-^I
 me constitutas, opes, potestati regiæ, libi-
 dinique commiserit, reprehendendum putet;
 adscribat ad iudicium suum, non modo meam,
 sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sen-
 tentiam. Neque enim cuiquam ejus confi-
 lium vehementius, quam ipsi, displicet.
 Quamquam hoc plerumque facimus, ut con-
 silia eventis ponderemus, &, cui bene quid
 processerit, multum illum providisse; cui se-
 cus, nihil sensisse dicamus. Si exstitisset in
 rege fides; nihil sapientius Postumo: quia
 fefellit rex, nihil hoc amentius dicitur: ut
 jam nihil esse videatur, nisi divinare, sapien-
 tis. Sed tamen, si quis est, iudices, qui il-²
 lam Postumi sive inanem spem, sive incon-

Cicero. T. IX.

T

sultam rationem, siue (gravissimo verbo utar) temeritatem, vituperandam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipsa fortuna crudelissime videat hujus consilia esse multata, ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitalis putet. Satis est, homines imprudentia lapsos non erigere: urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum: præsertim, iudices, cum sit hoc generi hominum prope natura datum, ut si qua in familia aliqua laus floruerit, hanc fere, qui sunt ejusdem stirpis, quod sermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur, cupidissime persequantur: siquidem non modo in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitæ, & in ipso genere mortis, imitatus est P. Decium filius. Sint igitur similia, iudices, parva magnis. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset; ut in augenda re non avaritiæ prædam, sed instrumentum bonitati

quærerere videretur. Hoc ille natus, quam- 4
 vis patrem suum numquam viderat, tamen
 & natura ipsa duce, quæ plurimum valet, &
 assiduis domesticorum sermonibus, in pater-
 næ vitæ similitudinem deductus est. multa
 gessit: multa contraxit: magnas partes ha-
 buit publicorum: credidit populis: in pluri-
 bus provinciis ejus versata res est: dedit se
 etiam regibus: huic ipsi Alexandrino gran-
 dem jam antea pecuniam credidit: nec inter-
 ea locupletare amicos umquam suos destitit,
 mittere in negotium, dare partes, re augere,
 fide sustentare. Quid multa? cum magnitu-
 dine animi, tum liberalitate, vitam patris &
 consuetudinem expresserat. Pulsus interea
 regno Ptolemæns dolosis consiliis (ut dixit
 Sibylla, sensit Postumus,) Romam venit.
 huic egenti & roganti hic infelix pecuniam
 credidit: nec tum primum. nam regnanti
 crediderat absens: nec temere se credere pu-
 tabat, quod erat nemini dubium, quin is in
 regnum restitueretur a senatu populoque Ro-
 mano. In dando autem & credendo processit 5
 longius; nec suam solum pecuniam credidit,
 sed etiam amicorum: stulte; quis negat?
 aut quis jam non admonet? quod male ceci-
 dit, bene consultum putares? Sed est diffi-

cile, quod cum spe magna sis ingressus, id
 3 non exsequi usque ad extremum. Supplex
 erat rex: multa rogabat: omnia polliceba-
 tur; ut jam metuere Postumus cogeretur,
 ne, quod crediderat, perderet, si credendi
 constituisset modum. nihil autem erat illo
 blandius, nihil hoc benignius; ut magis pœ-
 niteret cœpisse, quam liceret desistere.

6 Hinc primum exoritur crimen illud: se-
 natum corruptum esse dicunt. O dii immor-
 tales! hæc est illa exoptata judiciorum seve-
 ritas? corruptores nostri causam dicunt: nos,
 qui corrupti sumus, non dicimus. Quid er-
 go? senatum defendam hoc loco, iudices?
 omni equidem loco debeo. ita de me est me-
 ritus ille ordo. sed id nec agitur hoc tem-
 pore, nec cum Postumi causa res ista con-
 juncta est. Quamquam ad sumtum itineris,
 ad illam magnificentiam apparatus, comita-
 tumque regium, suppeditata pecunia a Postu-
 mo est, factæque syngraphæ sunt in Albano
 Cn. Pompeji, cum ille Roma profectus esset;
 tamen non debuit is, qui dabat, quo ille,
 qui accipiebat, consumeret, quærere. non
 enim latroni, sed regi credidit; nec regi in-
 amico populi Romani; sed ei, cujus redditum
 consuli datum a senatu videbat; nec ei regi,

qui alienus ab hoc imperio effet, sed ei, qui-
cum scædus feriri in Capitolio viderat. Quodsi 7
creditor in culpa fit, non qui est improbe
credita pecunia usus; damnetur is, qui fa-
bricatus gladium est, & vendidit, non is,
qui illo gladio civem aliquem interemit.
Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc fa-
cere debes, ut senatum, cujus auctoritati te
ab adolescentia dedisti, in tanta infamia ver-
sari velis, neque ego id, quod non agitur,
defendere. Postumi enim causa, quæcum-
que est, sejuncta a senatu est. Quodsi item 8
a Gabinio sejunctam ostendero, certe quod
dicas, nihil habebis.

Est enim hæc causa, QVO EA PECV- 4
NIA PERVENERIT, quasi quædam appen-
dicula causæ judicatæ atque damnatæ. Sunt
lites æstimatæ A. Gabinio; nec prædes dati,
nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuif-
set, a populo recepta. Lex æqua est. Jubet
[lex Julia] persequi ab iis, ad quos ea pecu-
nia, quam is ceperit, qui damnatus sit, per-
venerit. Si est hoc novum in lege Julia,
sicuti multa sunt severius scripta, quam in
antiquis legibus, & sanctius; inducatur sane
etiam consuetudo hujus generis judiciorum
nova. Sin hoc totidem verbis translatum ca- 9

put est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia; per deos immortales! quid agimus, iudices? aut quem hunc morem novorum iudiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis: iudex sedi; prætor quæsi: defendi plurimos. nulla pars, quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. Ita contendo, neminem unquam, QVO EA PECUNIA PERVENISSET, causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. in litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum. Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: &, cum erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant; respondebant postea. quod cum fecissent, per multi sæpe vicerunt. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. in litibus, Postumi nomen est nusquam. in litibus dico? modo vos iidem in A. Gabinium iudices sedistis. num quis testis Postumum ap-

pellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo iudicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus, ex ea causa, quæ iudicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quæ in iudicio A. Gabinii recitatæ non sunt. quo teste? a quo tum appellatus nusquam est. qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua non tenetur.

Hic jam, iudices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim, quid liceat, quæritis; potestis tollere e civitate, quem vultis. tabella est, quæ dat potestatem; occultat eadem libidinem: cuius conscientiam nihil est quod quisquam timeat, si non pertimescat suam. Ubi est igitur sapientia iudicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet; nec, quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella iudicii. qua lege? Julia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quo pecunia pervenerit, quod erat in Postumum: cum in Gabinium ju-

dex effem, nihil Gabinio datum, cum ejus li-
 tes æstimarentur. At nunc audio. Reus igitur
 Postumus est ea lege, qua non modo ipse,
 6 sed totus etiam ordo solutus ac liber est. Hic
 13 ego nunc non vos prius implorabo, equites
 Romani, quorum jus judicio tentatur, quam
 vos senatores, quorum agitur fides in hunc
 ordinem; quæ quidem cum sæpe ante, tum
 in hac ipsa causa nuper est cognita. Nam
 cum, optimo & præstantissimo consule Cn.
 Pompejo, de hac ipsa quæstione referente,
 existerent nonnullæ, sed perpaucæ tamen
 acerbæ sententiæ, quæ censerent, ut tribu-
 ni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites omnes
 magistratum, lege hac tenerentur: vos,
 vos, inquam, ipsi & senatus frequens resti-
 tit: &, quamquam tum, propter multorum
 delicta, etiam ad innocentium periculum
 tempus illud exarserat, tamen, cum odium
 non restingueretis, huic ordini ignem novum
 14 subjici non sivistis. Hoc animo igitur sena-
 tus. quid? vos equites Romani, quid tan-
 dem estis acturi? Glaucia solebat, homo im-
 purus, sed tamen acutus, populum monere,
 ut, cum lex aliqua recitaretur, primum ver-
 sum attenderet: si esset dictator, consul, præ-
 tor, magister equitum, ne laboraret; sciret

nihil ad se pertinere: sin autem, QVICVM-
 QVE POST HANC LEGEM; videret, ne
 qua nova quæstione alligaretur. Nunc vos, ¹⁵
 equites Romani, videte. scitis, me ortum
 e vobis: omnia semper sensisse pro vobis:
 nihil horum sine magna cura & summa cari-
 tate vestri ordinis loquor. alius alios homi-
 nes & ordines; ego vos semper complexus
 sum. moneo & prædico: integra re, causa-
 que denuntio: omnes homines, deosque tes-
 tor: dum potestis, dum licet, providete, ne
 duriozem vobis conditionem statuatis, ordi-
 ni que vestro, quam ferre possit. serpet hoc
 malum (mihî credite) longius, quam puta-
 tis. Potentissimo & nobilissimo tribuno ple- ⁷
 bis, M. Druso, unam in equestrem ordinem ¹⁶
 quæstionem ferenti, SI QVIS OB REM
 IUDICATAM PECVNIAM CEPISSET,
 aperte equites Romani restiterunt. Quid?
 hoc licere volebant? minime: neque solum
 hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, sed etiam
 nefarium arbitrabantur. attamen ita disputa-
 bant, eos teneri legibus oportere, qui suo
 iudicio essent illam conditionem vitæ secuti.
 delectat amplissimus civitatis gradus, sella
 curulis, fasces, imperia, provinciæ, sacer-
 dotia, triumphî, denique imago ipsa, ad

- 17 posteritatis memoriam prodita. Est simul etiam sollicitudo aliqua, & legum & judiciorum major quidam metus. Nos ista numquam contempsimus (ita enim disputabant) sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti sumus, quæ quoniam honore caret, careat etiam molestia. Tam es tu judex, quam ego senator. Ita est: sed tu istud petiisti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non esse liceat, aut legem lege senatoria non timere.
- 18 Hoc vos, equites Romani, jus a patribus acceptum amittetis? moneo, ne faciatis. rapiuntur homines in hæc judicia ex omni non modo invidia, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini; concurrendum ad curiam putaretis. si lex ferretur; convolaretis ad Rostra. Vos senatus liberos hac lege esse voluit: populus numquam alligavit: soluti huc convenistis:
- 19 ne constricti discedatis, cavete. Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit; quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem redu-
 ceret, impulisti. Non patitur mea me jam
 fides de Gabinio gravius agere. Quem enim
 ex tantis inimiciis receptum in gratiam sum-
 mo studio defenderim, hunc afflictum vio-
 lare non debeo. quocum stante, si me Cn.
 Pompeji auctoritas in gratiam non reduxisset,
 nunc jam ipsius fortuna reduceret. Sed ta-
 men, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabi-
 nium profectum Alexandriam: si defensionem
 Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam
 accusationis tuæ? Gabinus se id fecisse di-
 cebat reipublicæ causa, quod classem Arche-
 lai timeret, quod mare refertum fore præ-
 donum putaret. lege etiam id sibi licuisse di-
 cebat. tu inimicus negas. Ignosco: & eo
 magis, quod est contra illud judicatum. Re-
 deo igitur ad crimen & accusationem tuam.
 Quid vociferabare, decem millia talentum
 Gabinio esse promissa? Huic videlicet per-
 blandus reperiendus fuit, qui hominem, ut
 tu vis, avarissimum, exoraret, sestertiûm bis
 millies & quadringenties ne magnopere con-
 temneret. Gabinus illud, quoquo consilio
 fecit, fecit certe suo. quæcumque mens illa
 fuit, Gabinii fuit. sive ille, ut ipse dicebat,
 gloriam; sive, ut tu vis, pecuniam quæsit:

quæfivit fibi. Num Gabinii comes, vel feftator? negat. non enim ad Gabinii, cujus id negotium non erat, fed ad P. Lentuli, clariffimi viri, auctoritatem, a fenatu profectam, & confilio certo, & fpe non dubia, Romam contenderat.

- 22 At dicentes fuit regius. Et quidem in custodia etiam fuit regia; & vita ejus ablata pæne eft. multa præterea, quæ libido regis, quæ neceffitas coëgit ferre, pertulit. quarum omnium rerum una reprehenfio eft, quod regnum intrarit, quod potestati fe regis commiferit. verum fi quærimus, ftulte. quid enim ftultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ eft una maxime, & fuit femper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri
 9 & ferviendum fit? Sed ego in hoc tamen
 23 Postumo non ignofcam, homini mediocriter docto, in quo videam fapientiffimos homines effe lapfos? Virum unum totius Græciæ facile doctiffimum, Platonem, iniquitate Dionyfii, Siciliæ tyranni, cui fe ille commiferat, in maximis periculis, infidiisque effe verfatum accepimus: Callifthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: Demetrium & ex republica Athenis,

quam optime digesserat, & ex doctrina nobilem, & clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto Aegypti regno, aspide ad corpus admota, vita esse privatum. Plane 24 confiteor, fieri nihil posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. sed hujus istius facti stultitiam, major jam superior stultitia defendit: quæ facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter factum esse videatur. siquidem non tam semper stulti, quam sero sapientis est, cum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire. Quamobrem illud ma- 25 neat & fixum sit, quod neque moveri, neque mutari potest: in quo æqui sperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo. hoc quidem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut se aliquando ac suos vindicaret. Itaque objicias licet, quam voles sæpe, palliatum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse: suas

fortunâs atque famam libidini regiæ commi-
 26 sisse. Fecerat temere, fateor: mutari factum
 jam nullo modo poterat: aut pallium sumen-
 dum Alexandriae, ut & Romæ togato esse
 liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, si
 10 togam retinuisset. Deliciarum causa & vo-
 luptatis, non modo cives Romanos, sed &
 nobiles adolescentes, & quosdam etiam se-
 natores, summo loco natos, non in hortis,
 aut suburbanis suis, sed Neapoli, in celeberrimo
 oppido, cum mitella sæpe vidimus.
 27 Chlamydatum illum L. Sullam imperatorem;
 L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit,
 Antiochumque devicit, non solum cum chla-
 myde, sed etiam cum crepidis in Capitolio
 statuam videtis. quorum impunitas fuit non
 modo a iudicio, sed etiam a sermone. Faci-
 lius certe P. Rutilium Rufum necessitatis ex-
 cusatio defendet: qui cum a Mithridate Mi-
 tylenis oppressus esset, crudelitatem regis in
 togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille
 P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus
 nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, con-
 sularis homo, soccos habuit & pallium; nec
 vero id homini tum quisquam, sed temporis
 assignandum putavit? Postumo crimen vesti-
 tus afferet is, in quo spes fuit, posse sese ali-

quando ad fortunas suas pervenire? Nam, 28
 ut ventum est Alexandriam ad Auletem, ju-
 dices, hæc una ratio a rege proposita Postu-
 mo est servandæ pecuniæ, si curationem &
 quasi dispensationem regiam suscepisset. id
 autem facere non poterat, nisi diceres: hoc
 enim nomine utitur, qui a rege esset consti-
 tutus. Odiosum negotium Postumo videba-
 tur; sed erat nulla omnino recusatio. mole-
 stum etiam nomen ipsum; sed res habebat
 notam hoc apud illos, non hic imposuerat.
 oderat vestitum etiam illum; sed sine eo nec
 nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo
 aderat vis, ut ait poëta ille noster, *Quae*
summas frangit, infirmatque opes. Morere- 29
 tur, inquit. nam id sequitur. Fecisset cer-
 te, si sine maximo dedecore, tam impeditis
 suis rebus, potuisset emori. Nolite igitur II
 fortunam convertere in culpam; neque regis
 injuriam, hujus crimen putare; nec consi-
 lium ex necessitate, nec voluntatem ex vi
 interpretari; nisi forte eos etiam, qui in ho-
 stes, aut in prædones inciderint, si aliter
 quippiam coacti faciant, quam libere, vitu-
 perandos putetis. Nemo nostrum ignorat,
 etiamsi experti non sumus, consuetudinem
 regiam. Regum autem hæc sunt imperia,

Animadvertite, & Disto pare, & Praeter rogatum si quippiam: & illæ minæ, Si te secundo lumine hic offendero, Moriere. quæ non, ut delectemur solum, legere & spectare debemus, sed ut cavere etiam & effugere discamus.

30 At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret, ex decumis imperatorum pecuniam sibi coëgisse. Non intelligo, hoc quale sit: utrum accessionem decumæ, ut nostri facere coactores solent, centesimæ; an decessionem de summa fecerit. si accessionem; undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta sunt, sed
31 etiam ab his æstimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut, tam gravi onere tributorum, ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam; aut, in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi, mille talentum decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo; nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo judiciorum? ubi exempla?

Soletne

Soletne is dicere in eum, qui pecuniam re-
 degit, qui in illum, cujus nomine ea pecu-
 nia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui 32
 non dixit, solet; etiamne is solet, qui lau-
 davit? iisdem testibus, & quidem non pro-
 ductis, sed dictis testium recitatis, quasi
 præjudicata res, ad has causas deferri solet?
 Et ait etiam meus familiaris & necessarius, 12
 eandem causam Alexandrinis fuisse, cur lau-
 darent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eun-
 dem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa
 defendendi Gabini fuit reconciliatio gratiæ.
 neque me vero poenitet, mortales inimici-
 tias, sempiternas amicitias habere. Nam si 33
 me invitum putas, ne Cn. Pompeji animum
 offenderem, defendisse causam; & illum, &
 me vehementer ignoras. neque enim Pom-
 pejus me sua causa quidquam facere voluif-
 set invitum; neque ego, cui omnium civium
 libertas carissima fuisset, meam projecissem.
 Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non ami-
 cissimus mihi non Pompejus fuit; nec, post-
 eaquam illius auctoritati eam dedi veniam,
 quam debui, quidquam simulavi, ne, cum
 mea perfidia, illi etiam ipsi facerem, cui be-
 neficium dedissem, injuriam. nam non re-
 deundo in gratiam cum inimico, non viola-

bam Pompejum. si per eum reductus infi-
 diose rediffem; me scilicet maxime, sed pro-
 34 xime illum quoque fefelliffem. At de me
 omittamus: ad Alexandrinos istos reverta-
 mur. Quod habent os? quam audaciam?
 modo, vobis inspectantibus, in iudicio Ga-
 binii, tertio quoque verbo excitabantur: ne-
 gabant, pecuniam Gabinio datam. recitaba-
 tur identidem Pompeji testimonium, regem
 ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio,
 nisi in rem militarem, datam. Non est, in-
 quit, tum Alexandrinis testibus creditum.
 Quid? postea creditum? non. quamobrem?
 35 quia nunc ajunt, quod tunc negabant. Quid?
 ergo ista conditio est testium, ut, quibus
 creditum non fit negantibus, iisdem creda-
 tur dicentibus? At, si verum tum cum ve-
 rissima fronte dixerunt, nunc mentiuntur. si
 tunc mentiti sunt; doceant nos verum. Quid
 vultis? fileant. Dicere audiebamus, Ale-
 xandriam; nunc cognoscimus. illinc omnes
 præstigix: illinc, inquam, omnes fallaciæ:
 omnia denique ab his mimorum argumenta
 nata sunt. nec mihi longius quidquam est,
 13 judices, quam videre hominum vultus. Di-
 30 xerunt hic modo nobiscum ad hæc subsellia,
 quibus superciliis renuentes huic decem mil-

lium crimini? Jam nostis insulfitatem Græcorum. humeris gestum agebant. tum temporis, credo, causa: nunc scilicet tempus nullum est. Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet: præsertim, iudices, cum in his iudiciis, ne locus quidem novo testi soleat esse; ob eamque causam iidem iudices retineantur, qui fuerint, de reo ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

Lites, QVO EA PECUNIA PERVE- 37
NERIT, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinus, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepisset; quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia ad aliquem comitum ejus, qui damnatus est, pervenisse in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicii redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non 38
abstulit a rege, sicut Gabinus iudicatus est; sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit.

Jam cedo, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit; condemnato Gabiniō, utrum illi eam pecuniam
 14 reddidit, an etiam nunc debet? At habet, & celat. sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est illud ostentationis & gloriæ? Si nihil habuisset umquam, tamen, si quæsisset, cur dissimularet habere, causa non esset. qui vero duo lauta & copiosa patrimonia accepisset, remque præterea bonis & honestis rationibus auxisset, quid esset tandem causæ, cur existimari vellet nihil habere?

39 An, cum credebat inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum? posteaquam exegit, quod crediderat, ut existimaretur egere, novum genus hoc gloriæ concupiscit? Dominatus est enim, inquit, Alexandriæ,

40 Immo vero in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus atque egens ad extremum fugit e regno. At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt; auditæ visæque merces, fallaces quidem & fucosæ, chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cum multæ naves refertæ fuissent, una non patuit parva. Cataplus ille Puteolanus, ser-

mo illius temporis, vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen, propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem unam, non plures, aures referit istis sermonibus.

Verum autem, iudices, si scire vultis: **15** nisi C. Cæsaris summa in omnes, incredibilis⁴¹ in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus. ille onera multorum hujus amicorum excepit unus; quæque multi homines necessarii secundis Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani & imaginem videtis, iudices, unius amici conservatam auxilio & fide. nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinae dignitatis, quod Cæsar solus tuetur & sustinet: quæ quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc, afflictum præsertim & absentem, & in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum sit; tanta occupatione maximarum rerum, quas gerit atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum, vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare.

42 Multas equidem C. Cæsaris virtutes, magnas
incredibilesque cognovi. sed sunt ceteræ ma-
joribus quasi theatris propositæ, & pæne po-
pulares: castris locum capere, exercitum in-
struere, expugnare urbes, aciem hostium
profligare; hanc vim frigorum hiememque,
quam nos vix hujus urbis tectis sustinemus,
excipere; his ipsis diebus hostem persequi,
tum, cum etiam feræ latibulis se tegant, at-
que omnia bella jure gentium conquiescant.
sunt ea quidem magna; quis negat? sed ma-
gnis excitata sunt præmiis ad memoriam ho-
minum sempiternam. Quo minus admiran-
dum est, eum facere illa, qui immortalita-
16 tem concupiverit. Hæc mira laus est, quæ
43 non poëtarum carminibus, non annalium
monumentis celebratur, sed prudentium ju-
dicio expenditur: equitem Romanum, vete-
rem amicum suum, studiosum, amantem,
observantem sui, non libidine, non turpibus
impenis cupiditatum atque jacturis, sed ex-
perientia patrimonii amplificandi, labentem
exceptit, corræere non sivit, fulsit & sustinuit,
re, fortuna, fide: hodieque sustinet; nec
amicum pendentem corruere patitur: nec il-
lius animi aciem perstringit splendor sui no-
minis, nec mentis quasi luminibus officit al-

titudo fortunæ & gloriæ. Sint sane illa ma- 44
 gna, quæ re vera magna sunt; de iudicio
 animi mei, ut volet, quisque sentiat. ego
 enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna,
 liberalitatem in suos, memoriam amicitiae,
 reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam
 quidem vos, iudices, in novo genere boni-
 tatem, inusitatam claris ac præpotentibus
 viris, non modo non aspernari ac refutare,
 sed complecti etiam & augere debetis; &
 eo magis, quod videtis, hos quasi sumtos
 dies ad labefactandam illius dignitatem; ex
 qua illi nihil detrahi potest, quod non aut
 fortiter ferat, aut facile restituat. amicissi-
 mum hominem si honestate spoliatum audie-
 rit; nec sine magno dolore feret, nec id ami-
 ferit, quod posse speret recuperari.

Satis multa hominibus non iniquis hæc 45
 esse debent; nimis etiam multa vobis, quos 17
 æquissimos esse confidimus. Sed, ut omnium
 vel suspitioni, vel malevolentiae, vel crude-
 litati satis fiat, occultat pecuniam Postumus,
 latent regiae divitiæ. Ecquis est ex tanto po-
 pulo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo
 sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me!
 quanto hæc dixi cum dolore? hem, Postu-
 me, tunc es Curii filius, C. Rabirii iudicio

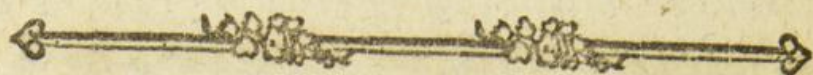

& voluntate filius, natura fororis filius? tu
 ne ille in omnes tuos liberalis? cujus mul-
 tos bonitas locupletavit? qui nihil profudi-
 sti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua,
 Postume, nummo sestertio a me addicuntur?
 46 O meum miserum, acerbumque præconium!
 At hoc etiam optat miser, ut condemnetur
 a vobis: ita bona veneant, ut solidum suum
 cuique solvatur. nihil jam aliud nisi fidem
 curat; nec vos huic, si jam oblivisci vestræ
 mansuetudinis volueritis, quidquam præterea
 potestis eripere. Quod, iudices, ne faciatis,
 oro obtestorque vos, atque eo magis, si ad-
 ventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non
 redditur. Nam in eum, cui misericordia opi-
 47 tulari debeat, invidia quæsitæ est. Sed
 jam, quoniam, ut spero, fidem, quam po-
 tui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam
 lacrymas, quas debeo; quas quidem ego
 tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur
 ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum
 tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti.
 tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto
 pondere auri, quantum tempus illud postu-
 labat, discessum illum sustentasti: tu num-
 quam meis, me absente, liberis, numquam
 conjugî meæ defulisti. Possum excitare mul-

tos reductos, testes liberalitatis tuæ; quod sæpe audiui patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. Sed jam 48 omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum fletus, quam sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior umquam fuit, nomen equitis Romani, & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiat. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque in hoc foro vestigiam facere liceat; quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

M. TVLLII CICERONIS

P R O

M. M A R C E L L O

O R A T I O , Q V A D R A G E S I M A .

I D I V T V R N I silentii, patres conscripti,
¹ quo eram his temporibus usus, non timore
 aliquo, sed partim dolore, partim verecun-
 dia, finem hodiernus dies attulit; idemque
 initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo
 pristino more dicendi. Tantam enim man-
 suetudinem, tam inusitatam, inauditamque
 clementiam, tantum, in summa potestate,
 rerum omnium modum, tam denique incre-
 dibilem sapientiam ac pæne divinam, tacitus
² nullo modo præterire possum. M. enim Mar-
 cello vobis, patres conscripti, rei que publi-
 cæ reddito, non solum illius, sed meam et-
 iam vocem & auctoritatem, & vobis, & rei-
 publicæ conservatam ac restitutam puto. Do-
 lebam enim, patres conscripti, & vehemen-
 ter angebar, cum viderem, virum talem, in

eadem causa, in qua ego fuissē, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio, a me & comite distracto. Ergo & mihi, & meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni re publica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui, populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ antea actæ hodiernæ die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea iudicio tuo gravissimo & maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pæne ad omnes, quam ad ipsum ventura fit, lætitia pervenerit. quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim 4

est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior?

2 Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. tamen affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliolem, quam eam, quam
5 hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero proëllorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri; nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis
6 lustratæ sint. Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim; sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum mul-

tis, ne propriæ sint imperatorum. & certe
 in armis, militum virtus, locorum opportu-
 nitas, auxilia sociorum, classes, commeatus,
 multum juvant: maximam vero partem,
 quasi suo jure, fortuna sibi vindicat, & quid-
 quid est prospere gestum, id pæne omne du-
 cit suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, 7
 quam es paulo ante adeptus, socium habes
 neminem. totum hoc, quantumcumque est,
 quod certe maximum est, totum est, in-
 quam, tuum. nihil sibi ex ista laude centu-
 rio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil tur-
 ma decerpit. quin etiam illa ipsa rerum hu-
 manarum domina, Fortuna, in istius se so-
 cietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam
 esse totam & propriam fatetur. Numquam
 enim temeritas cum sapientia commiscetur,
 nec ad consilium casus admittitur. Domuisti 3
 gentes immanitate barbaras, multitudine in-
 numerabiles, locis infinitas, omni copiarum
 genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ
 naturam & conditionem, ut vinci vi possent,
 habebant. Nulla est enim tanta vis, quæ non
 ferro ac viribus debilitari, frangique possit.
 Animum vincere, iracundiam cohibere, vi-
 ctoriam temperare, adversarium nobilitate,
 ingenio, virtute præstantem, non modo ex-

tollere jacentem, sed etiam amplificare ejus
pristinam dignitatem : hæc qui faciat, non
ego eum cum summis viris comparo, sed si-
9 millimum Deo judico. Itaque, C. Cæsar,
bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ qui-
dem non solum nostris, sed pæne omnium
gentium litteris atque linguis; neque ulla
umquam ætas de tuis laudibus conticescet;
sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo,
etiam cum leguntur, obstrepi clamore mili-
tum videntur, & tubarum sono: at vero cum
aliquid clementer, mansuete, juste, mode-
rate, sapienter factum, in iracundia præser-
tim, quæ est inimica consilio, & in victoria,
quæ natura insolens & superba est, aut au-
dimus, aut legimus; quo studio incendimur,
non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis,
ut eos sæpe, quos numquam vidimus, dili-
10 gamus? Te vero, quem præsentem intue-
mur, cujus mentem sensusque & os cerni-
mus, ut, quidquid belli fortuna reliquum
reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, qui-
bus laudibus efferemus? quibus studiis pro-
sequemur? qua benevolentia complectemur?
Parietes, medius fidius, ut mihi videntur,
hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quod
brevi tempore futura sit illa auctoritas in his

majorum suorum & suis sedibus. Equidem 4
 cum C. Marcelli, viri optimi, & commemo-
 rabili pietate præditi, lacrymas modo vobis-
 cum viderem, omnium Marcellorum meum
 pectus memoria offudit. quibus tu etiam
 mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem
 suam reddidisti, nobilissimamque familiam,
 jam ad paucos redactam, pæne ab interitu
 vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maxi- 11
 mis & innumerabilibus gratulationibus jure
 antepones. hæc enim res unius est propria
 Cæsaris: ceteræ duce te gestæ, magnæ illæ
 quidem, sed tamen multo, magnoque comi-
 tatu. hujus autem rei tu idem & dux es, &
 comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis,
 monumentisque tuis allatura finem sit ætas:
 nihil enim est opere aut manu factum, quod
 aliquando non conficiat & consumat vetu-
 stas: at vero hæc tua justitia & lenitas animi 12
 florescet quotidie magis, ita ut, quantum
 operibus tuis diuturnitas detrahatur, tantum
 afferat laudibus. Et ceteros quidem omnes
 victores bellorum civilium, jam ante æqui-
 tate & misericordia viceras; hodierno vero
 die te ipsum vicisti. Vereor, ne hoc, quod
 dicam, non perinde intelligi auditu possit,
 atque ipse cogitans sentio. ipsam victoriam

vicisse videris, cum ea, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissetus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est.

⁵
¹³ Atque hoc C. Cæsaris judicium, patres conscripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo, reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit; memet mihi, & iterum reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros & sibi ipsis & patriæ reddidit; quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in confessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, a plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi, semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis & tegæ

togæ socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico; tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium ¹⁵ minime obscurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo jam nemo erit tam injustus rerum existimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. Atque ⁶ hujus quidem rei M. Marcello sum testis. ¹⁶ nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim jam

causæ sunt inter se, sed victoriæ comparan-
17 dæ. Vidimus tuam victoriam proceliorum
exitu terminatam; gladium vagina vacuum
in urbe non vidimus. quos amissimus cives,
eos Martis vis perculit, non ira victoriæ; ut
dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri
posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quo-
niam ex eadem acie conservat, quos potest.
Alterius vero partis, nihil amplius dicam,
quam id quod omnes verebatur, nimis
18 iracundam futuram fuisse victoriam. Qui-
dam enim non modo armatis, sed interdum
etiam otiosis minabantur; nec, quid quisque
sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse di-
cebant: ut mihi quidem videantur dii im-
mortales, etiam si poenas a populo Romano
ob aliquod delictum expetiverint, qui civile
bellum tantum & tam luctuosum excitave-
rint, vel placati jam, vel satiati aliquando,
omnem spem salutis ad clementiam victoris
& sapientiam contulisse.

19 Quare gaude tuo isto tam excellenti bo-
no: & fruire cum fortuna & gloria, tum
etiam natura & moribus tuis: ex quo qui-
dem maximus est fructus, jucunditasque sa-
pienti. Cetera cum tua recordabere; etsi
persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati

tuæ congratulabere. de nobis, quos in re-
publica tecum simul salvos esse voluisti, quo-
ties cogitabis, toties de maximis tuis bene-
ficiis, toties de incredibili liberalitate, toties
de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non
modo summa bona, sed nimirum audebo vel
sola dicere. Tantus est enim splendor in lau-
de vera, tanta in magnitudine animi & con-
siliî dignitas, ut hæc a virtute donata, cetera
a fortuna commodata esse videantur. Noli 20
igitur in conservandis bonis viris defatigari,
non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua
lapsus, sed opinione officii, stulta fortasse,
certe non improba, & specie quadam reipu-
blicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te
aliqui timuerunt: contraque summa laus,
quod plerique minime timendum fuisse sen-
serunt.

Nunc vero venio ad gravissimam quere- 7
lam & atrocissimam suspicionem tuam: quæ 21
non tibi ipsi magis, quam cum omnibus ci-
vibus, tum maxime nobis, qui a te conser-
vati sumus, providenda est. Quam etsi spero
esse falsam, numquam tamen verbis exte-
nuabo. tua enim cautio, nostra cautio est;
ut, si in alterutro peccandum sit, malim vi-
deri nimis timidus, quam parum prudens.

Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui una tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici? Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua per-
tinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt; ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum republica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertos-

que eventus valetudinis, sceleris, etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, & uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata; constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore & armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. quæ quidem tibi omnia belli vulnera curanda sunt; quibus, præter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: *Satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ.* Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas,

te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, ²⁶ quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quodsi rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est; vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama ⁹ meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est; ²⁷ hic restat actus; in hoc elaborandum est, ut

republicam constituas, eaque tu in primis composita cum summa tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, fatis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum; quod cum venit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura est? quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravat. Nec vero hæc tua vita ducenda est, 28 quæ corpore & spiritu continetur. illa, illa, inquam, vita est tua, quæ vigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, expectat. Obstupescunt posteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita 29 tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem qui-

dem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur; sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad coelum res tuas gestas effe-
rent; alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt; & quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. nam & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio & sine invidia iudicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes
IO obscuratura nulla umquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. non enim consiliis solum & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; multi, quid deceret; non
31 nulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; nec qui omnes, quibus

iratus esset, eosdem etiam exilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, & 32 extincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ consulas; omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus & corporum pollicemur.

Sed, unde est orsa, in eodem terminetur II oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, 33 C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt; quod ex omnium pre-

cibus & lacrymis sentire potuisti. sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano & reipublicæ reddito, deberi intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiae est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum; certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

M. TVLLII CICERONIS

PRO

Q. L I G A R I O

AD CAESAREM

ORATIO, PRIMA ET QVADRAGES.

NOVVM crimen, C. Cæsar, & ante hunc **T** diem inauditum, propinquus meus ad te, Q. ^l Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed, quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor; præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset; omiffaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt con-

servati, cum a te non liberationem culpæ; sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Confidio profectus est: qua in legatione & civibus & sociis ita se probavit, ut decedens Confidius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accipit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas & fides. Bellum subito exarsit; quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem: cum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius

Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. ad eum statim concursus est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferabatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari con-
 quievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multo minus. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus; alterum, cum, efflagitatus a provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit: quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuiffet illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Attio, quam cum concordiffimis fratribus, cum alie-

nis esse, quam cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus.

- 6 Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis: cuius ego causam, animadvertite, quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse, nec tuas tacitas cogitationes extimescit, nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat.
- 7 Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Aegypto litteras misit,

ut essem idem, qui fuisset: qui, cum ipse
 imperator in toto imperio populi Romani unus
 esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc
 ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, con-
 cessos fasces laureatos tenui, quoad tenen-
 dos putavi: qui mihi tum denique se salutem
 putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis
 dedisset. Vide, quæso, Tubero, ut, 8
 qui de meo facto non dubitem dicere, de
 Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc
 propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum
 de se eadem dicerem, ignosceret; cujus ego
 industriæ, gloriæque faveo, vel propter pro-
 pinquam cognationem, vel quod ejus inge-
 nio, studiisque delector, vel quod laudem
 adolescentis propinqui existimo etiam ad
 meum aliquem fructum redundare. Sed hoc 9
 quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Afri-
 ca Ligarium? nempe is, qui & ipse in ea-
 dem Africa esse voluit, & prohibitum se a
 Ligario queritur, & certe contra ipsum Cæ-
 sarem est congressus armatus. Quid enim,
 Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsa-
 lica gladius agebat? cujus latus ille mucro
 petebat? qui sensus erat armorum tuorum?
 quæ tua mens? oculi? manus? ardor ani-
 mi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis

urgeo : commoveri videtur adolescens : ad me
 4 revertar. iisdem in armis fui. Quid autem
 10 allud egimus , Tubero , nisi , ut , quod hic
 potest , nos possemus ? Quorum igitur impu-
 nitas , Cæsar , tuæ clementiæ laus est , eor-
 um ipsorum ad crudelitatem te acuet ora-
 tio ? Atque in hac causa nonnihil equidem ,
 Tubero , etiam tuam , sed multo magis pa-
 tris tui prudentiam desidero : quod homo
 cum ingenio , tum etiam doctrina excellens ,
 genus hoc causæ quod esset , non viderit.
 Nam , si vidisset , quovis profecto , quam isto
 modo a te agi maluisset ,

Arguis fatentem. non est satis. accusas
 eum , qui causam habet , aut , ut ego dico ,
 meliorem quam tu , aut , ut tu vis , parem.
 11 Hæc non modo mirabilia sunt , sed prodigii
 simile est , quod dicam. Non habet eam vim
 ista accusatio , ut Q. Ligarius condemnetur ,
 sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus
 ante te nemo. externi isti sunt mores. us-
 que ad sanguinem incitari solet odium aut le-
 vium Græcorum , aut immanium Barbaro-
 rum. Nam quid aliud agis ? ut Romæ ne-
 fit ? ut domo careat ? ne cum optimis fra-
 tribus , ne cum hoc T. Broccho , avunculo
 suo , ne cum ejus filio , consobrino suo , ne
 nobis.

nobiscum vivat? ne sit in patria? num est?
num potest magis carere his omnibus, quam
caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu
ergo hunc patria privare, qua caret, sed vi-
ta, vis. At istud, ne apud eum quidem di- 12
ctatorem, qui omnes, quos oderat, morte
multabat, quisquam egit isto modo. ipse ju-
bebat occidi, nullo postulante; præmiis etiam
invitabat. quæ tamen crudelitas ab eodem
aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse
vis, vindicata est. Ego vero istud non postu- 5
lo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero.
novi enim te, novi patrem, novi domum,
nomenque vestrum; studia denique generis
ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis,
doctrinæ plurimarum artium atque optima-
rum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo 13
scio, vos non petere sanguinem; sed parum
attenditis. res enim eo spectat, ut ea pœna,
in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini
esse contenti. Quæ est igitur alia, præter
mortem? Si enim in exilio est, sicuti est,
quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur?
hoc vero multo acerbius, multoque est durius.
Quod nos domi petimus, precibus & lacry-
mis, strati ad pedes, non tam nostræ causæ
fidentes, quam hujus humanitati; id ne im-

petremus, pugnabis? & in nostrum fletum
 irrumpes? & nos, jacentes ad pedes, suppli-
 14 cum voce prohibebis? Si, cum hoc domi fa-
 ceremus, quod & fecimus, &, ut spero, non
 frustra fecimus, tu derepente irrupisses, &
 clamare cœpisses, Cæsar, cave ignoscas, ca-
 ve te fratrum, pro fratris salute obsecran-
 tium, misereatur; nonne omnem humanita-
 tem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos
 don. i petimus, id a te in foro oppugnari? &
 in tali miseria multorum, perfugium miseri-
 cordiæ tollere. Dicam plane, C. Cæsar,
 15 quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna le-
 nitas tanta non esset, quantam tu per te,
 per te, inquam, obtines, (intelligo, quid
 loquar,) acerbissimo luctu redundaret ista vi-
 ctoria. Quam multi enim essent de victori-
 bus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam
 de victis reperiantur? quam multi, qui,
 cum a te nemini ignosci vellent, impedirent
 clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse
 ignovisti, nolint te in alios esse misericor-
 16 dem? Quod si probare Cæsari possemus, in
 Africa Ligarium omnino non fuisse: si hone-
 sto & misericordi mendacio saluti civis cala-
 mitosi consultum esse vellemus; tamen ho-
 minis non esset, in tanto discrimine & peri-

culo civis, refellere & coarguere nostrum mendacium; &, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres: cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæcne hominis ad hominem vox est? qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

Ac primus aditus & postulatio Tiberonis ⁶ hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii ¹⁷ scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. alii errorem appellant; alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæeratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat, humana consilia divina

18 necessitate esse superata. Liceat esse miseros; quamquam hoc victore esse non possumus. sed non loquor de nobis; de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum: non hostile odium, sed civile diffidium; utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pæne par; non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quod erat ali-

quid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut ⁷omittam communem causam, veniamus ad ²⁰nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset? Si me consultis, nullo modo. sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ²¹fors conjecta est ex senatusconsulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat excusare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone. domi una eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio

igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebat, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponebat, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus ²² sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. nam, si crimen est, illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere, quam aliquem, maluisse. atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe ha- ²³ bebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi? Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum forsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse; non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium

reprehendere. non enim si tibi ea res grata
fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc to- 24
tum omitto: non tam, ut ne offendam tuas
patientiſſimas aures, quam ne Tubero, quod
numquam cogitavit, facturum fuiſſe videatur.
Veniebatis igitur in Africam provinciam,
unam ex omnibus huic victoriæ maxime in-
feſtam: in qua erat rex potentiſſimus, ini-
micus huic cauſæ, aliena voluntas, conven-
tus firmi atque magni. Quæro, quid facturi
fuiſtis? quamquam quid facturi fueritis, du-
bitem, cum videam, quid feceritis? Prohi-
biti eſtis in provincia veſtra pedem ponere,
& prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum in-
juria. Quomodo id tuliftis? acceptæ inju- 25
riæ querelam ad quem detuliftis? nempe ad
eum, cujus auctoritatem ſecuti, in ſocieta-
tem belli veneratis. Quodſi Cæſaris cauſa
in provinciam veniebatis; ad eum proſecto
excluſi provincia veniſſetis. veniſtis ad Pom-
pejum. Quæ eſt ergo hæc apud Cæſarem
querela, cum eum accuſatis, a quo quera-
mini vos prohibitos, contra Cæſarem bellum
gerere? Atque in hoc quidem vel cum men-
dacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos
provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi
a Varo & quibusdam aliis prohibiti eſſetis.

ego autem confitebor culpam esse Ligarii; qui vos tantæ laudis occasione privaverit.

9 Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis; quam ego, ²⁶ quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an melius patientiam possim dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, a quibus in defensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eos ipsos rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri esset, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, ²⁷ nullum periculum posset depellere. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatusconsulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeji castra venit, in eam

ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset²⁸ ejus animum, ad quem veneratis; languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in praefidiis eratis; animi vero a causa abhorrebant. an, ut sit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui; sed tum fero. erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus; tu certe praecipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae. Haec ego non dicerem, Tube-^{IO}ro, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesa-²⁹rem beneficii sui poeniteret. Nunc quaero, utrum vestras injurias, an reipublicae persequamini. si reipublicae; quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras; videte, ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Caesar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam

referri volo vel humanitatis, vel clementiæ,
 30 vel misericordiæ tuæ. Cæsar, egi
 multas, & quidem tecum, dum te in foro
 tenuit ratio honorum tuorum: certe num-
 quam hoc modo, *Ignoscite, iudices: erra-
 vit: lapsus est: non putavit: si unquam post-
 hac. ad parentem sic agi solet: ad iudices,
 Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum
 crimen.* Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii ju-
 dicem esse: quibus in præfidiis fuerit, quæ-
 re. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ for-
 tasse valerent etiam apud iudicem. Legatus
 ante bellum profectus, relictus in pace, bel-
 lo oppressus, in eo non acerbus, tum etiam
 totus animo & studio tuus. Ad iudicem sic
 agi solet: sed ego ad parentem loquor: Er-
 ravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam
 tuam confugio, delicti veniam peto: ut ig-
 noscas, oro. si nemo impetravit, arrogan-
 ter; si plurimi, tu idem fer opem, qui spem
 31 dedisti. An sperandi Ligario causa non sit,
 cum mihi apud te sit locus etiam pro altero
 deprecandi? Quamquam neque in hac ora-
 tione spes est posita causæ, nec in eorum stu-
 diis, qui a te pro Ligario petunt, tui neces-
II sarii. Vidi enim & cognovi, quid maxime
 spectares, cum pro alicujus salute multi la-

borarent: causas apud te rogantium graviores esse, quam vultus; neque spectare te, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces; ab iisque te moveri maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quaeso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae ac robur reipublicae proponere. Nosti optime homines. animadvertite horum omnium moestitiam & dolorem: hujus T. Brocchi, de quo non dubito, quid existimes, lacrymas squaloremque ipsius & filii vides. Quid de 33 fratribus dicam? noli, Caesar, putare, de unius capite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam

dii penates, uno illo exfulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt; moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent; te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his irascebamur, hos requirebamus, his nonnulli etiam minabamur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quæ dicta sunt a te, sic **12** hoc verissimum reperiat. Quod si penitus **64** perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem & pæne conflatum, in hac prope æqualitate fraterna, non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diversas sententias, fortunasque se-

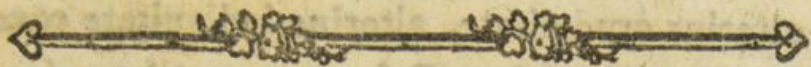
querentur? Voluntate igitur omnes tecum
 fuerunt: tempestate abreptus est unus, qui,
 si consilio id fecisset, esset eorum similis,
 quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit 35
 ad bellum: discesserit non a te solum, verum
 etiam a fratribus. hi te orant tui. Equidem,
 cum tuis omnibus negotiis interesset, me-
 moria teneo, qualis T. Ligarius, quæstor ur-
 banus, fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed
 parum est, me hoc meminisse: spero etiam
 te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias,
 quoniam hoc est animi, quoniam etiam in-
 genii tui, te aliquid de hujus illo quæstorio
 officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam
 quæstoribus reminiscens recordari. Hic 36
 igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud
 (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum
 studiosum tui & bonum virum judicares,
 nunc a te supplex fratris salutem petit. quam
 hujus admonitus officio cum utrisque his de-
 deris, tres fratres optimos & integerrimos,
 non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus
 viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam
 reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod 37
 de homine nobilissimo & clarissimo M. Mar-
 cello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro
 de optimis & huic omni frequentię proba-

tissimis fratribus, Ut concessisti illum sena-
 tui, sic da hunc populo; cujus voluntatem
 carissimam semper habuisti: &, si ille dies
 tibi gloriosissimus, populo Romano gratissi-
 mus fuit; noli, obsecro, dubitare, C. Cæ-
 sar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissi-
 me quærere. nihil est enim tam populare,
 quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plu-
 38 cordia est. Homines enim ad deos nulla re
 propius accedunt, quam salutem hominibus
 dando. nihil habet nec fortuna tua majus,
 quam ut possis; nec natura tua melius, quam
 ut velis servare quam plurimos. Longiorem
 orationem causa forsitan postulat, tua certe
 natura brevior. Quare, cum utilius esse
 arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quem-
 quam, loqui tecum, finem jam faciam: tan-
 tum te admonebo, si illi absenti salutem de-
 deris, præsentibus his omnibus te daturum.

M. TVLLII CICERONIS

PRO

REGÉ DE JOTARO

AD C. CAESAREM

ORATIO, SECVNDA ET QVADRAGES.

CVM in omnibus causis gravioribus, C. Cæ- I
sar, initio dicendi commoveri soleam vehe- I
mentius, quam videtur vel usus, vel ætas
mea postulare: tum in hac causa ita me mul-
ta perturbant, ut, quantum mea fides studii
mihi afferat ad salutem regis Dejotari defen-
dendam, tantum facultatis timor detrahat.
Primum dico pro capite, fortunisque regis:
quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo dun-
taxat periculo; tamen est ita inusitatum, re-
gem capitis reum esse, ut ante hoc tempus
non sit auditum. Deinde eum regem, quem 2
ornare antea cuncto cum senatu solebam,
pro perpetuis ejus in nostram rempublicam
meritis, nunc contra atrocissimum crimen
cogor defendere. Accedit, ut accusatorum

alterius crudelitate, alterius indignitate con-
 turber. Crudelem Castorem; ne dicam sce-
 leratum & impium! qui nepos avum in dif-
 crimen capitis adduxerit, adolescentiæque
 suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem
 tueri & tegere debebat, commendationem-
 que ineuntis ætatis ab impietate & scelere
 duxerit; avi servum, corruptum præmiis, ad
 accusandum dominum impulerit, & a legato-
 rum pedibus abduxerit. Fugitivi autem, do-
 minum accusantis, & dominum absentem,
 & dominum amicissimum nostræ reipublicæ,
 cum os videbam, cum verba audiebam; non
 tam afflictam regiam conditionem dolebam,
 quam de fortunis communibus extimesce-
 bam. Nam, cum morè majorum de servo in
 dominum, ne tormentis quidem, quæri li-
 ceat: in qua quæstione dolor veram vocem
 elicere possit etiam ab invito: exortus est ser-
 vus, qui, quem in eculeo appellare non pos-
 set, eum accusaret solutus. Perturbat me,
 C. Cæsar, etiam illud interdum; quod ta-
 men, cum te penitus recognovi, timere de-
 sino. re enim iniquum est, sed tua sapientia
 fit æquissimum. Nam dicere apud eum de
 facinore, contra cuius vitam consilium faci-
 noris inesse arguare, si per seipsum confide-
 res,

res, grave est: nemo enim fere est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquiores, quam reo præbeat: sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco; te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio. quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumtam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cum & deorum immortalium, & populi Romani, & senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo

7 modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsam referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.

Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Dejotaro fuisse non³ erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis & detrimentis, propter offensivam animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam & clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in proeliis, quam in promissis & fide firmiorem.

Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum & placatum Dejotari regis aræ focique viderunt. Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas re-fedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeji amicitiam fuisset, quam in tuam. cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pempejo, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione ætatis usus esset. Ita cum maximis eum rebus liberares, parvâ amicitie culpam relinquebas. Ita-
 10 que non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus & alienigena, quibus nos in media republica

4 nati, semperque versati. Cum audiret, se-
11 natus consentientis auctoritate arma sumta:
consulibus, prætoribus, tribunis plebis, no-
bis imperatoribus rempublicam defendendam
datam: movebatur animo, & vir, huic im-
perio amicissimus, de salute populi Roma-
ni extimescebat, in qua etiam suam inclusam
videbat. in summo tamen timore quiescen-
dum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero per-
turbatus est, ut audivit, consules ex Italia
profugisse, omnesque consulares, (sic enim
nuntiabatur,) cunctum senatum, totam Ita-
liam esse effusam. talibus enim nuntiis & ru-
moribus patebat ad Orientem via, nec ulli
veri subsequerentur. nihil ille de conditio-
nibus tuis, nihil de studio concordie & pa-
cis, nihil de conspiratione audiebat certorum
hominum contra dignitatem tuam. Quæ
cum ita essent, tamen usque eo se tenuit,
quoad a Cn. Pompejo ad eum legati, litteræ-
12 que venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si
ejus viri auctoritati rex Dejotarus cessit,
quem nos omnes secuti sumus: in quem cum
dii atque homines omnia ornamenta congef-
sissent, tum tu ipse plurima & maxima. Ne-
que enim, si tuæ res gestæ ceterorum lau-
dibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn.

Pompeji memoriam amissimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vice-
 rat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum ⁵
 igitur rex Dejotarus venit, hoc misero fata-¹³
 lique bello, quem antea justis hostilibusque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solum, veram etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prælio factò, a Pompejo discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit; teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum ¹⁴
 Cn. Domitii, amplissimi viri, suis testis & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum & probatissimum

omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum utereris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore & nomine affeceris.

15 Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium, necare hospitem; cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere; cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere; cujus tam inhumani & ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti favoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? Quonam ille modo, cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo

filio distractus esset, tanto scelere non modo
perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, 6
hæc homo inconsultus & temerarius non vi- 16
debat. Quis consideratior illo? quis rectior?
quis prudentior? quamquam hoc loco Dejo-
tarum non tam ingenio & prudentia, quam
fide & religione vitæ defendendum puto.
Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas,
noti mores, nota constantia. Cui porro, qui
modo populi Romani nomen audivit, Dejo-
tari integritas, gravitas, virtus, fides non au-
dita est? Quod igitur facinus nec in homi-
nem imprudentem cadere posset, propter me-
tum præsentis exitii, nec in facinorosum,
nisi esset idem amentissimus, id vos & a viro
optimo & ab homine minime stulto cogitatum
esse confingitis. At quam non modo non cre- 17
dibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum, in-
quit, in castellum Lucejum venisses, & do-
mum regis, hospitis tui, devertisses; locus
erat quidam, in quo erant ea composita, qui-
bus rex te munerare constituerat. huc te e
balneo, priusquam accumberes, ducere vo-
lebat. erant enim armati, qui te interficerent, ^{qui}
in eo ipso loco collocati. En crimen, en
causa, cur regem fugitivus, dominum servus
accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio,

cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum; hac suspitione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit primo occultius in potione vel in cibo: deinde etiam impunius sit; quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset; omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno; Jovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit; id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidians locus? At eodem te, cum coenavisses, redituum dixeris; itaque fecisti. horam unam

aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter & jucunde fuisses, tum illuc isti, ut dixeras. Quo in loco Dejotarum talem erga de cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit; cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numan- tiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspe- ctante exercitu, accepit. Quod cum præ- sens Dejotarus, regio & animo & more, fe- cisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Cæ- 20
sar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare: num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit; cœnatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum 21
in castellum Lucejum ventum esset, ibi co- gitata perficeret. Non video causam loci mu- tandi: sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere te post cœnam velle dixisses, in balneum te ducere cœperunt. ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua fortuna serva- vit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te

perduint, fugitive: ita non modo nequam & improbus, sed fatuus & amens es. Quid? ille signa ænea in infidiis posuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina infidiarum. nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscius tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset infidias? præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se
 22 indicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat; te solum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis?

8 Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrociniiis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majore

res copias alere poterat: nunc exiguas vix
 tueri potest. At misit ad Cæcilium, nescio ²³
 quem; sed eos, quos misit, quod ire nolue-
 runt, in vincula coniecit. Non quæro, quam
 verisimile sit, aut non habuisse regem, quos
 mitteret; aut eos, quos misisset, non paruis-
 se; aut, qui dicto audientes in tanta re non
 fuissent, eos vinctos potius, quam necatos
 fuisse. Sed tamen cum ad Cæcilium mitte-
 bat, utrum causam illam victam esse nescie-
 bat, an Cæcilium istum, magnum hominem
 putabat? quem profecto is, qui optime no-
 stros homines novit, vel quia nosset, vel quia
 non nosset, contemneret. Addidit etiam il- ²⁴
 lud, equites non optimos misisse. Veteres cre-
 do, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed
 misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio
 quem ex eo numero, servum iudicatum. Non
 arbitrōr: non audivi. sed in eo, etiamsi acci-
 didisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

Alieno autem a te animo fuit, quomodo? ⁹
 speravit, credo, difficiles tibi Alexandria fo-
 re exitus, propter regionis naturam & flumi-
 nis. At eo ipso tempore pecuniam dedit;
 exercitum aluit; ei, quem Asiæ præfeceras,
 nulla in re defuit; tibi victori, non solum
 ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque

25 ad aciem præsto fuit. Secutum est bellum
 Africanum. graves de te rumores sparsi; qui
 etiam furiosum illum Cæcilium excitaverunt.
 Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctio-
 natus sit, seseque exspoliare maluerit, quam ti-
 bi pecuniam non subministrare. At eo, inquit,
 tempore ipso Nicæam Ephesumque mittebat,
 qui rumores Africanos exciperent, & cele-
 riter ad se referrent. Itaque cum esset ei
 nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te
 in castello circumfideri; de Domitio dixit
 versum Græcum eadem sententia, qua etiam
 nos habemus Latinum: „*Pereant amici, dum
 una inimici intercitant*: quod ille, si esset
 tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset.
 ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui
 autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi
 esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset,
 a quo cum vel interfici belli lege potuisset,
 regem & se & filium suum constitutos esse
 26 meminisset? Quid deinde? furcifer quo pro-
 greditur? ait, hac lætitia Dejotarum elatum,
 vino se obruisse, in convivioque nudum sal-
 tavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis
 supplicii afferre? Dejotarum saltantem quis-
 quam, aut ebrium vidit umquam? Omnes
 sunt in illo rege regiæ virtutes, quod te,

Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis & admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hæ sunt regis laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum a cuncta Asia, tum a magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta & cognita. Multis ille qui-²⁷dem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil umquam, nisi severissime & gravissime, fecerit; is ea existimatione, eaque ætate saltavit? Imitari IO potius, Castor, avi tui mores, disciplinam-²⁸que debebas, quam optimo & clarissimo viro

fugitivi ore maledicere. Quodsi saltatorem avum habuiffes, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaequae exempla peterentur; tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque Dejotarum cum plures in equum sustuliffent, quod hæerere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se jactare? quam ostentare? quam nemini in illa causa
29 studio & cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem proelium suasor fuiffem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta fit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus,

qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

Sint sane inimicitiae, quae esse non debe- II
bant. rex enim Dejotarus vestram familiam, ³⁰
abjectam & obscuram, e tenebris in lucem evocavit. quis tuum patrem ante, qui esset, quam cujus gener esset, audivit? Sed quamvis ingrata & impie necessitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine infectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur haec quoque acerbitatis & odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitae salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? servum sollicitare verbis; spe, promissisque corrumpere; abducere domum; contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata; nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, con-

traque nos pugnare, fit in dominatu servitus,
 31 in servitute dominatus. O tempora, o mo-
 res! Cn. Domitius ille, quem nos pueri
 consulem, cenforem, pontificem maximum
 vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum,
 principem civitatis, in iudicium populi vo-
 casset, Scaurique servus ad eum clam do-
 mum venisset, & crimina in dominum de-
 laturum se esse dixisset; prehendi hominem
 iussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid
 intersit: etsi inique Castorem cum Domitio
 comparo: sed tamen ille inimico servum re-
 misit; tu ab avo abduxisti: ille incorruptum
 andire noluit; tu corrupisti: ille adiutorem
 servum contra dominum repudiavit; tu etiam
 32 accusatorem adhibuisti. At semel iste est cor-
 ruptus a vobis? nonne, cum esset productus,
 & cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne
 etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne,
 audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro,
 qui tum casu apud Domitium cœnabat, &
 hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a
 te corruptum, tuis promissis in fraudem im-
 12 pulsum esse confessus est? Quæ est ita tam
 impudens, tam crudelis, tam immoderata
 inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti,
 ut hujus urbis jura & exempla corrumperes,
 dome-

domesticaque immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinaret?

At quam acute collecta crimina! Blefamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi,) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Non intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blefamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & everias domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solum, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus; is Blefamius, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, si locus affert

invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam a te est, & nonnumquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est; & fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

13 Nihil a me arbitror prætermissum, sed ali-
 35 quid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea. non enim jam metuo, ne tu illi succenseas; illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur; sed, cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte
 36 fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cum, posteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, Benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multo facilius se Dejo-

tarus consolari. ille enim furoris multam
 sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Dejota-
 ro, Cæsar, tribuisti, cum & ipsi & filio no-
 men regiam concessisti. hoc nomine retento
 atque conservato, nullum beneficium populi
 Romani, nullum iudicium de se senatus im-
 minutum putat. magno animo & erecto est,
 nec umquam succumbet inimicis, ne fortu-
 næ quidem. Multa se arbitratur & peperisse
 antefactis, & habere in animo atque virtu-
 te, quæ nullo modo possit amittere. Quæ³⁷
 enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tan-
 ta possit injuria omnium imperatorum de De-
 jotaro decreta delere? Ab omnibus enim his
 ornatus est, qui, postquam in castris esse po-
 tuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Pon-
 to, Cilicia, Syria, bella gesserunt, senatus
 vero iudicia de illo tam multa, tamque ho-
 norifica, quæ publicis populi Romani litte-
 ris monumentisque consignata sunt, quæ um-
 quam vetustas obruet, aut quæ tanta dele-
 bit oblivio? Quid de virtute ejus dicam?
 quid de magnitudine animi, gravitate, con-
 stantia? quæ omnes docti atque sapientes
 summa, quidam etiam sola bona esse dixe-
 runt, hisque, non modo ad bene, sed etiam
 ad beate vivendum, contentam virtutem esse.

38 Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans,
 non modo tibi non succenset, (esset enim
 non solum ingratus, sed etiam amens,) ve-
 rum omnem tranquillitatem & quietem se-
 14 nestutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo
 quidem animo cum antea fuit, tum non du-
 bito, quin tuis litteris, quarum exemplum
 legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamie
 dedisti, se magis etiam erexerit, ab omni-
 que sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum
 bene sperare, & bono esse animo; quod scio, te
 non frustra scribere solere. memini enim iis-
 dem fere verbis ad me te scribere, meque
 tuis litteris bene sperare non frustra esse jus-
 39 sum. Labore equidem regis Deiotari causa,
 quocum mihi amicitiam respublica concilia-
 vit, hospitium voluntas utriusque conjunxit,
 familiaritatem consuetudo attulit, summam
 vero necessitudinem magna ejus officia in me
 & in exercitum meum effecerunt: sed cum
 de illo labore, tum de multis amplissimis vi-
 ris, quibus semel ignotum a te esse oportet,
 nec beneficium tuum in dubium vocari, nec
 hæerere in animis hominum, sollicitudinem
 sempiternam, nec accidere, ut quisquam te
 40 liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod

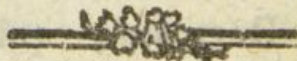

fieri solet in tantis periculis, tentare, quoniam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est. occurrere ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profecto misericordiae, quod iracundiae negavisti. Multa sunt tuae clementiae monumenta; sed maxime eorum incoluntates, quibus salutem dedisti. quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum vero regum & amicorum sanctissimum. Quod **15** nomen hi reges ne amitterent, te victore, ⁴¹ timuerunt; retentum vero, & a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & cri-

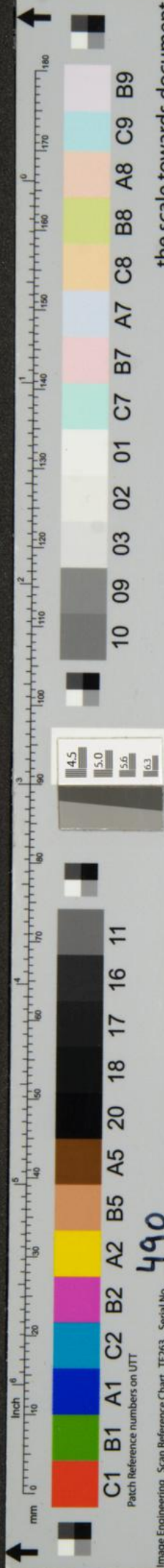

§74 ORATIO PRO REGE DEJOTARO.

minibus illis pro rege se supponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat umquam se a te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos profectum: cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses cœnatus, cum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute; quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

the scale towards document

490

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No.

373
quo-
n com-
re ipfa
as ora-
res, &
on po-
od ira-
emen-
ncolu-
e fi in
mme-
m no-
lorum
Quod 15
ctore, 41
onfir-
s effe
egum
feras,
isque
z vir-
cum
egum
pro-
d re- 42
Hie-
cri-